

การวิเคราะห์บริบทของนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน : กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก

โดย

พระครูสุธรรมนาถ ศรีศรทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การวิเคราะห์บริบทของนิตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน : กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก

โดย

พระครูสุวรรณนาถ ศรีศรทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**AN ANALYSIS OF CONTEXTUAL OF ANATTA WHICH EFFECT TO NIBBANA
: CASE STUDY OF TIPITAKA**

By

Phrakrusuthammanath Srisorntong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF EDUCATION

Department of Education Foundation

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2008

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์บริบทของ
อนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน : กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก” เสนอโดย พระครูสุทธธรรมนาถ
ศรีศรทอง เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พัฒนศึกษา

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตั้งกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. อาจารย์ ดร.ลุยง วีระนาวิน
2. อาจารย์ ดร.นรินทร์ สังข์รักษา
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ๋นอารมย์เลิศ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(พระมหา ดร.สุรชัย วราสโภ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ลุยง วีระนาวิน)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.นรินทร์ สังข์รักษา)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์)

...../...../.....

50260314 : สาขาวิชาพัฒนศึกษา

คำสำคัญ : การวิเคราะห์บริบทของอนาคต/ปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

สุวรรณภถ ศรีสรทอง : การวิเคราะห์บริบทของอนาคตที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน :
กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : อาจารย์ ดร.อุยง วีระนาวิน , อาจารย์
ดร.นรินทร์ สังข์รักษาและผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาเรียม นิลพันธุ์. 130 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บริบทของอนาคตที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพาน
กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก โดยเป็นการวิเคราะห์เฉพาะเรื่องเกี่ยวกับความหมายของอนาคต บริบทของ
อนาคต ความหมายของนิพพาน วิธีการบรรลุนิพพาน และบริบทของอนาคตที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพาน
โดยการวิเคราะห์เอกสารจากพระไตรปิฎกฉบับหลวงและพระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย 1) แบบวิเคราะห์เอกสาร 2) แบบวิพากษ์ข้อมูล 3) แนว
ทางการสนทนากลุ่ม ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปจากเนื้อหา (Content
Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสาร การวิพากษ์ และการสนทนากลุ่ม รวมทั้งข้อเสนอ
จากผู้ทรงคุณวุฒิมาทำการจำแนกประเภทข้อมูล (Typological Data) , จัดกลุ่มข้อมูล (Data Categories) ,
สร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย (Analytical Data) และเสนอเป็นความเรียง (Descriptive Narrative)

ผลการวิจัยพบว่า

1. การรู้ความหมายของนิพพานถูกต้องมีผลต่อการกำหนดวิธีการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานและ รู้
ผลสำเร็จที่เกิดจากการดำเนินตามวิธีที่กำหนดไว้นั้น
2. วิธีการบรรลุนิพพานเป็นเช่นเดียวกับการทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ในภารกิจหนึ่งๆ การทำให้
เกิดสถานะนิพพาน ต้องมีการทำให้มีความรู้เป็นเบื้องต้นแล้วอาศัยความรู้ละเหตุเกิดใหม่ของตน
3. การรู้ความหมายของอิตตาอย่างถูกต้องตามนิยามที่กำหนดไว้ ทำให้จำแนกได้ว่าสิ่งใดเป็นอิตตา
สิ่งใดไม่ใช่อิตตา
4. บริบทต่างๆของอนัตตานำมาใช้เพื่อการอยู่ต่อไปหรือเพื่อการดับไปของแต่ละบุคคลได้
5. สิ่งที่ไม่เที่ยงหมดสิ้นได้เพราะหมดเหตุ เป็นปัจจัยให้วิญญูชนดับเหตุที่จะทำให้เบญจขันธ์
เกิดขึ้นอีกในภพหน้าได้
6. สภาพที่ดับไปเพราะหมดเหตุปัจจัยทำให้บรรลุนิพพาน ผู้ที่รู้บริบทของอนัตตาและความหมาย
ของนิพพาน จะเกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิต เพื่อไปสู่ความหลุดพ้น (นิพพาน)

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2551

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ 1. 2. 3.

50260314 : MAJOR : DEVELOPMENT EDUCATION

KEY WORDS: ANALYSIS OF CONTEXTUAL OF ANATTA /EFFECT TO NIBBANA

SUTHAMMANATH SRISORNTONG : AN ANALYSIS OF CONTEXTUAL OF ANATTA WHICH EFFECT TO NIBBANA : CASE STUDY OF TIPITAKA. THESIS ADVISORS : LUYONG VERANAVIN, Ph.D., NARIN SUNGRUKSA, Ph.D. AND ASST.PROF.MAREAM NILLAPUN,Ed.D. 130 pp.

The purposes of this research were to analyzed the contexts state of Anatta which effected Nibbana through case study analysis from the Royal Tipitaka and Mahaamakut's Tipitaka. Instruments used to collect data were 1) documental analysis form, 2) critique analysis form, and 3) focus group discussion guideline. Data were analyzed by means of content analysis, documentation analysis, critique, focus group discussion and comment from experts of the field to classify typological data, data categories, analytical data and presentation in the form of narrative description.

The results found that : 1) Knowing the meaning of Nibbana correctly effected one's practice in order to meet Nibbana as well as knowing one's own successful results which aimed purposefully. 2) Means to meet Nibbana were the same as one's acting in order to meet constructed goals. In order to meet state of Nibbana thus begin primarily from conceptions and then used them to avoid (prevent) causes of one's own reincarnation. 3) Knowing the meaning of Anatta correctly in accordance with the defined term, thus lead to categorizing what was Anatta and what was not. 4) Anatta's context thus be used to maintain one's paths or to cease them. 5) All that were unsustainable thus be ceased as a result of noncaused, and thus effected the individual's knowing of the means to cease causes that also lead to the cause of future five groups of existence, that individually known to one self's ceasibility. 6) States of ceasibility which resulted from uncaused determined Nibbana. Those who know the Anattta's context and the meaning of Nibbana then lead themselves confidently to Nibbana.

Department of Foundation of Education Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2008

Student's signature.....

Thesis Advisor signature 1. 2. 3.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงได้เพราะอาศัยความช่วยเหลือเกื้อกูลจากอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านที่กรุณาให้คำปรึกษาชี้แนะ ตลอดจนการได้รับการช่วยเหลือหลายหลายท่าน

ผู้เรียบเรียงใคร่ขอแสดงความขอบคุณในกรุณาคุณของท่านอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ได้แก่ อาจารย์ ดร. ลุยง วีระนาวิน อาจารย์ ดร. ชีรศักดิ์ อุ่่นอารมณฺ์เลิศ อาจารย์ ดร. นรินทร์ สังข์รักษา ผศ.ดร. มาเรียม นิลพันธุ์ ตลอดจนทั้ง อาจารย์ รศ. สมประสงค์ น่วมบุญลือ อาจารย์ บำรุง ชำนาญเรือและ อาจารย์ อนันต์ ปั้นอินทร์ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจเครื่องมือวิจัย

ขอกราบนมัสการขอบพระคุณพระมหา ดร. สุรชัย วราสโก, พระมหา ดร.ชิต ฐานชิต, พระศรีธีรวงค์ (สมัย สจจโร), พระครูสุธีเจติยานุกูล , และอาจารย์อภิชาติ ธรรมสโรช ที่ช่วยวิพากษ์ข้อมูลและให้ข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัยนี้

รวมไปถึงคณะทำงานทุกท่านที่มีส่วนช่วยสนับสนุนในในงานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ได้แก่ พระมหาคุณุตติ ดิกขปญฺโญ, พระมหาบุญลือ วิชชากรโร, พระมหาอนุรักษ์ อภิรทโก, พระมหาวิระ วีรปญฺโญ, พระมหาเชาวน์ วรเขโม, พระมหาวิฑูร สิทธิเมธี, พระมหาณรงค์ พุทธิสโร, พระมหาสมศักดิ์ สุขุมมาโล, พระมหาชูศักดิ์ ธรรมสโร, พระกฤษณะ สิริจโนโท, พระธนินทร์ ธนินโท

ประโยชน์ใดที่จะพึงเกิดขึ้นเพราะวิทยานิพนธ์นี้ ขอประโยชน์นั้นพึงเป็นไปเพื่อท่านทั้งหลายที่ได้กล่าวนามแล้วนี้จึงทุกประการ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตของเนื้อหา	4
นิยามศัพท์	4
ข้อตกลงเบื้องต้น	5
ความสำคัญของการวิจัย	7
2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	8
พระไตรปิฎก	8
ลักษณะของเนื้อหาในพระไตรปิฎก	8
เหตุให้เกิดพระไตรปิฎก	9
พระวินัยปิฎก	13
พระสุตตันตปิฎก	16
พระอภิธรรมปิฎก	19
โครงสร้างพระไตรปิฎก	23
การจัดชั้นตำราหรือคัมภีร์ในทางพุทธศาสนา	24
นิพพาน	25
นิพพานตามความหมายของศัพท์	25
ความหมายและหลักการทั่วไปเกี่ยวกับการบรรลุนิพพาน	26
ประเภทของนิพพาน	28

	ประเภทและระดับของผู้บรรลุนิพพาน	28
	ลักษณะสำคัญ ๓ อย่างแห่งนิพพาน	29
	อัตตา	30
	คำว่าอัตตาที่ปรากฏในคำสอนของผู้สอนอื่น	30
	อนัตตา	35
	การวิเคราะห์เอกสาร	37
	การจัดกลุ่มสนทนา	42
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	50
	งานวิจัยในประเทศ	50
	วรรณกรรมและงานวิจัยต่างประเทศ	54
	กรอบแนวคิดในการวิจัย	65
3	วิธีการดำเนินการวิจัย	67
	แหล่งข้อมูล	67
	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	67
	กรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์	74
	สรุปกรอบในการศึกษาวิจัย	75
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	76
	ประเด็นที่ 1 ความหมายของนิพพาน	80
	ประเด็นที่ 2 วิธีการบรรลุนิพพาน	81
	ประเด็นที่ 3 ความหมายของอัตตา	82
	ประเด็นที่ 4 ความหมายของอนัตตา	84
	ประเด็นที่ 5 บริบทของอนัตตา	85
	ประเด็นที่ 6 บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน	85
	สรุปผลการวิเคราะห์	89
5	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	92
	บทสรุป	92
	การอภิปรายผล	94
	ข้อเสนอแนะ	95
	บรรณานุกรม	97

ภาคผนวก	102
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	103
แบบวิเคราะห์เอกสาร	104
แบบวิพากษ์เอกสาร	107
ประเด็นในการสนทนากลุ่ม	109
แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิพากษ์เอกสาร	110
แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิเคราะห์เอกสาร	111
ภาคผนวก ข	112
รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ	113
รายชื่อผู้วิพากษ์ภายนอก	113
รายชื่อผู้สนทนากลุ่ม.....	113
ภาคผนวก ค	114
แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิพากษ์เอกสาร	115
แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิเคราะห์เอกสาร	116
ภาคผนวก ง	117
หนังสือเชิญวิพากษ์ข้อมูลและจัดสนทนากลุ่ม	118
ประวัติผู้วิจัย	130

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	สรุปวิธีดำเนินการวิจัย	75
2	สรุปข้อมูลที่เก็บได้จากการวิพากษ์ภายนอกและการสนทนากลุ่ม.....	77

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	โครงสร้างพระไตรปิฎก	23
2	กรอบแนวคิดในการวิจัย	66
3	กรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์	74
4	แสดงการความสัมพันธ์ของสัตว์กับภพของสัตว์	80
5	แสดงความสิ้นกิเลสสังโยชน์	81
6	แสดงความสิ้นกิเลสสังโยชน์	82
7	แสดงความเห็นเรื่องสัตว์	86
8	แสดงความมีอยู่ของอัตตา (อัตตาคือสัตว์)	87
9	แสดงสิ่งที่ไม่เที่ยง สามารถทำให้เกิดขึ้นได้และทำให้ดับได้	87
10	แสดงความมีอยู่ของสัตว์ (เบญจขันธ์คือสัตว์)	88
11	แสดงความไม่มีอยู่ของสัตว์ (เบญจขันธ์คือสัตว์)	88
12	แสดงสรุปผลการวิเคราะห์บริบทของนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน	91

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากการศึกษาพระศาสนาของผู้วิจัยพบว่า ในอดีตกาลเมื่อครั้งพระพุทธศาสนายังไม่เกิดขึ้นนั้น ได้มีความเชื่อเกิดขึ้น 2 กระแสหลัก คือ 1) เชื่อเรื่องตายแล้วเกิด 2) เชื่อเรื่องตายแล้วสูญ จากความเชื่อสองกระแสนี้เกิดการแตกแขนงออกไปอีกมาก แต่มูลเหตุของความเชื่อทั้งสองกระแสนี้เกิดจากความเชื่อเรื่องอตตาทิปรากฏในสมัยนั้น คือ เชื่อว่า อตตามีอยู่จริง และอตตาไม่มีอยู่จริง พวกที่คิดบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าอตตาที่เป็นสิ่งนิรันดรมีอยู่จริงก็จะคิดไปว่า อตตามีอยู่อย่างเที่ยงแท้ถาวร แม้ร่างกายแตกทำลายไป อตตาที่เป็นนิรันดรก็ต้องอยู่ต่อไป จะอยู่ในที่ใดก็ตามก็ได้ชื่อว่าได้อยู่ในที่นั้น การได้อยู่ในที่นั้นเรียกว่าได้เกิดใหม่ ได้ถือเอาร่างกายใหม่เป็นที่อยู่อาศัยของอตตาท่อไป แม้ร่างกายนั้นจะต้องแตกทำลายไปอีกก็ตาม อตตาก็จะเคลื่อน(จุติ)ไปอยู่ในร่างกายใหม่ต่อไป เป็นเช่นนี้ไม่สิ้นสุด ความเชื่อแนวนี้ได้ขยายแนวไปจนถึงอตตาทที่ยิ่งใหญ่ ที่เป็นผู้บงการให้ทุกสิ่งเป็นไปตามอำนาจของอตตาทที่ยิ่งใหญ่นั้น เป็นต้น

ส่วนพวกที่เชื่อว่า อตตาไม่มีอยู่จริง เป็นพวกปฏิเสธการมีอยู่ของอตตาท ทั้งที่เป็นอตตาทที่ยิ่งใหญ่และอตตาท่อยทั้งหลาย จากฐานความเชื่อนี้ ความคิดที่เกิดขึ้น คือ เมื่อร่างกายแตกทำลายไป อตตาทที่จะเคลื่อนย้ายไปถือเอาร่างกายใหม่ก็ไม่มี ความขาดสูญแห่งบุคคลย่อมเป็นไปหลังจากร่างกายแตกทำลาย

จากการที่บุคคลในยุคนั้นประสบความทุกข์มากกว่าความสุข จึงเกิดการดิ้นรนเพื่อพ้นทุกข์ เกิดแนวทางการปฏิบัติต่างๆ เพื่อพ้นจากทุกข์ เช่น พวกที่คิดว่าเป็นเทวดาแล้วจะไม่เป็นทุกข์ก็พยายามเพื่อเป็นเทวดา พวกที่คิดว่าการได้รับสิ่งที่น่ารักน่าพอใจตามปรารถนาจะไม่เป็นทุกข์ จึงแสวงหาสิ่งที่น่ารักน่าพอใจตามที่ปรารถนา พวกที่คิดว่าการเข้าไปรวมอยู่กับอตตาทที่เป็นนิรันดร จะพ้นทุกข์ได้ จึงพยายามทำเช่นนั้น พวกที่คิดว่าการไม่เกิดจะพ้นทุกข์ ก็ทำเพื่อการไม่เกิด เป็นต้น

จากความเชื่อเรื่องอตตาดังกล่าว พอสรุปแนวคิดได้ว่า ถ้าอตตาทของบุคคลใดมีอยู่ อตตานั้นต้องอยู่ในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่ออตตาทอยู่ในสถานที่ใด สถานที่นั้นก็จะได้ชื่อว่าเป็นที่อยู่ของอตตานั้น ดังนั้น เมื่ออตตาทมีอยู่ที่อยู่ของอตตาทต้องมี โดยนัยกลับกัน ถ้าอตตาทใดมิได้มีอยู่ที่อยู่ของอตตานั้นก็จะไม่มี อาศัยแนวความคิดสองแนวนี้เป็นฐานในการแสวงหาภาวะพ้นทุกข์ ซึ่งชาวพุทธใช้ในชื่อเรียกว่า นิพพาน คำว่า นิพพานนี้ต่อมาได้มีผู้ขยายความหมายออกไป

เป็นหลายนัย เช่น เป็นแดนเกษมจากโยคะ เป็นภาวะบริสุทธิ์ เป็นเมืองแก้ว เป็นภาวะว่างเปล่า เป็นภาวะปราศจากกิเลส ฯลฯ

สำหรับพระพุทธศาสนานั้น แนวคิดก่อนออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะ ที่ทรงคิดว่า “ทุกข์ทั้งปวงมีเหตุมาจากการเกิด ถ้าไม่เกิดในที่ใดใด จะได้ชื่อว่า บรรลุภาวะพ้นทุกข์ทั้งปวงได้” พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงภาวะความพ้นทุกข์ไว้โดยอาศัยหลักการทางวิชาการในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลที่เนื่องกันตลอดสาย ทำให้ผู้ฟังพิจารณาไตร่ตรองตามเหตุผลแล้วเห็นจริงได้ เพราะเป็นเหตุผลทางวิชาการทั้งมีความจริงรองรับ บัณฑิตทั้งหลายจึงไม่อาจคัดค้านได้

เมื่อ นิพพาน หมายถึง ภาวะพ้นทุกข์ จากแนวคิดที่ว่า อัตตามีอยู่ที่อยู่ของอัตตาคือต้องมี การทำให้ที่อยู่ของอัตตาคือหายไปโดยยังคงมีอัตตาเหลืออยู่ เป็นไปไม่ได้ เพราะเมื่ออัตตามีอยู่ ที่อยู่ของอัตตาคือว่ามีอยู่ด้วย จึงไม่มีประโยชน์ที่จะมุ่งทำให้ที่อยู่ของอัตตาคือหายไป จากแนวคิดที่ว่า ถ้าอัตตาใดมิได้มีอยู่ที่อยู่ของอัตตานั้นก็จะได้ชื่อว่าไม่มีไปด้วย การทำให้อัตตาคือหายไปโดยไม่ต้องทำลายที่อยู่ของอัตตา จะเป็นการทำให้ที่อยู่ของอัตตานั้นไม่มีไปด้วย แนวคิดนี้มีความเป็นไปได้ด้วยเหตุนี้ การทำให้นิพพานจึงมุ่งไปที่การทำให้อัตตาคือมีอยู่นั้นหมดสิ้นไป

ในพุทธประวัติได้แสดงไว้ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสวงหาความพ้นทุกข์ทั้งปวงด้วยวิธีการทรมานกายแต่ไม่ได้ผลจึงเปลี่ยนมาใช้วิธีทางปัญญา ในที่สุด พระองค์สามารถทำให้อัตตาคือหายไปจึงบรรลุนิพพานตามปรารถนา เมื่อพระองค์บรรลุนิพพานแล้วได้ทรงกรุณาแนะนำสั่งสอนเรื่องการละอัตตาไว้ในอนัตตลักขณสูตร พระปัญจวัคคีย์เป็นผู้ฟังกลุ่มแรกได้ความรู้เรื่องอนัตตาตามคำสอนแล้ว ทำให้อัตตาคือมีอยู่ของตนหายไปและได้ บรรลุนิพพาน

อนัตตลักขณะนี้ต่อมาได้เป็นดังเกณฑ์ชี้วัดความสำเร็จของผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุนิพพานทุกคน เห็นได้จากการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานในสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ ที่จะต้องยกองค์ธรรมขึ้นสู่การเทียบกับไตรลักษณ์ซึ่งประกอบด้วยอนิจจลักษณ์ ทุกขลักษณ์และอนัตตลักษณ์ เมื่อรู้สึกถึงความอนัตตาแล้วก็จะบรรลุนิพพานได้ ในครั้งพุทธกาล ผู้บรรลุนิพพานด้วยการพิจารณาเทียบเคียงด้วยอนัตตาดังกล่าว เป็นจำนวนมาก เช่น พระนางปชาบดีโคตมีภิกษุณีกับภิกษุณีบริวาร 500 รูปฟังเรื่องความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ แปรปรวนได้และความเป็นอนัตตาของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วบรรลุนิพพานพร้อมกันทั้ง 500 รูป เป็นต้น

ปัจจุบันการบรรลุนิพพานถูกทำให้เข้าใจว่าเป็นของยากมาก ภาพของนิพพานที่ปรากฏในสังคมปัจจุบันกล่าวกันว่าลึกซึ้งยากที่หยั่งถึง ตรรกที่ยังไม่ถึง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้คำอธิบายไว้ในพุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความว่า “คำว่า นิพพานเป็นสิ่งที่บุุชชนนี้ไม่เห็น คิดไม่เข้าใจ จึงควรมุ่งให้เป็นคำเตือนเสียมากกว่า คือ เตือนว่าไม่ควรแต่คิดสร้างภาพและถกเถียงซักเหตุผลมาแสดงกันอยู่ จะเป็นเหตุให้สร้างสัญญาผิดๆ ขึ้นเสียเปล่า ทางที่ติหรือทางที่ถูก

ควรจะมีปฏิบัติให้เข้าถึงเพื่อรู้เห็นประจักษ์กับตัวเอง เพราะถึงแม้ว่า นิพพานนั้นเมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นก็นึกไม่เห็นคิดไม่เข้าใจ แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่รู้ได้เห็นได้เข้าถึงได้ เพียงแต่ว่ายากเท่านั้น”(พระพรหมคุณาภรณ์ ปยุตฺโต 2549:232) อีกอย่างหนึ่งถ้ามีผู้ใดพูดทำนองว่าตนบรรลุนิพพานแล้ว จะถูกตีค่าว่า ผู้นั้นคงผิดปกติหรือบ้าไปแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในสังคมปัจจุบันมีความเชื่อว่า ในปัจจุบันไม่มีใครสามารถบรรลุนิพพาน แต่ก็ยังมีผู้พยายามบอกให้สังคมเปลี่ยนความเชื่อใหม่ว่า ทุกคนสามารถบรรลุนิพพานได้เมื่ออยู่ในภาวะฆราวาส โดยเฉพาะท่านพุทธทาสภิกขุแห่งสวนโมกขพลาราม ได้กล่าวไว้ว่า “นี่เรียกว่าโชคคืออยู่ที่บ้าน สามารถประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปเพื่อการได้ซึ่งนิพพาน...”(พุทธทาส โอสาเรตัพพธรรม 2538 : 230) ผู้ศึกษาพุทธศาสนาแนวคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุก็ได้ขยายแนวคิดนี้ออกไปมาก แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่สามารถลบล้างความเชื่อเดิมได้หมดสิ้น ความเชื่อว่า นิพพานเป็นสิ่งลึกลับซึ่งยากที่จะหยั่งถึง ตรรกยังไม่ถึง ยังคงได้รับความนิยมนมากกว่า ทั้งนี้เกิดจากคำสอนเรื่องอนัตตาที่ปรากฏในสังคมพุทธยังคงเป็นสิ่งคลุมเครือ เมื่อความรู้เรื่องอนัตตายังคลุมเครือไม่ชัดเจนจะารู้สึกว่าร่างกาย จิตใจและสิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตาจึงไม่อาจเป็นไปได้ เมื่อความรู้เรื่องอนัตตาผิดแล้วขบวนการที่เรียกว่า มรรค ก็ผิดไปตลอดสาย การบรรลุนิพพานจึงไม่อาจเป็นไปได้ อย่างถูกต้องได้ โดยนัยกลับกันการบรรลุนิพพานจะเป็นไปถูกต้องจะต้องเริ่มที่ความรู้ความเข้าใจเรื่องอนัตตานั้นต้องถูกต้องด้วย จากสภาพการเรียนการสอนเรื่องอนัตตาในสำนักเรียนก็ดี จากศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองของผู้สนใจเรื่องเกี่ยวกับการบรรลุนิพพานก็ดี เรื่องอนัตตาได้รับการให้ความหมายสำคัญๆ 2 ประการคือ 1. ไม่ใช่ตัวตน 2. ไม่มีตัวตน คำว่าไม่มีตัวตนนั้นมีการอธิบายความว่า บังคับบัญชาไม่ได้, ไม่เป็นไปตามปรารถนา

จากความหมาย 2 ประการนั้นในที่สุดถูกสรุปลงที่ ไม่มีตัวตนเป็นแก่นสาร ไม่มีตัวตนแท้จริง เป็นเพียงสมมุติ เป็นคฤมาการ... ซึ่งชวนให้ผู้ต้องการบรรลุนิพพานฝึกฝนปฏิบัติในแนวความคิดเรื่องไม่มีตัวตนผู้รับรู้สุขทุกข์ ต้องทำให้รู้สึกที่ไม่ยินดีไม่ยินร้ายต่อสิ่งใดๆ คือ จะให้รู้สึกที่สิ่งใดใดในโลก รวมทั้งตัวเราเองก็ไม่ได้อยู่จริง ต้องไม่ยึดมั่นสิ่งที่สมมุติชื่อไว้ที่ว่ามีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้นจริง เป็นสิ่งปรากฏจริง... ต้องเป็นผู้เฉื่อยชาต่ออารมณ์ทั้งปวง จุติจึงไม่มีผู้รับรู้อารมณ์นั้นๆ ซึ่งทำได้ยากหรือทำไม่ได้ การกระทำดังกล่าวนั้นจะเป็นปรากฏการณ์ทางกายและจิตใจที่ขัดต่อความเป็นจริงทางธรรมชาติ ตัวอย่างบุคคลในครั้งพุทธกาลที่เป็นผู้มีอาการเช่นนี้ก็ไม่มี แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังรับรู้อารมณ์ พระองค์ยังทรงห้ามในสิ่งควรห้ามและแนะนำให้ทำในสิ่งควรทำแก่พระภิกษุไว้ด้วย... เมื่อปฏิบัติตามคำสอนได้จริง สภาวะทางจิตใจและร่างกายก็ต้องตรงตามธรรมชาติที่เป็นจริงทั่วไป ความขัดแย้งทางจิตทำให้ไม่บรรลุผล ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ผู้วิจยว่า อตตาคือต้องการให้ละหมายถึงสิ่งใด อนัตตาที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงนั้นมีความหมายอย่างไร อะไรเป็นบริบทเครื่องบ่งชี้ว่าอนัตตามีความหมายอย่างนั้น เมื่ออนัตตามีความหมายเช่นนั้นแล้วจะเป็นปัจจัย

ให้บรรลุนิพพานได้อย่างไร ปัญหาเรื่องความหมายของอนัตตตามพุทธประสงค์ เป็นต้นนี้ เป็นมูลเหตุจูงใจให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาวิเคราะห์บริบทของอนัตตา (ที่เป็นพุทธพจน์จากพระไตรปิฎกฉบับหลวงซึ่งพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี) ว่า มีบริบทหรือปัจจัยในแง่ใดที่มีผลต่อการเกิดสภาวะนิพพานเพื่อหาคำความรู้ซึ่งจะตอบปัญหาดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ความหมายของนิพพาน
2. เพื่อวิเคราะห์วิธีการบรรลุนิพพาน
3. เพื่อวิเคราะห์ความหมายของอัตตา
4. เพื่อวิเคราะห์ความหมายของอนัตตา
5. เพื่อวิเคราะห์บริบทของอนัตตา
6. เพื่อวิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

ขอบเขตของเนื้อหา

การศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์เฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวกับความหมายของอนัตตา บริบทของอนัตตา ความหมายของนิพพาน วิธีการบรรลุนิพพาน และ บริบทของอนัตตาที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพานจากพระไตรปิฎกฉบับหลวง

นิยามศัพท์เฉพาะ

อัตตา	หมายถึง สภาพที่เป็นตัวตนของสัตว์ต่างๆ เช่น ความเป็นมนุษย์
อนัตตา	หมายถึง สภาพที่เป็นภาคปฏิเสธความเป็นอัตตา สภาพมิใช่อัตตา (ตัวตน)
บริบท	หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีชีวิตและวัตถุ
บริบทของอนัตตา	หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องต่อภาวะของการไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา)
ปัจจัย	หมายถึง เหตุ หนทาง เหตุอันให้ผลเป็นไปตามปัจจัยที่กำหนด เครื่องอาศัย
นิพพาน	หมายถึง สภาพไม่มีเครื่องผูก (ไม่มีเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพ) สภาพความหลุดพ้นจากเครื่องผูก (กิเลส) ทั้งปวง
บรรลุนิพพาน	หมายถึง การทำให้ถึงภาวะหรือสภาพความหลุดพ้นจากเครื่องผูก ไม่มี

	เครื่องผูกไว้ในภพ
พระไตรปิฎก	หมายถึง คัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนา ในงานวิจัยนี้หมายถึง พระไตรปิฎกฉบับหลวง
หลุดพ้น	หมายถึง หลุดพ้นจากกิเลสหรือสิ่งที่จะทำให้เวียนว่ายตายเกิด การถูกผูกไว้ในภพทั้งปวง

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการวิจัยนี้เป็นการวิจัยที่ใช้พระไตรปิฎกฉบับหลวงพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525 เพื่อสะดวกแก่การทำความเข้าใจกับการใช้อักษรย่อและหมายเลขที่ในใช้อ้างอิงในงานวิจัยนี้ จึงใคร่ขอใช้อักษรย่อและหมายเลขต่างๆตามแบบที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก ดังนี้

อักษรย่อพระวินัยปิฎก

วิ.ม.ป.	หมายถึง	พระวินัยปิฎก	มหาวิภังค์	ปฐมภาค
วิ.ม.ท.	หมายถึง	พระวินัยปิฎก	มหาวิภังค์	ทุติยภาค
วิ.มหา	หมายถึง	พระวินัยปิฎก	มหาวรรค	
วิ.จุล.	หมายถึง	พระวินัยปิฎก	จุลวรรค	

อักษรย่อพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค
ที.ม.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
ที.ปา.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค
ม.มู.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสก์
ม.ม.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสก์
ม.อุปริ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณณาสก์
ส.ส.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค
ส.นิ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค
ส.ข.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค
ส.สพ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค
ส.ม.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค
อง.เอกก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิปาต

อง.ทุก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิปาต
อง.ติก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิปาต
อง.จตุกก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิปาต
อง.ปญจก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิปาต
อง.ฉก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิปาต
อง.สตตก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตตกนิปาต
อง.อฏฐก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิปาต
อง.นวก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิปาต
อง.ทสก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิปาต
อง.เอกาทสก.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ขุ.ขุ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ
ขุ.ธ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท
ขุ.อุ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน
ขุ.อิติ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ
ขุ.สุ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต
ขุ.วิ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ
ขุ.เปต.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ
ขุ.เถร.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา
ขุ.เถรี.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา
ขุ.ชา.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก
ขุ.ม.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ
ขุ.จู.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศ
ขุ.ป.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามัคค์
ขุ.อป.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน
ขุ.พุทธ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์
ขุ.จரிய.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จரியปิฎก

อักษรย่อพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	หมายถึง	พระอภิธรรมปิฎก	ธัมมสังคณี
อภิ.วิ.	หมายถึง	พระอภิธรรมปิฎก	วิภังค์

อภิ.ธ.	หมายถึง	พระอภิธรรมปิฎก	ชาตูกถา
อภิ.ป.	หมายถึง	พระอภิธรรมปิฎก	บุคคลบัญญัติ
อภิ.ก.	หมายถึง	พระอภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ
อภิ.ย.	หมายถึง	พระอภิธรรมปิฎก	ยมก
อภิ.ป.	หมายถึง	พระอภิธรรมปิฎก	ปฎิฐาน

การใช้หมายเลขย่อ

หมายเลขย่อพระไตรปิฎก จะแจ้ง /เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. 9/ 52-53 หมายถึง พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม 1 ข้อ 1 หน้า 52 ถึง 55 , ส.ข. 17/23/134 หมายถึง พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย จันทรวรรค เล่ม 17 ข้อ 23 หน้า 134 เป็นต้น

ความสำคัญของการวิจัย

1. ได้ทราบความหมายของนิพพาน
2. ได้ทราบความหมายของการบรรลุนิพพาน
3. ได้ทราบความหมายของอัตตา
4. ได้ทราบความหมายของอนัตตา
5. ได้ทราบบริบทของอนัตตา
6. ได้ทราบบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน
7. เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และสังเคราะห์เรื่องบริบทของอนัตตา ที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพานในการวิพากษ์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากขึ้นยิ่ง

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องของการวิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆตามลำดับดังนี้

1. พระไตรปิฎก
2. นิพพาน
3. อัตตา
4. อนัตตา
5. การวิเคราะห์เอกสาร
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. พระไตรปิฎก

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2527 :1) ได้กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกฉบับประชาชนว่า “ศาสนาทุกศาสนา มีคัมภีร์หรือตำราทางศาสนาเป็นหลักในการสั่งสอน แม้เดิมจะมีได้ขีดเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่เมื่อนุษย์รู้จักใช้ตัวหนังสือก็ได้มีการเขียน การจารึกคำสอนในศาสนานั้น ๆ ไว้ เมื่อโลกเจริญขึ้นถึงกับมีการพิมพ์หนังสือเป็นเล่ม ๆ ได้ คัมภีร์ศาสนาเหล่านั้นก็มีผู้พิมพ์เป็นเล่มขึ้นโดยลำดับ

พระไตรปิฎก หรือที่เรียกในภาษาบาลีว่า ตปิฎกหรือเตปิฎกนั้น เป็นคัมภีร์หรือตำราทางพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับ ไตรเวท เป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ไบเบิลของศาสนาคริสต์ อัลกุรอานของศาสนาอิสลาม

กล่าวโดยรูปศัพท์ คำว่า "พระไตรปิฎก" แปลว่า ๓ คัมภีร์ เมื่อแยกเป็นคำ ๆ ว่า พระ+ไตร+ปิฎก คำว่า พระ เป็นคำแสดงความเคารพหรือยกย่อง คำว่า ไตร แปลว่า ๓ คำว่า ปิฎก แปลได้ ๒ อย่าง คือแปลว่า คัมภีร์หรือตำราอย่างหนึ่ง แปลว่า กระจาดหรือตะกร้าอย่างหนึ่ง ที่แปลว่ากระจาดหรือตะกร้า หมายความว่า เป็นที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ ไม่ให้กระจาย กระจาย คล้ายกระจาดหรือตะกร้าอันเป็นภาชนะใส่ของฉะนั้น

ลักษณะของเนื้อหาในพระไตรปิฎก

ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่นั้น ยังมิได้แบ่งมีการแบ่งออกเป็นหมวดๆ ดังกล่าว ครั้นพระพุทธองค์ดับขันธปรินิพพานแล้ว พระมหาสาวกได้มีการทำสังคายนาและได้

แยกประเภทของกรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าออกเป็นหมวดๆ เพื่อให้เกิดความสะดวกในการจดจำ ท่านผู้รู้ได้จำแนกกรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ปรมัตถเทศนา เป็นกรรมเทศนาที่เน้นเนื้อหาทางวิชาการ มีระบบระเบียบแห่งไวยากรณ์ ได้แก่ พระอภิธรรม
2. โวหารเทศนา เป็นกรรมเทศนาก่อขึ้นมาเทียบตามควร เพื่อให้เหมาะสมกับพื้นฐานของผู้ฟังอันจะทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ ตรัสรู้ธรรมได้ ได้แก่ พระสุตตันต หรือ พระสูตร
3. อาณาเทศนา เป็นกรรมเทศนากที่เป็นการวางระเบียบของการบริหารงานพระสงฆ์เพื่อให้พระสงฆ์ดำรงพระพุทธศาสนาให้ยาวนานออกไป ได้แก่ พระวินัย

เหตุให้เกิดพระไตรปิฎก

ในคัมภีร์อรรถกถาพุทธทศมาส วินัยปิฎก ได้กล่าวถึงการเกิดพระไตรปิฎกไว้ว่าเริ่มจากการทำสังคายนา คือ การสะสางและร้อยกรองพระธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่ เนื่องจากในกาลที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่นั้น พระองค์ได้เสด็จไปแสดงธรรมแก่บุคคลต่างๆ ในหลายสถานที่ตลอดระยะเวลา 45 พรรษาจึงมีบทคำสอนเป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกันส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ พระองค์ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทที่เรียกว่าพระวินัย เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาตแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและสงบสุขในหมู่คณะ เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ได้เกิดปัญหาการกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยขึ้นในหมู่พระภิกษุสงฆ์ โดยพระภิกษุสุภัททะ ซึ่งบวชเมื่อแก่ ได้กล่าวกับภิกษุทั้งหลายที่พากันโสกเศร้าเสียใจในการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วได้ 7 วันว่า

“อย่าเลย ผู้มีอายุทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศกไปเลย ท่านทั้งหลายอย่าร่ำไรไปเลย พวกเราพ้นดีแล้วจากพระมหาสมณะพระองค์นั้น ด้วยว่าพวกเราถูกพระมหาสมณะพระองค์นั้นคอยรบกวนห้ามปรามว่า นี่สมควรแก่เธอทั้งหลาย นี่ไม่สมควรแก่เธอทั้งหลาย ดังนี้ ก็บัดนี้พวกเราจักปรารถนากระทำความใด ก็จักทำกรรมนั้น พวกเราจักไม่ปรารถนากระทำความใด จักไม่ทำกรรมนั้น” (วิ.มหา. 1 / 1 / 24) พระมหากัสสปเถระอาศัยเหตุนี้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อรวบรวมพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ไว้จะได้ทรงจำไว้ตรงกันว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงและบัญญัติอะไรไว้บ้าง แสดงแก่ใคร ที่ไหน เมื่อไหร่ และอาศัยพระพุทธพจน์ก่อนที่จะเสด็จปรินิพพาน ซึ่งได้ตรัสกับพระอานนท์ไว้ว่า

“โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทลิโต ปญฺญุตโต โส โว มจฺเจน สตุตา” (ที. มหา. 10/ 141/ 178) แปลความว่า “อานนท์ ! ธรรมวินัยใดอันเราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา” (วิ. มหา.อฎฐก. 1 / 1 / 25)

เมื่อทำการสังคายนาแล้วได้มีการทรงจำกันสืบมาและเกิดเป็นพระไตรปิฎกในที่สุด

การทำสังคายนาครั้งที่ 1

การทำสังคายนาในพระพุทธศาสนานี้ได้ทำกันหลายครั้ง ในคัมภีร์อรรถกถามหาวิงค์ วินัยปิฎก ได้กล่าวว่าการกระทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างภูเขาเวภาระบรรพต ใกล้กรุงราชคฤห์ ประเทศอินเดีย โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานและเป็นผู้สอบถาม พระอุบาลีเป็นผู้ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับวินัย พระอานนท์เป็นผู้ตอบข้อซักถามเกี่ยวกับพระธรรมคำสอนในสูตรต่างๆ ครั้งนั้นมีการคัดเลือกพระอรหันต์เข้าร่วมในการสังคายนา 500 รูป กระทำอยู่ 7 เดือนจึงสำเร็จ ในครั้งนี้มีพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเป็นผู้อุปถัมภ์

สาเหตุที่ทำให้พระมหากัสสปเถระชักชวนพระภิกษุสงฆ์ทำสังคายนา คือ การกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยดังกล่าว

การทำสังคายนาครั้งที่ 2

ในคัมภีร์อรรถกถา มหาวิงค์ วินัยปิฎก ได้กล่าวถึงการสังคายนาครั้งที่ 2 ว่ากระทำเมื่อพุทธปรินิพพานได้ 100 ปี ที่วาสิการามเมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ประเทศอินเดียโดยพระยสะกัจฉาบุตรเป็นผู้นำและมีพระเถระผู้ใหญ่เข้าร่วมประชุม 8 รูป คือ

1. พระสัพพกามี
2. พระสาพหะ
3. พระบุชชโสภิตะ
4. พระวาสภคามิกะ
5. พระเรวตะ
6. พระสัมภุตสาเนาาลี
7. พระยสะกัจฉาบุตร
8. พระสุมนะ

พระเรวตะเป็นผู้ถามและสัพพกามีเป็นผู้ตอบมีพระสงฆ์เข้าประชุม 700 รูป กระทำอยู่ 8 เดือนจึงแล้วเสร็จ การกระทำสังคายนาครั้งนี้ปรารภข้อปฏิบัติย่อหย่อน 10 ประการทางพระวินัยของพวกภิกษุวัชชีบุตร และมีพระกาฬโศกทรงให้ความอุปถัมภ์ ฝ่ายภิกษุวัชชีบุตรไม่เห็นด้วยกับการทำสังคายนาครั้งที่ 2 จึงรวบรวมพรรคพวกได้ 10,000 รูปไปทำสังคายนาใหม่ที่เมืองปาฐลีบุตร เรียกพวกตัวเองว่ามหาสังฆิกะ แปลว่า สงฆ์หมู่ใหญ่ซึ่งเป็นต้นกำเนิดนิกายมหายานในเวลาต่อมา

การทำสังคายนาครั้งที่ 3

ในคัมภีร์อรรถกถาหาวิภังค์ วินัยปิฎก ได้กล่าวถึงการสังคายนาครั้งที่ 3 ว่ากระทำที่โอศากราม กรุงปาตลีบุตร ประเทศอินเดีย พระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระเป็นหัวหน้า กระทำหลังพุทธปรินิพพาน 235 ปีมีพระสงฆ์ 1,000 เข้าประชุมทำอยู่ประมาณ 9 เดือนจึงสำเร็จ การทำสังคายนา เหตุจากพวกเดียรัจฉัยหรือพวกนิครนถ์ คนนอกศาสนาปลอมบวชเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ ได้รับความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช

หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ 3 แล้วจึงได้มีการบันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นต้นเหตุให้เกิดพระไตรปิฎก

การทำสังคายนาครั้งนี้ได้มีการส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาตามภูมิภาคต่างๆ รวม 9 สาย

1. พระมัชฌันติกเถระ ไปแคว้นกัสมีระและคันธาระ (แคว้นแคชเมียร์และอัฟกานิสถานในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย)
2. พระมหาเทวเถระ ไปมทิสกมณฑล (เขตไมเซอร์ปัจจุบัน)
3. พระรักจิตเถระไปวนวาสี (อยู่ในเขตกระนะระบอมเบย์)
4. พระโยนกมหารธรรมรักจิตเถระ ไปอปรันตะประเทศ (อยู่ริมทะเลอารเบียทางเมืองบอมเบย์)
5. พระมหาธรรมรักจิตเถระ ไปมหารัฐประเทศ (แคว้นอันธรประเทศในอินเดียปัจจุบัน)
6. พระมหารักจิตเถระ ไปโยนกประเทศ(เขตปากเดรียนในเปอร์เซียปัจจุบัน)
7. พระมัชฌิมเถระไปหิมวันตประเทศ (ประเทศเนปาลปัจจุบัน)
8. พระโสภณและพระอุตตระไปสุวรรณภูมิ (ไทย, พม่า, มอญปัจจุบัน)
9. พระมหินเถระไปลังกาทวีป (ประเทศศรีลังกาปัจจุบัน)

การทำสังคายนาครั้งที่ 4

ในคัมภีร์อรรถกถาหาวิภังค์ วินัยปิฎก ได้กล่าวถึงการสังคายนาครั้งที่ 4 การทำสังคายนาครั้งนี้ กระทำในลังกา ทำต่อจากสังคายนาครั้งที่ 3 ในอินเดียไม่นานคือทำในอินเดียครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 235 พอทำสังคายนาเสร็จพระมหินตเถระก็เดินทางไปลังกา พอถึง พ.ศ. 238 ก็ทำสังคายนาในลังกาเพื่อวางรากฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคง

การทำสังคายนาครั้งที่ 5

สุชีพ ปุญญานุภาพได้กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกฉบับประชาชนว่าการทำสังคายนาครั้งที่ 5 ในลังกาเมื่อ พ.ศ. 433 ในสมัยพระเจ้าวัฏฏคามนีอภัยการกระทำครั้งนี้ได้มีการจารึกพระพุทธรวณะลงในใบลาน สังคายนาครั้งนี้กระทำที่อาโณเลณสถาน ณ มตเลชนบทมีพระเจ้ารักจิตมหาเถระเป็นประธาน การทำสังคายนาครั้งนี้เป็นที่รับรองกันทั่วไปในประเทศต่างๆ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2527 : 11)

การทำสังคายนาครั้งที่ 6

ในพระไตรปิฎกฉบับประชาชนแสดงไว้ว่าการทำสังคายนาครั้งที่ 6 ในทำในประเทศศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. 956 สมัยพระเจ้ามหายานาม เพียงพระพุทธรโฆสะ แปลและเรียบเรียงอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี(สุชีพ ปุญญานุภาพ 2527 : 12)

การทำสังคายนาครั้งที่ 7

ในพระไตรปิฎกฉบับประชาชนแสดงไว้ว่าการทำสังคายนาครั้งที่ 7 ก็จัดทำขึ้นในประเทศศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. 1587 พระกัสสปะเถระเป็นประธานและได้แต่งคำอธิบายอรรถกถาพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี เรียกว่า คัมภีร์ฎีกา (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2527 : 12)

การทำสังคายนาครั้งที่ 8

ในพระไตรปิฎกฉบับประชาชนแสดงไว้ว่า การสังคายนาครั้งนี้ทำในประเทศไทย ประมาณ พ.ศ. 2020 พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ได้อาราธนาพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงไตรปิฎกหลายร้อยรูปให้ช่วยชำระอักษรพระไตรปิฎกในวัดโพธารามเป็นเวลา 1 ปีจึงสำเร็จสังคายนาครั้งนี้จัดเป็นครั้งที่ 1 ในประเทศไทย (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2527 : 12)

การทำสังคายนาครั้งที่ 9

ในพระไตรปิฎกฉบับประชาชนแสดงไว้ว่า การสังคายนาครั้งนี้ทำในประเทศไทย ประมาณ พ.ศ. 2331 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ 218 รูปกับราชบัณฑิตอุบาสก 32 คนกระทำ 5 เดือนจึงสำเร็จจัดว่าเป็นการทำสังคายนาครั้งที่ 2 ในประเทศไทย (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2536 : 7-13)

การทำสังคายนาเป็นเหตุให้มีการบันทึกและมีการจัดหมวดหมู่เพื่อสะดวกในการท่องจำ จึงได้เกิดหมวดธรรมวินัยเป็น 3 หมวด

1. พระวินัยปิฎก มี 2,100 พระธรรมชั้น
2. พระสุตตันตปิฎก มี 2,100 พระธรรมชั้น
3. พระอภิธรรมปิฎก มี 4,200 พระธรรมชั้น

จัดรวมเรียกว่า พระไตรปิฎก ถือว่าเป็นที่รวบรวมความรู้ไว้ทั้งหมดใน 84,000 พระธรรมชั้น

พระไตรปิฎก มีความหมายตามเนื้อหา หมายถึง ประมวลแห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย 3 หมวดซึ่งได้แก่ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมนั่นเอง หรืออีกนัยหนึ่งคำว่าปิฎก หมายถึง ตำราหรือคัมภีร์ที่บันทึกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกบางส่วนซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์ชั้นหนึ่ง

พระไตรปิฎก มาจากคำภาษาบาลีว่า ตปิฎก หรือ เตปิฎก กล่าวโดยรูปศัพท์ พระไตรปิฎก มาจากคำศัพท์ 3 คำรวมกัน คือ พระ + ไตร + ปิฎก โดยคำว่า พระ มาจากคำว่า วร แปลว่า ประเสริฐ เป็นคำแสดงความเคารพหรือยกย่อง คำว่า ไตร แปลว่า สาม คำว่า ปิฎก แปลได้ 2 อย่าง คือ แปลว่า คัมภีร์ หรือ ตำรา อีกอย่างหนึ่ง แปลความหมายถึง ภาชนะจำพวก กระบุง หรือ ตะกร้า ฯ หมายความว่า เป็นภาชนะที่บรรจุ(คำสอนของพระศาสดา) เมื่อรวมความหมายแล้ว พระไตรปิฎก แปลว่า สามคัมภีร์ หรือ สามปิฎก โดยจำแนกดังนี้

1. พระวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎก หมายถึง คำสอนของพระพุทธองค์ในส่วนที่เป็น กฎ ระเบียบ ข้อห้าม และ ข้อบังคับ ที่ทรงบัญญัติไว้เป็นระเบียบปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเมื่อมีเหตุการณ์หรือความประพฤติไม่สมควรเกิดขึ้นจึงทรงบัญญัติห้ามความประพฤตินั้นๆ ไว้ ทั้งนี้เพื่อความความตั้งมั่นของพระศาสนาเป็นสำคัญ เรื่องการบัญญัติพระวินัยนี้ปรากฏเค้าความในคัมภีร์พระวินัยว่า พระสารีบุตรได้ทูลขอให้ทรงบัญญัติสิกขาบท พระพุทธองค์ตรัสว่าจะบัญญัติเมื่อมีเหตุอันสมควร ในช่วงปฐมโพธิกาลนั้น ยังมีได้ปรากฏว่าทรงบัญญัติพระวินัย ครั้นเมื่อตรัสรู้แล้ว 20 พรรษาเข้าเขตมัชฌิมโพธิกาล จึงได้เกิดเหตุอันควรบัญญัติ พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นทีละข้อตามเหตุที่เกิดขึ้นๆ พระวินัยของสงฆ์หากเปรียบก็เหมือนกฎหมายของทางบ้านเมืองนั่นเอง

ประวัติพระวินัยปิฎก

พระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติตั้งแต่สมัยยังทรงพระชนม์อยู่ ครั้นพระพุทธองค์ดับขันธปรินิพพานแล้วได้เกิดการทำสังคายนาเพื่อรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ขึ้น พระวินัยนั้นได้ถูกรวบรวมไว้หมวดหนึ่งต่างหากโดยได้ชื่อเรียกในกาลต่อมาว่า พระวินัยปิฎก

หลังพุทธปรินิพพานพระสุภทัตถิกษุผู้บวชเมื่อแก่ได้กล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย จากการห้ามไม่ให้พระภิกษุทั้งหลายเสรำโศกเสียใจ โดยยกเหตุผลว่า เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ต่อแต่นี้ไปก็ต้องกังวลว่าต้องคอยถูกห้าม ถูกตำหนิจากพระพุทธองค์ พวกเราจะทำอะไรก็ได้ตามความปรารถนา จนเป็นเหตุให้เกิดการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 1 แม้เหตุแห่งการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 2 ก็เนื่องมาจากพวกภิกษุวัชชีบุตรประพฤดิย่อหย่อนพระวินัย โดยปฏิบัติตามวัตถุ 10 ประการ เช่น ภิกษุรับรูปิยะได้ เป็นต้น

พัฒน์ เเพ็งผลา (2524 : 63) ได้กล่าวไว้ในวรรณคดีบาลีว่า “การล่วงละเมิดพุทธบัญญัติที่ทรงห้ามไว้ กล่าวได้ว่าเป็นเหตุให้เกิดการสังคายนาทั้งครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เพื่อรื้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นระเบียบเรียบร้อยหมวดหมู่เดียวกัน โดยมีพระเถระผู้ทรงจำวินัยเป็นผู้วินิจฉัย จึงเป็นที่มาของพระวินัยปิฎก”

ความสำคัญของพระวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎกมีความสำคัญมากโดยเหตุที่เป็นคัมภีร์บันทึกเรื่องราวและกฎระเบียบอันเกี่ยวเนื่องด้วยความประพฤดิที่เป็นข้อห้ามและข้อนุญาตแก่สงฆ์ที่เมื่อศึกษาและปฏิบัติตามแล้วจะเป็นเหตุแห่งความดีงามหลายประการทั้งแก่พระสงฆ์เองและแก่พระศาสนา พระวินัยเป็นประจุกำแพงป้องกันมิให้สาวกทำความเสื่อมเสียแก่ทั้งแก่ตนและพระศาสนาด้วย จากมูลเหตุแห่งการทำสังคายนาครั้งที่ 2 ซึ่งปรารภวัตถุ 10 ประการ เช่น เรื่องว่าให้รับได้ซึ่งรับรูปิยะ(รูปี่-สิ่งที่ใช้แทนเงินและทอง) เป็นต้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องพระวินัยแม่เล็ก ๆ น้อย ๆ พระเถระท่านเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ เพราะถ้าพระสงฆ์ทั้งปวงประพฤดิตามวัตถุ 10 ประการนั้น จะเกิดความเสื่อมแก่พระศาสนา เพราะจะทำให้ไม่เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ในที่สุดจะทำให้พระศาสนาเสื่อม โดยนัยกลับกัน หากพระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด จะเป็นเหตุให้พระสงฆ์คู่บริสุทธีงดงามด้วยระเบียบ คนทั้งหลายเห็นพระสงฆ์มีระเบียบเรียบร้อย ก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสนา จึงให้การอุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัย 4 และจะปฏิบัติธรรมด้วยความเอาใจใส่ เมื่อพระสงฆ์ได้รับความอุปถัมภ์จากประชาชนเช่นนี้แล้ว ก็มีพลังกำลังที่จะรักษาพระศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป (พระศรีสมโพธิ 2484 : 29-31)

วัตถุประสงค์ในการบัญญัติวินัย

พระพุทธเจ้าทรงปรารถนาวัตถุประสงค์ในการบัญญัติวินัยแก่พระสงฆ์สาวก 10 ประการ คือ

1. สงฆ์สมุฏฐิตาย เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความเรียบร้อยดีแห่งสงฆ์ซึ่งได้ทรงชี้แจงให้มองเห็นคุณ โทษแห่งความประพฤติต่างๆ ชัดเจนแล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นไว้โดยความเห็นชอบร่วมกัน
2. สงฆ์ผาสุตาย เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
3. ทุมมมฺกฺกุนิ ปุคฺคฺคฺคานํ นิคฺคฺคหาย เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก คือ เพื่อกำราบคนผู้ด้านประพฤติทราม
4. เปสฺสณํ ภิกฺขุณิ ผาสฺวิหาราย เพื่อความผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลดีงาม
5. ทิฏฺฐมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน คือ เพื่อระวังปิดทางความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อน ที่จะมาในปัจจุบัน
6. สมฺปฺรยิกานํ อาสวานํ ปฏฺิฆาตาย เพื่อบำบัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต คือ เพื่อแก้มิให้เกิดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมาในภายหน้าหรือภพหน้า
7. อปฺปสฺนฺนํ ปสฺสาทาย เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
8. ปสฺนฺนํ ภิชฺยโยภาย เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
9. สทฺธมฺมกฺกฺกฺติยา เพื่อความตั้งมั่นแห่งสหธรรม
10. วินยานุกฺคหาย เพื่ออนุเคราะห์วินัย คือ ทำให้มีบทบัญญัติสำหรับใช้เป็นหลักเกณฑ์จัดระเบียบของหมู่ สนับสนุนความมีวินัยให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้น (พระราชนิพนธ์ 2520 : 208-209)

ลักษณะของพระวินัยปิฎกมีไว้ดังนี้

สุชีพ ปุญฺญานุภาพ (2536 : 24-25) กล่าวถึงลักษณะของพระวินัยปิฎกมีไว้ดังนี้

1. เป็นอาณาเทศนา เป็นการแสดงธรรมมีลักษณะตั้งเป็นข้อบังคับและวางระเบียบของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
2. เป็นสังวรกถา คือ ถ้อยคำว่าด้วยการสำรวมและไม่สำรวม
3. เป็นนถาปราชสาสนะ คือ การสอนตามความคิด หรือโทษต่างๆ ที่ควรเว้น
4. เป็นอธิศีลสิกขา คือ ข้อศึกษาเกี่ยวกับอธิศีลคือศีลชั้นสูง
5. เป็นวิติกรรมปหาน คือ เครื่องละกิเลสอย่างหยาบที่เป็นเหตุให้ล่วงละเมิดศีล

พระวินัยปิฎก แบ่งออกเป็น 5 คัมภีร์ย่อยดังต่อไปนี้

1. มหาวิภังค์ เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยพระวินัยซึ่งพระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้สำหรับเป็นข้อปฏิบัติของภิกษุ เรียกว่า ศีล ได้แก่ ศีล 227 ของพระภิกษุซึ่งมาในพระปาฏิโมกข์
2. ภิกขุณีวิภังค์ เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยศีลของภิกษุณี 311 ข้อ
3. มหาวัคค์ เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาฏิโมกข์ อันเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมระเบียบ (เรื่องการอนุญาตควรและไม่ควร) ของภิกษุแบ่งออกเป็น 10 หมวด (ขันธกะ)
4. จุลลวัคค์ เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่องของสงฆ์ที่มีความสำคัญรองลงมา แบ่งเป็น 12 หมวด หรือ 12 ขันธกะ
5. บริวาร เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยข้อปลีกย่อยที่ขยายความในมหาวิภังค์ มหาวัคค์และจุลลวัคค์

2. พระสุตตันตปิฎก

พระสุตตันตปิฎก หมายถึง คัมภีร์ที่บันทึกคำสั่งสอนเกี่ยวกับความจริงที่ทรงค้นพบคือ อริยสัจจ์และอื่นๆ พระอรหันตศาจารย์ได้จำแนกแจกแจงความหมายของว่าสุตตันตปิฎกไว้โดยนัยต่างๆ ดังนี้

คำว่า “สุตต” หรือ “สุตตฺต” หมายถึง เส้นด้าย หรือ เส้นบรรทัด เส้นด้ายหรือเส้นบรรทัดก็เป็นของสำคัญของช่างไม้ ฉันทใด พระสูตรก็ถือว่าเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของคน ฉันทนั้น เส้นด้ายใช้ร้อยดอกไม้ให้เป็นระเบียบได้ ฉันทใด พระสูตรก็เป็นที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ฉันทนั้น

คำว่า “สุตต” มีความหมาย 6 นัย คือ

1. **อตุทานุ สฺจฺจโนโต** เพราะอธิบาย (ไข, ขยาย, ส่อง, ชี้แจง) ประโยชน์ตนและประโยชน์ ของผู้อื่น ดังบาลีว่า อตุตฺตทตฺตฺต ปรตฺตฺตาทิเกเต อตุเต สฺจฺจโนโต แปลความว่า ย่อยส่องประโยชน์ทั้งหลาย มีประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น เป็นต้น

2. **สุตฺตฺตโนโต** เพราะตรัสดีแล้ว ดังบาลีว่า สฺจฺจโนโต เจตฺต เวเนยฺยชฺชมาสยาน โลมวเสน วุตฺตฺตฺตฺตฺต แปลความว่า ที่ว่าดี คือ ตรัสอนุโลมตามอริยสัจจ์แก่เวไนยสัตว์ อันได้แก่สอนคนทุกระดับชั้น

3. **สวณโนโต** (สุ = ผลิ, เมล็ด) เพราะผลิประโยชน์แก่ผู้ฟังและผู้ปฏิบัติตาม ดังบาลีว่า “สวติ เจตฺตฺตฺตฺต สสุสฺสํ ผลํ อิว ปสวติ” แปลความว่า “พระสูตรนี้ ย่อยผลิประโยชน์ทั้งหลายราวกะว่าข้าวกล้า ผลิอยู่ซึ่งผล”

4. **สุทฺตโนโต** (สุทฺ = หลั่ง) เพราะหลั่งประโยชน์คือ เมื่อบุคคลได้ปฏิบัติแล้วย่อยได้รับประโยชน์ดังบาลีว่า สฺจฺจโนโต อตุเต เชนฺ วีย จิริ ปคฺคฺชราเปติ แปลความว่า พระสูตรนี้ย่อมหลั่งประโยชน์ทั้งหลายราวกะว่าแม่โคยังให้น้ำนมให้หลังอยู่

5. **สุตตามา** เพราะป้องกันคือ ป้องกันหรือตะล่อมสิ่งที่เป็นประโยชน์เอาไว้ ดังบาลีว่า สกุจฺมตฺตํ ตาปติ รกฺขติ แปลความว่า พระสูตรนี้ ย่อมป้องกัน คือ รักษาด้วยดี ได้แก่พอประมาณ

6. **สุตตสภาคโต** เพราะเสมอด้วยเส้นด้าย คือ เป็นที่รวบรวมธรรมต่างๆ เหมือนเส้นด้ายที่ใช้ร้อยดอกไม้เพื่อความเรียบร้อย

ประวัติพระสูตรตันตปิฎก

เมื่อสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ มีพระสาวกลำคัญหลายรูปที่สามารถทรงจำหมวดธรรม (พระสูตร) ต่างๆ ได้ เช่น พระอานนท์เถระ พระโสณกุฎิกัณณะ พระสารีบุตร เป็นต้น ในการทรงจำหมวดธรรมนั้น ใช้วิธีแบ่งงานกันท่องจำ มีการแบ่งตามความชอบใจประกอบด้วย จนต่อมาได้รับการยกย่องในการทรงจำพระสูตรขึ้น เช่น สามารถท่องจำพระสูตรยาวๆ ได้ เรียกว่า ทิณณากะ แปลว่า ผู้สวดคัมภีร์หมวดยาว ผู้สามารถท่องจำพระสูตรขนาดกลางได้ เรียกว่า มัชฌิมณากะ แปลว่า ผู้สวดคัมภีร์ขนาดกลาง เป็นต้น การแบ่งงานกันท่องจำพระสูตรตันตปิฎก นั้นต่อมามีสำนักท่องจำเกิดขึ้น เจ้าของสำนักก็เป็นพระภิกษุสงฆ์และมีศิษย์ไปเล่าเรียนท่องจำมากขึ้นบ้างน้อยบ้างตามกาลสมัย การท่องจำในสมัยพระพุทธกาลและหลังสังคายนาครั้งที่ 1 เป็นต้นมาทำให้มีการสาธยายร่วมกันคำใดผิดพลาดคลาดเคลื่อนในเวลาสาธยายร่วมกันก็จะได้รับการแก้ไขให้ถูกต้องด้วยเหตุนี้พระธรรมเทศนาที่เป็นพระสูตรต่างๆ ของพระพุทธเจ้าจึงได้ดำรงมั่นคงมาโดยลำดับทั้งยังได้รับการจัดให้เป็นระเบียบ เป็นหมวดหมู่ และมีความหมายไม่ผิดเพี้ยนไปจากพระพุทธประสงค์ในวรรณคดีบาลี พจนีย์ เฝิงผลา ได้กล่าวไว้ว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ได้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย โดยอาศัยมูลเหตุต่างๆ กันร้อยกรอง จัดระเบียบและชำระให้ถูกต้องตามความหมายเดิม สังคายนาครั้งที่ 1-2 ยังเรียกว่าสังคายนาพระธรรมวินัยอยู่ ตามอรรถบอกว่า พระไตรปิฎกมีมาแล้ว ตั้งแต่การทำสังคายนาครั้งที่ 1 เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันสรุปได้ว่า ประวัติพระสูตรตันตปิฎกมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลที่พระเถระทั้งหลายท่องจำหมวดธรรมะต่างๆ จนถึงหลังพุทธปรินิพพานมีการทำสังคายนาครั้งที่ 1 เป็นต้นมา

(พจนีย์ เฝิงผลา 2524 : 20)

ความสำคัญของพระสูตรตันตปิฎก

พระสูตรตันตปิฎก มีความสำคัญต่อชาวพุทธมาก เพราะเป็นบันทึกรวบรวมพระธรรมของพระพุทธเจ้า มิให้ ตกหล่น หรือ ผิดเพี้ยนจากคำสอนเดิม หรือ อันตรธานหายไป การสังคายนาพระ

ธรรมวินัยครั้งที่ 1-2 มีพระวินัยเป็นต้นเหตุ การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 3 มีต้นเหตุจากพระธรรมคำสอน เมื่อประมาณ พ.ศ. 200 ครั้งนั้นมีเดียรถีย์ปลอมบวชในพระพุทธศาสนา และอ้างหลักธรรมในลัทธิของตนว่าเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการจงใจบิดเบือนคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาให้เป็นของเดียรถีย์ไป ด้วยเหตุนี้จึงเกิดการชำระพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ดังเดิม

การที่บุคคลได้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วย่อมได้รับผลจากการประพฤติปฏิบัตินั้นเพราะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการนำเอาความจริงที่ปรากฏในธรรมชาติมาแสดงให้ได้รับรู้ตามที่เป็นจริงเท่านั้น พุทฺธน์ เฟ็งผลาได้ให้ความเห็นว่า “*ธรรมะของพระพุทธเจ้ามีประโยชน์มาก สามารถช่วยผู้ประพฤติปฏิบัติให้บรรลุจุดหมาย และช่วยให้เขามีความสุข ความสงบด้วย ดังสุภาษิตว่า ชมโม หเว รกฺขติ ชมฺม จาริ แปลว่า ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ชมฺมาจารี สุขํ เสติ ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่ป็นสุข*” (พุทฺธน์ เฟ็งผลา 2524 : 74-75)

พระสุตตันตปิฎก

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2536 : 24-25) กล่าวถึงลักษณะของพระสุตตันตปิฎกไว้ดังนี้

1. เป็นโวหารเทศนา คือ การแสดงธรรมยกย้ายสำนวนให้เหมาะสมกับจริตอุปนิสัยของผู้ฟัง
2. เป็นยถาภูมิกถา คือ การสอนอนุโลมแก่จริตอุปนิสัยของผู้ฟัง
3. เป็นทิวฏฐินิเวฐฐกถา คือ ถ้อยคำที่สอนให้ผ่อนคลายทิวฏฐิคือความเห็นผิด
4. เป็นอริจิตตสิกขา คือ ข้อศึกษาเกี่ยวกับสมาธิขั้นสูง
5. เป็นปริยฎฐาปหาน คือ เครื่องละกิเลสอย่างกลางอันรัดรั้งจิต ได้แก่ นิวรณ์ คือ กิเลสอันกั้นจิตมิให้เป็นสมาธิ

พระสุตตันตปิฎก แบ่งออกเป็นข้อย่อยๆ ได้ 5 คัมภีร์

1. ทีฆนิกาย เป็นหมวดหมู่คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีความยาวมาก ไม่ปนกับพระสูตรประเภทอื่น ในหมวดนี้มีพระสูตรรวมทั้งสิ้น 34 สูตร
2. มัชฌิมนิกาย เป็นหมวดหมู่คำสอนของพระพุทธเจ้าขนาดปานกลางไม่สั้นเกินไป ไม่ยาวเกินไปมีพระสูตรทั้งสิ้น 152 สูตร
3. สังยุตตนิกาย เป็นหมวดหมู่คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ประมวลเรื่องประเภทเดียวกันไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น เรื่องพระมหากัสสป เป็นต้น

4. อังคุตตรนิกาย เป็นหมวดหมู่คำสอนของพระพุทธเจ้าที่แยกออกเป็นพวกๆ คือจัดลำดับธรรมะไว้เป็นหมวดๆ ตามลำดับเลข ในหมวดนี้มีพระสูตร 9,557 สูตร

5. ขุททกนิกาย เป็นหมวดหมู่ธรรมะที่ปลีกย่อยต่างๆ รวมธรรมะที่ไม่จัดไว้ใน 4 หมวดข้างต้นมารวมไว้ในหมวดนี้ทั้งหมด แบ่งโดยหัวข้อใหญ่ๆ 15 ประเภทด้วยอำนาจแห่งขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ชาดก นิทเทส ปฏิสัมภิกา อปทาน พุทธวงศ์ จรียาปิฎก (วิ. มหา. อัญญก. 1/1/42)

3. พระอภิธรรมปิฎก

อภิธรรมปิฎก หมายถึง คัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ในส่วนที่เป็นธรรมล้วนๆ นิยมกล่าวกันด้วยความเคารพยกย่องว่าเป็นธรรมชั้นสูง เป็นการแสดงธรรมแบบไม่มีประวัติ และท้องเรื่องประกอบ ถ้าอาศัยนวางควัตถุศาสตร์ ประกอบการจำแนก จะเห็นว่าเป็นการแสดงในรูปไวยากรณ์ อีกประการหนึ่ง อภิธรรม หมายถึง ธรรมอันยิ่ง คำว่าอภิธรรมนั้น ปราภุแม่ในพระสุตตันตปิฎกด้วย เช่น ในมหาโคสิงคสาฬสูตร กล่าวถึง พระมหาโมคคัลลานะกล่าวว่าภิกษุกล่าวอภิธรรมกล่าวกัน ถามปัญหากันแล้ว ย่อมแก้กันเอง อย่างนี้ เป็นการทำปาโคสิงคสาฬวันให้งาม ในกิตติสูตร กล่าวถึงอภิธรรมเหมือนกัน อรรถกถาแก้ว่าอภิธรรมในกิตติสูตร ได้แก่ โภธิปักขิยธรรม 37 ประการมีเนื้อหาธรรมะล้วน

คำว่า อภิธรรม แปลว่า ธรรมอันยิ่ง, ธรรมอันมีอรรถยิ่ง (ปรมตถ) ธรรมอันประเสริฐ อันลึกซึ้งมีอรรถยิ่งยากและเข้าใจยากกว่าพระธรรมเทศนาทั้งปวง

คำว่า อภิธรรม มีความหมาย 5 นัย คือ

1. วุฑฒิเมตโต มีความเจริญ คือ มินัยอันกว้างขวาง (พิสดาร)
2. สลลภุขณา มีความกำหนดได้แก่ กำหนดอารมณ์ มีขั้นๆ ชาติ อายุขณะ เป็นต้น
3. ปุชิตา ควรแก่การบูชา เพราะแยกธรรมออกเป็นเสขธรรม อเสขธรรม (ที่ควรบูชา คือ โลกุตระธรรม)
4. ปริจฺจินฺนา คือ กำหนดสภาวะเป็นส่วน เป็นตอน คือ ผัสสะ เวทนา
5. อธิกา มีอรรถยิ่ง คือ ปรมตถะ

อีกประการหนึ่ง ท่านผู้รจนปกรณ์อรรถกถาได้แสดงอรรถของคำไว้ว่า “แสดงความพิเศษยิ่งนัก” หัวข้อธรรมอันใดที่ท่านแสดงไว้ในอภิธรรม หัวข้อธรรมอันนั้นย่อมสุขุมล้ำยิ่งนัก แต่เป็นที่ประจักษ์แก่ปัญญาได้ เป็นฐานแห่งปัญญาแท้ จึงเรียกว่า “อภิธรรม” เพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้นตามนัยดังกล่าวพึงทำความเข้าใจดังนี้

1. ในอรรถว่า เจริญ หรือ งอกงาม เต็มโต หมายถึง สามารถอธิบายขยายความให้กว้างขวางได้ ตรงกับคำบาลีว่า วุฑฒิมนุโต
2. ในอรรถว่า กำหนดหมาย หมายถึง แม้จะมีอรรถกว้างขวางและลึกซึ้งอย่างไร ก็ย่อมหมายรู้ได้ ด้วยคุณลักษณะที่เป็นเครื่องหมายว่าเป็นสิ่งใด ได้ในบาลีว่า สลุลกขณา
3. ในอรรถว่า ควรบูชา หมายถึง เป็นธรรมที่ช่วยผู้ปฏิบัติตามพันทุกข์ได้จริง จึงควรบูชาแท้ ฉะนั้นตรงกับคำบาลีที่ว่า ปูชิตา
4. ในอรรถว่า กำหนดตัด หมายถึง สามารถจำกัดความลงได้ ว่าเป็นสิ่งนี้หรือสิ่งนั้น โดยเฉพาะ ตรงกับคำบาลีว่า ปริจฺฉินฺนา
5. ในอรรถว่า ยิ่งหรือสูง อาศัยการเปรียบเทียบจึงรู้ว่ายิ่งกว่าเช่น สุขุมกว่า คัมภีรภาพยิ่งกว่า ดียิ่งกว่ากัน เป็นลำดับไป ตรงกับคำบาลีว่า อธิกา

ประวัติของพระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์อรรถกถาอัฐสาลินี ธรรมสังคณี อภิธรรมปิฎกได้แสดงไว้ว่า จริงอยู่ ปาฏิหาริย์ที่พระองค์ทรงทำที่มหาโพธิบัลลังก์ก็ดี ทำสมาคมแห่งพระญาติก็ดี ที่สมาคมปาฎลีบุตรก็ดี ทั้งหมดได้เป็นเช่นกับยมกปาฏิหาริย์ที่ทำที่ควงไม้คันทามพฤษณันนแหละ ครั้นทรงทำปาฏิหาริย์อย่างนี้แล้ว จึงเสด็จลงจากอากาศแล้วเสด็จจกรมตลอดสัปดาห์ ในระหว่างแห่งบัลลังก์และสถานที่อันพระองค์ประทับยืนอยู่แล้ว ก็ใน ๒๑ วันเหล่านี้ แม้วันหนึ่ง รัศมีทั้งหลายมิได้ออกจากสระของพระศาสดา แต่ในสัปดาห์ที่ ๔ ทรงประทับนั่งในเรือนแก้วในทิศพายัพ ชื่อว่า เรือนแก้วมิใช่เรือนที่สำเร็จด้วยรัตนะ แต่บังจิตพึงทราบสถานที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาปรภรณ์ทั้ง ๗ ว่าเป็นเรือนแก้ว.

บรรดาปรภรณ์ทั้ง ๗ นั้น แม้เมื่อทรงพิจารณาธรรมสังคณี รัศมีทั้งหลายก็ไม่ชานออกไปจากพระสระ เมื่อพิจารณาวิภังคปรภรณ์ ธาตุกถา บุคคลบัญญัติ กถาวัตถุปรภรณ์ และยมปรภรณ์ รัศมีทั้งหลายก็มีได้ชานออกไปจากพระสระ แต่เมื่อใด ก้าวลงสู่มหาปรภรณ์เริ่มพิจารณาว่า เหตุปัจจุโย อารมมณปัจจุโย ฯเปฯ อวิคตปัจจุโย ดังนี้ เมื่อนั้น สัพพัญญุตญาณโดยความเป็นอันเดียวกันของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้พิจารณาสมันตปฏิฐาน ๒๔ ประการ ย่อมได้โอกาส (ช่อง) ในมหาปรภรณ์นั้นแหละ เปรียบเหมือนปลาใหญ่ ชื่อว่า ติมิรปิงคละ ย่อมได้โอกาสโดยความเป็นอันเดียวกันในมหาสมุทรอันลึก ๘๔,๐๐๐ โยชน์นั้นแหละ ฉะนั้น พระสัพพัญญุตญาณก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมได้โอกาสในมหาปรภรณ์ โดยความเป็นอันเดียวกันนั้นแหละ.

เมื่อพระศาสดา ทรงพิจารณาธรรมอันละเอียดสุขุมตามความสบาย ด้วยพระสัพพัญญุตญาณซึ่งมีโอกาส (ช่อง) อันได้แล้วอย่างนี้ พระฉัพพรรณรังสี (รัศมี ๖ ประการ) คือ นิละ (เขียว

เหมือนดอกอัญชัน) ปิตะ (เหลืองเหมือนหรวดาล) โลหิตะ (แดงเหมือนตะวันอ่อน) โอทาทะ (ขาวเหมือนแผ่นเงิน) มัญญะ (สีหงสบาท เหมือนดอกหงอนไก่) ประภัสสร (เลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก) ก็ชานออกจากพระสรีระ (พระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏฯ 2536:75, 32-34)

ความสำคัญของอภิธรรม

อภิธรรมปิฎก มีความสำคัญอย่างยิ่งในส่วนที่รักษาพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่ยกย่องกันว่าเป็นธรรมชั้นสูง ที่เรียกว่า อภิธรรม ให้คงอยู่ถาวร เหมาะสำหรับบุคคลผู้ต้องการศึกษาธรรมะล้วนๆ อันเป็นธรรมะชั้นสูง ไม่นิยมศึกษาธรรมะแบบมีประวัติเรื่องราวประกอบ

พระอภิธรรม ได้รับการยกย่องว่าเป็นธรรมะชั้นสูง ในการศึกษาอภิธรรมนั้น มีการศึกษาใน 4 หัวข้อ คือ จิต เจตสิก รูปและนิพพาน แต่ละหัวข้อเป็นหัวข้อธรรมะล้วนๆ ยากที่จะเข้าใจ นำไปใช้ในชีวิตได้ยาก แต่เมื่อศึกษาอภิธรรมเข้าใจแล้วจะสนุกเพลิดเพลินและเข้าใจในหัวข้อธรรมได้ดี ทั้งจำแนกประเภทของธรรมถูกต้องและสามารถนำหลักธรรม ไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ด้วยดี

ผู้ศึกษาอภิธรรมที่มุ่งความรู้ยิ่งกว่าบุคคลธรรมดาทั่วไปหากเน้นลักษณะไวยากรณ์ จะได้รับความเพลิดเพลินอีกแบบหนึ่งเพราะอภิธรรมมีลักษณะไวยากรณ์อยู่มาก อธิบายศัพท์แต่ละคำไว้ว่ามีความหมายเช่นไรบ้าง ทำให้เข้าใจหมายรู้ข้อความที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ได้ลึกซึ้งขึ้นและอาจจำแนกได้ว่า พระพุทธพจน์แต่ละประโยคมีพระพุทธประสงค์เช่นไร เป็นต้น ผู้ศึกษาอภิธรรมดีแล้วจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองเพราะเข้าใจได้ดียิ่งในธรรมข้อนั้นๆ และสามารถถ่ายทอดธรรมได้ดียิ่งกว่าผู้ไม่ได้เรียนอภิธรรม ข้อนี้อาจเทียบได้กับนิรุกติบัญญัติสัมภทา

พระอภิธรรมปิฎก มีลักษณะดังนี้

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2536 : 24-25) ได้สรุปลักษณะอภิธรรมปิฎกไว้ว่า

1. เป็นปรมัตถเทศนา คือ การแสดงธรรมเจาะจง เฉพาะประโยชน์อย่างยิ่งซึ่งเป็นธรรมชั้นสูงไม่เกี่ยวข้องกับท้องเรื่องหรือโวหาร
2. เป็นยถารัมมसानะ คือ การสอนเนื้อหาแท้ๆ ของธรรม
3. เป็นนามรูปปริจเจทกตา เป็นถ้อยคำที่สอนให้กำหนดนามและรูป คือร่างกายและจิตใจ
4. เป็นอธิปัญญาสิกขา คือ ข้อศึกษาเกี่ยวกับปัญญาชั้นสูง
5. เป็นอนุสสัยปหาน คือ เครื่องละกิเลสอย่างละเอียดอันได้แก่ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานเหมือนตะกอนนอนก้นตุ่ม ไม่มีอะไรมากวนก็ไม่แสดงตัวออกมา

ประเภทของพระอภิธรรมปิฎก

วิเชียร ชานุกรบุณยฤทธิ์ (2541 : 53) ได้จำแนกประเภทของพระอภิธรรมปิฎกได้ 7 ประเภทดังนี้

1. สังคณี เป็นคัมภีร์ว่าด้วยการรวมหมู่ธรรมะ คือ ธรรมะแม้จะมีมากเท่าไรก็อาจรวมหรือจัดเป็นประเภทได้เพียงไม่เกิน 3 อย่าง ได้แก่ กุศล อกุศล และอัปายากฤต(คือธรรมเป็นกลาง)

2. วิภังค์ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยการแยกธรรมะออกเป็นข้อๆ เช่น เป็นชั้น 5 เป็นต้น คำว่า สังคณี นี้เทียบกับคำว่า สังเคราะห์ (Synthesis) และคำว่า วิภังค์ เทียบกับคำว่า วิเคราะห์ (Analysis) ในทางวิทยาศาสตร์ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ในทางศาสนา เป็นการวิเคราะห์ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ส่วนวิทยาศาสตร์วิเคราะห์เฉพาะวัตถุหรือรูปธรรม

3. ชาตูกถา เป็นต้นคัมภีร์ที่เกี่ยวกับการแสดงถึงแก่นแท้ของธรรมชาติที่ทรงไว้สภาพของตน(ชาตฺ) อันเป็นเหตุหรือเป็นตัวก่อให้เกิดการแสดงธรรม ในคัมภีร์นี้พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงถึงชาตฺต่างอันเป็นฝ่ายนามธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในลักษณะต่างๆ

4. บุคคลบัญญัติ เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวกับการแยกแยะบุคคลออกเป็นประเภทต่างๆ รวมทั้งชั้นชาตฺและอายตนะ เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาจะบัญญัติเรื่องอนัตตา

5. กถาวัตถุ เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยคำถามคำตอบเกี่ยวกับการชำระมลทิน คือ ความเห็นผิดของลัทธิทั้งหลาย และเกี่ยวกับการขจัดกาฝากของคำสอนในพุทธศาสนาออกไปเป็นคำตอบที่ไร้ความเห็นผิดออกไปอย่างมีเหตุผลและถูกหลักวิชาการ

6. ยมก เป็นคัมภีร์ที่แสดงแก่นแท้ของธรรมชาติ เป็นการเกิด การดับไปในอดีตและปัจจุบัน ในอนาคตอย่างมีระบบ และได้นำเอาแก่นแท้ของธรรมชาติไปสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ เพื่อให้เข้าใจถึงระบบของวิทยาศาสตร์ว่าด้วยชีวิตจิตใจอย่างละเอียด

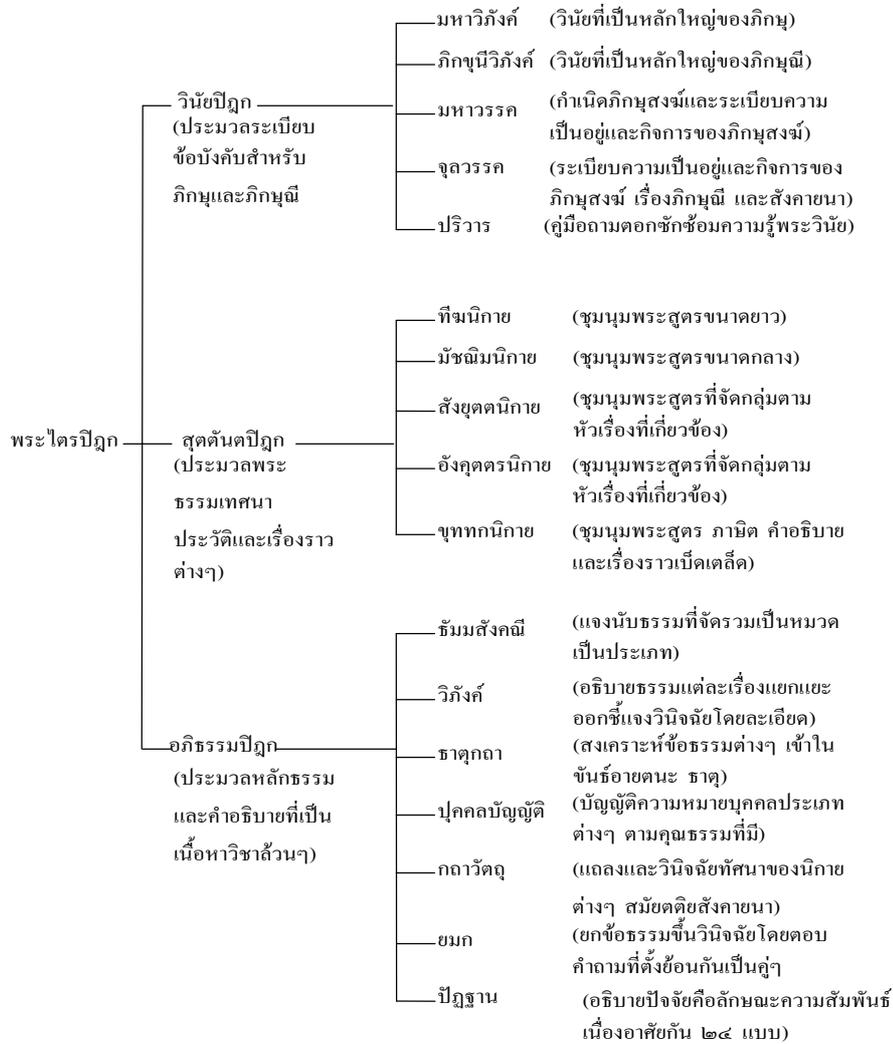
7. ปฎิฐาน เป็นคัมภีร์เกี่ยวกับเหตุผลสัมพันธ์ทุกแห่งทุกมุมเพื่อความพ้นทุกข์โดยเฉพาะอย่างยิ่งว่าด้วยปัจจัยคือสังขันธ์ 24 ประการ

คัมภีร์อภิธรรม ถือว่าเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงธรรมชาติอย่างแท้จริง ผู้ที่ศึกษาพระธรรมชื่อว่าได้ศึกษาแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา เพราะไม่ได้กล่าวถึงจริต อุปนิสัยของบุคคล

การเรียกชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎกแต่ละปิฎกนั้นนิยมเรียกโดยย่อว่า พระวินัย พระสุตฺร และพระอภิธรรม และได้มีผู้ยกย่องไว้เป็นหลักฐานที่มีความสำคัญสูงสุดของพระพุทธศาสนาว่า “ คำว่า พระวินัย พระสุตฺร และพระอภิธรรม เป็นชื่อตำราหลักในศาสนาพุทธ และถือว่าเป็นหลักฐานชั้นสูงสุดและมีความสำคัญมาก”

โครงสร้างพระไตรปิฎก

จากพระไตรปิฎกสิ่งทีชาวพุทธต้องรู้

แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างพระไตรปิฎก

(พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต 2546 : 33)

การจัดชั้นตำราหรือคัมภีร์ในทางพุทธศาสนา

พระวิชัย เสงี่ยม (2543 : 25) ได้แสดงไว้ดังนี้

1. พระไตรปิฎกจัดว่าเป็นคัมภีร์ชั้นหนึ่ง เรียกว่า พระบาลี หรือ พระพุทธพจน์ ซึ่งเป็นพระพุทธรวณะหรือคำพูดของพระพุทธเจ้าโดยตรง รวมคำของพระอรหันตเถระร่วมพุทธกาลไว้ด้วย

2. อรรถกถาจัดว่าเป็นคัมภีร์ชั้นสอง เป็นคำอธิบายความในพระไตรปิฎกของพระอรหันต์รุ่นหลัง เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนขึ้นสำหรับข้อความบางตอนที่มีความหมายลึกซึ้งและอาจเป็นที่สงสัยได้ ผู้อธิบายเรียกว่าพระอรรถกถาจารย์

3. ฎีกา เป็นคัมภีร์ชั้นสาม เป็นคำอธิบายอรรถกถาของพระอรรถกถาจารย์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น ผู้อธิบายนี้เรียกว่าพระฎีกาจารย์

4. อนุฎีกา คือ คัมภีร์ชั้นสี่ เป็นคำอธิบายฎีกาให้เข้าใจแจ่มแจ้งขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ผู้อธิบายฎีกาเรียกว่า พระอนุฎีกาจารย์

นอกจากคัมภีร์ดังที่กล่าวมาแล้วยังมีคำอธิบายของเกจิรุ่นหลังๆ อีกมากมายซึ่งเรียกชื่อตามหลักฐานหรือเรื่องทีอธิบาย แต่อย่างไรก็ดีในการอธิบายความหมายในคัมภีร์ต่างๆดังกล่าวนี้จะยึดหลักพระไตรปิฎกเป็นเกณฑ์ เพียงแต่พยายามขยายความหรือตีความหมาย ด้วยวิธีแยกศัพท์หรือยกตัวอย่างเปรียบเทียบ เพื่อให้ผู้ที่ศึกษาที่มีสติปัญญาอ่อนได้เข้าใจเนื้อหาได้ถูกต้อง

2. นิพพาน

จากการศึกษาของผู้วิจัยเองเห็นว่า นิพพานเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องการจะไปให้ถึง ผู้ใดบรรลุนิพพานได้ เรียกผู้นั้นว่า สำเร็จ ในครั้งพุทธกาลมีผู้บรรลุได้แม้ด้วยการฟังธรรมโดยย่อเพียงครั้งเดียว เช่น พระสารีบุตรฟังธรรมจากพระอัสสชิซึ่งแสดงโดยย่อว่า “เอ ชัมมา เหตุปภวา เยสัง เหตุง ตถาคโต เตสัญจ โย นิโรธो จ เอวัง วาที มหาสมโณ แปลความว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตแสดงเหตุแห่งธรรมนั้นและความดับแห่งธรรมนั้นด้วย พระมหาสมณะมีปกติกถาว่าอย่างนี้” เพียงเท่านี้ธรรมจักขุเกิดขึ้นแก่ท่านพระสารีบุตรคือรู้ทั่วถึงธรรมว่า สิ่งใดเกิดแต่เหตุสิ่งนั้นดับเพราะเหตุดับ เรียกว่าบรรลุโสดาปัตติผลคือเป็นพระโสดาบัน พระปัญจวัคคีย์ฟังอนัตตลักขณสูตรซึ่งแสดงโดยอาศัยการถามตอบผสมการบรรยายเพียงแต่จบธรรมเทศนา ท่านทั้งห้ารูปก็บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาพร้อมกัน นิพพานในพระพุทธศาสนานี้แต่เดิมคงไม่ใช่เรื่องยากนักที่จะบรรลุได้ ผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานว่าในยุคนั้น ความหมายของคำว่า นิพพาน คงเป็นที่รู้ที่เข้าใจกันทั่วไปว่าแปลว่าอะไร อาจมีบ้างที่ตีความหมายไปคนละอย่าง มาในยุคพุทธศักราช 2552 นับแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานความหมายของคำว่า นิพพาน ได้ถูกขยายความไปมากและถูกยกขึ้นจนสูงเกินความสามารถของคนทั่วไปจะเอื้อมถึง หากมิได้มีความตั้งใจที่จะศึกษาค้นคว้าเพื่อการบรรลุนิพพานอย่างจริงจังแล้ว คงย่อท้อหมดความพากเพียรตั้งแต่ได้ยินคำยกย่องเรื่องนิพพานแล้ว อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่า นิพพานยากสำหรับผู้ไร้วิจรรณญาณ นิพพานจะปรากฏเป็นของง่ายสำหรับผู้มีปัญญาหยั่งรู้สิ่งควรรู้ได้ด้วยเหตุผล ซึ่งบุคคลธรรมดาทั่วไปยอมรับกัน เช่น ยอมรับว่าหยั่งรู้ได้ว่าสัตว์ที่หายใจแบบมนุษย์ทั่วไปเมื่อไม่สามารถหายใจได้จะต้องตาย หรือ มนุษย์ที่ถูกตัดขาทั้งสองข้าง จะเดินไม่ได้ถ้าไม่มีขาเทียม เป็นต้น บุคคลที่สามารถหยั่งรู้ถึงภาวะที่มีเงื่อนไขและภาวะที่ไม่มีเงื่อนไขได้ บุคคลนั้นสามารถหยั่งรู้นิพพานได้โดยไม่ยากเพราะนิพพานเป็นภาวะที่บรรลุได้ด้วยการหยั่งรู้ด้วยปัญญา

นิพพาน ตามความหมายของศัพท์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ปยุตฺโต) ได้แปลนิพพานไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า “นิพพาน มาจาก นิ อุปสรรค (แปลว่า ออกไป หหมดไป ไม่มี เลิก)+วาน (แปลว่า พัดไป หรือ เป็นไป บ้าง เครื่องร้อยรัดบ้าง) ใช้เป็นกิริยาของไฟหรือการดับไฟหรือของที่ร้อนเพราะไฟ แปลว่า ดับไฟ หรือดับร้อน หมายถึงหายร้อน เย็นลง หรือเย็นสนิท(แต่ไม่ใช่ดับสูญ) แสดงภาวะทางจิตใจ หมายถึง เย็นใจ สดชื่น ชุ่มชื่นใจ ดับความร้อนใจ หายร้อนรน ไม่มีความกระวนกระวาย หรือแปลว่า เป็นเครื่องดับกิเลส คือทำให้ราคะ โทสะ โมหะหมดสิ้นไปในคัมภีร์รุ่นรองและอรรถกถาฎีกาส่วนมากนิยม

แปลว่า "ไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัด หรือ ออกไปแล้วจากตัณหาที่เป็นเครื่องร้อยติดไว้กับภพ" (พระพรหมคุณาภรณ์ ปยุตโต 2549 : 261)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงแสดงรจนาวัวใน ธรรมวิจารณ์ ว่า นิพพานศัพท์ นัยหนึ่ง

นิพพาน แปลว่า ดับ ออกจากธาตุ วา มี นี เป็นบทหน้า ยู ปัจจัย ที่แปลงเป็น อน
อีกนัยหนึ่ง

นิพพาน แปลว่า หาของเสียเบงแทงมิได้ ออกจาก วาน ศัพท์ อันเป็นชื่อของลูกศร มี นี เป็นบทหน้า หมายความว่า หมายความว่า เข้ารูปเป็นปัญจมีหรือจัญญีพหุพหิสมาส เทียบได้กับบทว่า "อพพุพุสสลโล" มีลูกศรอันถอนแล้วเป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์. (วชิร 2549: 47)

โบราณนิมแปลว่า ไม่มีเครื่องร้อยรัด ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวอุปมาว่า ตัณหา เป็นเครื่องร้อยผูก แม้คำว่า สังโยชน์ ที่แปลว่า เครื่องผูก (สัตว์ไว้ในภพ) ก็เป็นธรรมที่ต้องละ ผู้ใดละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อ เป็นพระโสดาบัน และพระสกทาคามี ผู้ใดละสังโยชน์ได้ ๕ ข้อ เป็นพระอนาคามี ผู้ใดละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ข้อ เป็นพระอรหันต์ พระอรหันต์ผู้ละสังโยชน์ได้หมดแล้ว เป็นผู้ทำนิพพานให้แจ้งแล้วเฉพาะตน ดังนี้ เมื่อพระพุทธองค์ทรงใช้การละสังโยชน์ เป็นเครื่องกำหนดประเภทของพระอริยบุคคลเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า ในพุทธกาล นิพพาน ศัพท์นี้ นิยมแปลว่า ไม่มีเครื่องผูก แม้คำว่า โยคะ แปลว่า เครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพ คำว่า คันถะ แปลว่า เครื่องร้อยกรอง เครื่องร้อยรัด

ความหมายและหลักการทั่วไปเกี่ยวกับการบรรลุนิพพาน

ความหมาย โดยศัพท์

1. นิพพาน แปลว่า ดับออกจากธาตุ หลุดพ้นจากเครื่องผูก
2. นิพพาน แปลว่า ไม่มีเครื่องเสียบแทง

ความหมายโดยอรรถ

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อนิพพานนั้นสืบทอดกันมานาน คำที่ใช้เรียกนิพพานภาวะซึ่งในครั้งพุทธกาลใช้กันอยู่มาก ปัจจุบันใช้คำที่สื่อความหมายถึงนิพพานน้อยลงด้วยเหตุผลทางการศึกษาภาษาบาลีเป็นสำคัญ แต่ท่านพระธรรมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต)ได้ทำการรวบรวมไว้ปรากฏในหนังสือพุทธธรรม ดังนี้

ศัพท์ที่เป็นไวยากรณ์ของคำวาทิพพาน

อกัณ्हหอสูกกะ	ไม่ดำไม่ขาว (ไม่จำกัดชั้น- วรรณะ, ไม่เป็นบุญเป็นบาป)	คัมภักขะ	ภาวะสิ้นตัณหา
อกตะ	ไม่มีใครสร้าง	ตาณะ	เครื่องต้านทาน, ที่คุ้มกัน
อกิญจนะ	ไม่มีอะไรค้างใจ, ไร้กังวล	ทีปะ	เกาะ, ที่พึ่ง
อกุโตภยะ	ไม่มีภัยแต่ที่ไหน	ทุกขักขยะ	ภาวะสิ้นทุกข์
อัจจุตะ	ไม่เคลื่อน, ไม่ต้องจากไป	ทุตทสะ	เห็นได้ยาก
อัจฉริยะ	อัจฉรย์	ฐะ	ยั่งยืน
อชระ, อชชชระ	ไม่แก่, ไม่คร่ำคร่า	นิปุณะ	ละเอียดอ่อน
อชาตะ	ไม่เกิด	นิปปปัญจะ	ไม่มีกิเลสเครื่องเน้นซ้ำ,
อนตะ	ไม่โอนเอนไป, ไม่มีตัณหา	นิพพานะ	ความดับกิเลสและกองทุกข์
อนันตะ	ไม่มีที่สุด	นิพพุติ	ความดับเห็นใจ
อนาทานะ	ไม่มีการถือมั่น	นิโรธะ	ความดับทุกข์
อนาประ	ไม่มีอื่นอีก, ประเสริฐ, ดีที่สุด	บรมสัจจะ	ความจริงอย่างยิ่ง, สัจจะสูงสุด
อนาลยะ	ไม่มีอาศัย, ไม่มีความคิด	ปณีตะ	ประณีต
อนาสวะ	ไม่มีอาสวะ	ปรมัตตะ	ประโยชน์สูงสุด
อนิทัสสนะ	ไม่เห็นด้วยตา	ปรมสุขะ	บรมสุข, สุขอย่างยิ่ง
อนิติกะ	ไม่มีสิ่งเป็นอันตราย	ปรายณะ	ที่ไปข้างหน้า, ที่หมาย
อนุตตระ	ไม่มีอะไรยิ่งกว่า, ยอดเยี่ยม	ปัสสัทธิ	ความสงบระงับ,
อปโลกิตะ(-นะ)	ไม่ผูกพัน, ไม่เสื่อมสลาย	ปาระ	ฝั่ง, ที่หมายอันปลอดภัย
อกยะ	ไม่มีภัย	มุตติ	ความพ้น, หลุดรอด
อมตะ	ไม่ตาย	โมกขะ	ความพ้นไปได้
อโมสธรรม	ไม่เสื่อมสูญ	โยคักเขมะ	ธรรมอันเกษมจากโยคะ
อัพภูตะ	ไม่เคยมีไม่เคยเป็น, นำอัจฉรย์	เลณะ	ที่เร้น, ที่กำบังภัย
อัพยาธิ	ไม่มีโรคเบียดเบียน	วิมุตติ	ความหลุดพ้น
อัพยาปัทตะ	ไม่มีความเบียดเบียน	วิโมกขะ	ความหลุดพ้น
อภูตะ	ไม่กลายเป็น	วิระชะ	ไม่มีธุลี
อสังกิลิฏฐะ	ไม่เศร้าหมอง	วิราคะ	ความจางคลายหายติด
อสังกุปปะ	ไม่หวั่นไหว, ไม่โยกคลอน	วิสุทฺธิ	ความบริสุทธิ์, หอมจด
อสังขตะ	ไม่ถูกปรุงแต่ง	สัจจะ	ความจริง
		สันตะ	สงบ, ระงับ

อสังหิระ	ไม่คลอนแคลน	สันติ	ความสงบ
อโสกะ	ไม่มีความโศก	สรวณะ	ที่ฟัง, ที่ระลึก
อาโรคยะ	ไม่มีโรค, สุขภาพสมบูรณ์	สิวะ	แสนเกษมสำราญ
อิสตริยะ	อิสรภาพ, ความเป็นใหญ่ในตัว	สุทธี	ความบริสุทธิ์, สะอาด
เขมะ	เกษม,ปลอดภัย	สุทททสะ	เห็นได้ยากยิ่งนัก
อักขระ	ไม่รู้จักสิ้น, ไม่พินาศ	วุปสมะ	ความเข้าไปสงบ
อขลิตะ	ไม่พลั้งพลาด	วิวัฏฐะ	ปราศจากวัฏฐะ
อจละ	ไม่หวั่นไหว	เกวละ	ไม่กลัวระคน
อนารัมมณะ	ไม่ต้องอาศัยสิ่งยึดหน่วง	นิจจะ	เที่ยง, แน่นอน
อนุปปาตะ	ความไม่เกิด	นิรูปตาปะ	ไม่มีความเดือดร้อน
อปวัคคะ	ความปราศจากสังขาร, พันสิ้นเชิง	ปฏิบัติสัทธา	ความสงบระงับ, เข็อกเย็น
อมรณะ	ไม่ตาย	ปะทะ	ที่ฟังถึง, จุดหมาย
อรูปะ	รู้รูป, ไม่มีทรวดทรงสัณฐาน	ประะ	ภาวะตรงข้าม, ภาวะขอดี
อสปีตตะ	ไม่มีข้าศึก	ปริโยสานะ	จุดสุดท้าย, จุดหมาย
อสัมพาธะ	ไม่คับแคบ, ไม่ข้องขัด	ปะหานะ	การละกิเลส

(พระพรหมคุณาภรณ์ ปยุตโต 2549 : 234-235)

ประเภทของนิพพาน

พระพรหมคุณาภรณ์ ปยุตโต (2549 : 262) ได้จำแนกประเภทของนิพพานไว้ดังนี้

จำแนกตามอุปาทิ (ชั้น 5)

1. สตูปาทิเสสนิพพาน = นิพพานธาตุมีอุปาทิ (มีชั้น 5) เหลือ
2. อนูปาทิเสสนิพพาน = นิพพานธาตุไม่มีอุปาทิ (ไม่มีชั้น 5) เหลืออยู่

ประเภทและระดับของผู้บรรลุนิพพาน

ผู้บรรลุนิพพานแล้วยังมีชีวิตอยู่ในบาลีจัดเป็น 2 ประเภท คือ

1. เพราะสารอกอวิชาได้ชื่อว่า ปัญญาวิมุตติ
2. เพราะสารอกราคะได้ชื่อว่า เจโตวิมุตติ

ในอรรถกถาจัดเป็น 2 ประเภท คือ

1. ปัญญาวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยปัญญา
2. เจโตวิมุตติ ความหลุดพ้นแห่งจิตจากราคะ

ผู้ได้ทั้ง ปัญญาวิมุตติและเจโตวิมุตติ เรียกว่า อุภโตภาควิมุตติ
ในอรรถกถายังจัดเป็น 4 ประเภท คือ

1. สุขวิปัสสโก มีสุขแบบแห้งแล้ง
2. เตวิชโช ได้วิชา 3 คือ
 - 2.1 ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้
 - 2.2 จตุปปาตญาณ รู้ความเกิดและดับของสัตว์
 - 2.3 อาสวักขยญาณ รู้ความที่อาสวะสิ้นไป
3. ฉฬภิญโญ ได้ภิญญา 6 คือ
 - 3.1 อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ต่างๆได้
 - 3.2 ทิพพโสต หูทิพย์
 - 3.3 เจโตปริยญาณ กำหนดใจคนอื่นได้
 - 3.4 ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้
 - 3.5 ทิพพจักขุ ตาทิพย์
 - 3.6 อาสวักขยญาณ ทำให้อาสวะสิ้นไป
4. ปฏิสัมภีทปปัจจโต ได้ปฏิสัมภีทาญาณ 4 คือ
 - 4.1 อัถตปฏิสัมภีทา มีความแตกฉานในเรื่องเหตุ
 - 4.2 รัมมปฏิสัมภีทา มีความแตกฉานในเรื่องผล
 - 4.3 นิรุตติปฏิสัมภีทา มีความแตกฉานในเรื่องภาษา
 - 4.4 ปฏิภาณปฏิสัมภีทา มีความแตกฉานในปฏิภาณ

ลักษณะสำคัญ 3 อย่างแห่งนิพพาน :

1. ดับอวิชชา(ความไม่รู้) เพราะดับอวิชชาสังโยชน์(เครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพคือความไม่รู้) ได้ จึงกล่าวได้ว่านิพพาน
2. ดับกิเลส กิเลสคือสังโยชน์นั้นต้องดับหมดจึงจะนิพพาน
3. ดับทุกข์ เบญจขันธ์ (ขันธ์ 5 คือ 1. รูป 2. เวทนา 3. สัญญา 4. สังขาร 5. วิญญาณ) เป็นทุกข์ ความยินดีในเบญจขันธ์เป็นสังโยชน์สังโยชน์นั้นดับไป เบญจขันธ์จึงดับเบญจขันธ์ดับ ชื่อว่า ทุกข์ดับความดับทุกข์ ชื่อว่า นิพพาน

3. อุตตา

การศึกษาอนัตตาในพระพุทธศาสนานั้น ผู้ศึกษาจะต้องศึกษาบริบทที่เป็นเหตุเกิดในหลักคำสอนเรื่องอนัตตาในพระพุทธศาสนาด้วย จึงจะเข้าใจอนัตตาในพระพุทธศาสนาได้ถูกต้องยิ่งขึ้น

อนึ่ง คำว่า อนัตตา ที่ชาวพุทธถือเป็นคำสำคัญ ที่ผู้รู้สึกได้ว่า เบญจขันธ์เป็นอนัตตาเมื่อใด เมื่อนั้นจะถอนความสำคัญมั่นหมายว่า เบญจขันธ์เป็นอัตตาได้ แต่คำว่า อนัตตา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในอนัตตลักขณสูตรนั้น พระองค์ทรงแสดงโดยอาศัยคุณลักษณะ หรือสภาวะลักษณะของอัตตาเป็นเครื่องเทียบว่า ถ้าเบญจขันธ์มีลักษณะอย่างให้อัตตาเป็น เบญจขันธ์นั้นก็ต้องจัดเข้าในพวกที่เป็นอัตตา แต่ถ้าเบญจขันธ์ไม่มีลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอัตตา เบญจขันธ์นั้นจะถูกจัดเข้าในพวกที่เป็นอัตตาไม่ได้ คือ กล่าวได้ว่า เบญจขันธ์ไม่ใช่อัตตา

อัตตา ที่ถูกนำมาอ้างในคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นหากพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของการแสดงธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังเป็นผู้มีความรู้แจ่มแจ้งเรื่องเบญจขันธ์ว่าใช่อัตตาหรือไม่ใช่อัตตา บอกให้รู้ว่าเป็นเรื่องอัตตาที่ปรากฏอยู่ในสังคมาขณะนั้น ซึ่งส่งความหมายไปที่อัตตาในคำสอนที่สอนกันอยู่ในขณะนั้น และคำสอนนั้นพระพุทธเจ้าเห็นว่าไม่ถูกต้องจึงมีพระพุทธประสงค์ที่จะแก้ความเข้าใจผิดในเรื่องอัตตานี้เป็นสำคัญ

คำว่า อัตตา ที่ปรากฏในคำสอนของผู้สอนอื่นๆ คืออะไร

ในครั้งพุทธกาลนั้นกล่าวถึงพราหมณ์อยู่มากครั้ง คำสอนเรื่องอัตตาที่พราหมณ์อาจารย์สอนต่อกันมาต่อมานั้นปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนาหลายแห่ง เช่น ในพรหมชาลสูตร พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงไว้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีทิฐิวัวที่เที่ยงบัญญัติอัตตาและโลก ว่าเที่ยง” และพระพุทธองค์ยังได้ทรงจำแนกเหตุแห่งการบัญญัติอัตตาสมณพราหมณ์เหล่านั้นในประโยคที่ทรงแสดงไว้ว่า

“เขากล่าวอย่างนี้ว่า อัตตาและโลกเที่ยง คงที่ ตั้งอยู่มั่นดุจยอดภูเขา ตั้งอยู่มั่นดุจเสาระเนียด ส่วนเหล่าสัตว์นั้น ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป ย่อมจุติ ย่อมเกิด แต่สิ่งที่เที่ยงเสมอคงมีอยู่แท้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้าอาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส อาศัยความเพียรที่ตั้งมั่น อาศัยความประกอบเนื่องๆ อาศัยความไม่ประมาท อาศัยมนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิอันเป็นเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต ตามระลึกถึงขันธ์ ที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนได้หลายประการ...”

(ที.สี. 9 / 28/ 12-13)

พวกพราหมณ์ที่อาศัยการระลึกชาติได้เช่นนี้มีสามพวก จำแนกโดยการระลึกชาติได้มากน้อยกว่ากัน และพวกที่สืบทอดพวกที่อาศัยการตรึงตรองคิดค้นโดยเหตุผล

“คูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคน ในโลกนี้ เป็นนักตรึก เป็นนักค้นคิด กล่าวแสดงปฏิภาณของตนตามที่ตรึกได้ ตามที่ค้นคิดได้อย่างนี้ว่า อตตตาและโลกเที่ยง คงที่ตั้งอยู่มั่นคงชยอศุญา คงตั้งอยู่มั่นคงเสาระเนียด ส่วนเหล่าสัตว์นั้นย่อมเล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป ย่อมจุกติ ย่อมเกิด แต่สิ่งที่เที่ยงเสมอคงมีอยู่แท้...” (ที. ลี. 9 / 30 / 15)

ในเรื่องอัตตตานี้พระพุทธองค์ยังทรงแสดงไว้ในสูตรเดียวกันว่า พวกสมณพราหมณ์บางพวกแสดงบัญญัติอัตตตาไว้ว่าบางอย่างเที่ยงบางอย่างไม่เที่ยง โดยได้ทรงแสดงถึงสาเหตุของการบัญญัติอัตตตาบางอย่างเที่ยงไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์ที่เกิดก่อนมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า เราเป็นพรหม เป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้ใช้อำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้เนรมิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้มีอำนาจ เป็นบิดาของหมู่สัตว์ผู้เป็นแล้ว และกำลังเป็น สัตว์เหล่านั้นเรานะรมิตขึ้น ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราได้มีความคิดอย่างนี้มาก่อนว่า โอหนอ แม้สัตว์เหล่าอื่นก็พึงมาเป็นอย่างนี้บ้าง. ความตั้งใจของเราเป็นเช่นนี้ และสัตว์เหล่านั้นก็ได้มาเป็นอย่างนี้” (ที. ลี. 1 / 31 / 16)

และได้ทรงแสดงถึงสาเหตุของการบัญญัติอัตตตาบางอย่างไม่เที่ยงไว้ในลำดับต่อไปว่า

“แม้พวกสัตว์ที่เกิดภายหลัง ก็มีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญนี้แลเป็นพรหม เป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มได้ เห็นถ่องแท้เป็นผู้ใช้อำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้เนรมิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้มีอำนาจ เป็นบิดาของหมู่สัตว์ผู้เป็นแล้ว และกำลังเป็น พวกเราอันพระพรหมผู้เจริญองค์นี้เนรมิตแล้ว. ช้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพวกเราได้เห็นพระพรหมผู้เจริญองค์นี้ เกิดในที่นี้ ก่อนส่วนพวกเราเกิดมาภายหลัง...” (ที. ลี. 1 / 31 / 17)

เรื่องนี้โดยสรุปพระองค์ทรงแสดงไว้ในลำดับต่อไปว่า

“เขากล่าวอย่างนี้ว่า ผู้ใดแลเป็นพรหมผู้เจริญ เป็นมหาพรหม พระพรหมผู้เจริญใดเนรมิตพวกเรา พระพรหมผู้เจริญนั้น เป็นผู้เที่ยงยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไป

อย่างนั้นทีเดียว. ส่วนพวกเราที่พระพรหมผู้เจริญเนรมิตแล้วนั้น เป็น
ผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีอายุน้อย มีความเคลื่อนไหวเป็นธรรมดาจึงมาเป็น
อย่างนี้...” (ที. สี. 1 / 31 / 17)

ในบรรดาพวกที่บัญญัติอตตตาไว้ว่าบางอย่างเที่ยงบางอย่างไม่เที่ยง พวกที่อาศัยการตรึงตรอง
ตามหลักเหตุผลบนพื้นฐานของการเห็นตามปรากฏการณ์นั้นพระพุทธองค์ได้แสดงไว้ ดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางพวกในโลกนี้
เป็นนักตรึง เป็นนักตรอง กล่าวแสดงปรากฏการณ์ของตนตามที่ตรึงได้
ตามที่ตรองได้ อย่างนี้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าตาก็ดี หูกก็ดี จมูกก็ดี ลิ้นก็ดี กาย
ก็ดี นี้ ชื่อว่าอตตตา เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน มีความ
แปรปรวนเป็นธรรมดา. ส่วนสิ่งที่เรียกว่าจิต หรือใจ หรือวิญญาณ นี้
ชื่อว่าอตตตาเป็นของเที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวนเป็น
ธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปอย่างนั้นทีเดียว...” (ที. สี. 1 / 34 / 19)

พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องความเห็นของปุถุชนที่เกิดขึ้นว่าอตตตาทาหมายถึงสิ่งที่เที่ยงไว้ดัง
ปรากฏใน สัพพาสวสังวรสูตร ความว่า

“ทิวชีย่อมเกิดมีแก่ปุถุชนนั้นอย่างนี้ว่า ตนของเรานี้ได้เป็นผู้
เสวย ย่อมเสวยวิบากของกรรมทั้งดีทั้งชั่วในอารมณ์นั้น ๆ ก็ตนของเรานี้
เป็นของเที่ยง ยั่งยืนติดต่อกัน ไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่อย่างนั้น
เสมอด้วยสิ่งยั่งยืนแท้...” (ม. มุ. 1 / 12 / 12)

พระพุทธองค์ยังทรงแสดงโดยนัยที่พวกพราหมณ์ไว้ว่าเป็นอตตตาจำพวกมีรูปและไม่มีรูป มี
สัญญาและไม่มีสัญญาฯ เรื่องอตตตาของผู้สอนอื่นๆกล่าวกันอยู่ในขณะนั้น พระพุทธองค์ได้ทรง
นำมาแสดงไว้โดยนัยต่างๆนั้นพอสรุปได้ว่า อตตตาที่กล่าวกันในขณะนั้นมี 2 ความหมาย คือ

1. สิ่งที่เที่ยง
2. สิ่งที่ไม่เที่ยง

จากการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรเป็นต้นนั้น ทรงมุ่งแสดงเพื่อไถ่ถอนความ
ยึดถือเรื่อง ชันฐ์ห้าเป็นอตตานั้น แสดงให้เห็นว่าอตตตาที่ทรงกล่าวในพระสูตรนี้ คือ อตตตาที่
หมายถึงสิ่งที่เที่ยง

คำว่า อตตตา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั้นมีหลายนัย เช่น ในโปกกุฐปาทสูตรทรงแสดงโดย
ใช้คำว่า อตตภาพ และให้ความหมายไว้ดังนี้

“...ความได้อัตภาพที่หยาบเป็นไฉน คือ อัตตาที่มีรูปประกอบด้วยมหาภูต ๔ บริโภคกวลิงการาหาร นี้ความได้อัตภาพที่หยาบ

ความได้อัตภาพที่สำเร็จด้วยใจเป็นไฉน คือ อัตตาที่มีรูปสำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง นี้ความได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ

ความได้อัตตาที่หารูปมิได้เป็นไฉน คือ อัตตาอันหารูปมิได้สำเร็จด้วยสัญญา (ความจำได้ หมายถึง) นี้ความได้อัตตาที่หารูปมิได้...”
(ที.ลี. 1 / 302 / 276)

พระมหาสมณเจ้ากรมยาวจิรญาณวโรรสได้ทรงแสดงเรื่องอัตตาไว้ในธรรมานุกรม ดังนี้

“ศัพท์ว่า อัตตาที่แปลว่า ตัว หรือ ตน นี้ เมื่อพิจารณาตามทางพระพุทธศาสนาน่าจะได้แก่ ภาวะ หรือ ภพ คือความเป็น หรือผู้เป็น ซึ่งสืบเนื่องมาจากอุปาทาน ความยึดถือตามนัยแห่งปฏิจักษุสมบัติ. ภพ คือ ความเป็น หรือ ผู้เป็น ที่มีอยู่ในคนนั้นเป็นต่าง ๆ กัน, เมื่อกล่าวสั้น ก็ได้แก่ภพชั่วตามภูมิชั้น และภพดีตามภูมิชั้นตลอดถึงอัสมินานะ คือ การถือว่าเป็นเรา เป็นอย่างละเอียดหรืออย่างสูง ส่วนพระอรหันต์ ไม่มีภพเพราะไม่มีอุปาทาน .

อีกปริยายหนึ่ง อัตตา โดยสมมติ-มรรค (ทางสมมติ) หรือ โดยสามัญโวหาร, พระพุทธศาสนาแสดงอัตตา(ตัวตน) เป็นผู้ทำและเป็นผู้รับผล ดังเช่นบาลีว่า “อตตนา ว กตํ ปาปํ อตตนา สงกิลสุสตี” แปลว่า “ทำบาปด้วยตน เสรำหมองด้วยตน” โดยทางสมมตินี้ ท่านใช้คำว่าสัตว์บุคคล ตัว ตน เรา เขา ในการแสดงธรรม เพราะถ้าไม่ใช่ ก็แสดงธรรมให้เข้าใจกันไม่ได้, แต่ท่านก็แสดงเป็นเพียงสมมติเท่านั้น ดังคาถา “ยถา หิ องคสมุภารา โหติ สทฺโท รโถ อิติ เอวํ สนฺเตสุ ขนฺนฺเตสุ โหติ สตุตฺติ สมฺมตี” แปลว่า “เพราะประกอบส่วนรถต่าง ๆ เข้า เสียงว่ารถก็มีฉันใด, เมื่อขันธทั้งหลายมีอยู่ สมมติว่าสัตว์ก็มีฉันนั้น...”

โดยวิมุตติมรรค (ทางวิมุตติ) ซึ่งมุ่งให้หลุดพ้นจากความยึดถือ โดยประการทั้งปวง, พระพุทธศาสนาแสดงอนัตตาทั้งโดยปริยาย คือชี้สิ่ง

ใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นอนัตตา ทั้งโดยนิปปริยาย (สิ้นเชิง) เช่น สัพเพ ธมมา อนัตตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา, บางแห่ง ปฏิเสธอัตตาตรง ๆ เช่น อุตตา हि อุตตโน นคติ ตนไม่มีแก่น. คำว่า อนัตตา นี้แปลกันว่า "มิใช่ตน" มิได้แปลกันว่า "ไม่มีตน," เพราะในการแสดงอนัตตา ท่านยกสิ่งที่เป็นอนัตตาขึ้นแสดงด้วยเสมอ เช่น ชันธ อายตนะ ธาตุนี้ ๆ เป็นอนัตตา. แต่ตามความหมาย เมื่อยกสิ่งใดขึ้นแสดงว่าเป็นอนัตตา ก็หมายความว่าไม่มีอัตตาอยู่ในสิ่งนั้น ดังเช่นอธิบายในความไม่มีแห่ง สักกายทิฐิ (ความเห็นที่กายตน) ว่าไม่ตามเห็นขันธโดยเป็นตน 'ไม่เห็นว่าคุณมีขันธ' 'ไม่เห็นขันธในตน หรือ 'ไม่เห็นตนในขันธ...'" (วชิร. ๕๗-๕๘).

โดยสรุป จากการที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเรื่องอนัตตาไว้ในอนัตตลักขณสูตร พระองค์ทรงมีพระพุทธประสงค์ให้เข้าใจความหมายของคำว่าอนัตตา หมายถึง ภาวะไม่เที่ยง เพราะสิ่งที่เป็นอนัตตา มีอาพาธได้ แปรปรวนได้ เป็นต้น ซึ่งเห็นได้จากการใช้ความหมายของคำว่า อัตตา ที่แปลว่า ตัวตน ซึ่งหมายถึง ภาวะที่เที่ยงแท้ถาวร ไม่สามารถที่จะเป็นไปเพื่ออาพาธได้ มีฐานะที่ต้องเป็นอยู่อย่างเดิมเท่านั้น แปรปรวนเป็นอย่างอื่นไม่ได้

4. อนัตตา

ในหนังสือพุทธธรรมได้ให้ความหมายของอนัตตาไว้ดังนี้ “อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self) ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง” และอธิบายว่า “สิ่งทั้งหลายหากจะกล่าวว่ามีก็ต้องว่ามีอยู่ในรูปของกระแส...” (พระพรหมคุณาภรณ์ ปยุตโต 2549 : 68-69)

ตามความคิดเห็น (พระครูสุธรรมนาถ) อนัตตา เป็นคำที่มีความหมายตรงข้ามกับ อัตตา หากอัตตาแปลว่า ตัวตน อนัตตา ควรแปลว่า ไม่ใช่ตัวตน หาก อัตตา แปลว่า มีตัวตน คำว่า อนัตตา ควรแปลว่า ไม่มีตัวตน หาก อนัตตา หมายถึง ความว่างเปล่าจากสิ่งใดใด ไม่มีสิ่งใดใด คำว่า อัตตา ควรจะหมายถึง ความมีอยู่ของสิ่งต่างๆ หากอัตตาเป็นสิ่งที่เที่ยง มั่นคง ถาวร ไม่แปรปรวนไปตามตัวแปรต่างๆ อนัตตา ควรจะหมายถึง สิ่งที่แปรปรวนไปตามตัวแปรต่างๆ ได้ โดยทั่วไปถือตามพุทธพจน์ที่นิยมแปลกันว่า สิ่งใดเป็นอนิจจังสิ่งนั้นเป็นอนัตตา หมายความว่า สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นไม่ใช่ตัวตน แต่ก็มีผู้นิยมแปล อนัตตาว่า ไม่มีตัวตน และใช้คำว่า สูญเปล่า ว่างเปล่า ไม่มีสิ่งใดทั้งสิ้นในการสื่อความหมายถึงคำว่า อนัตตา

อนัตตาตามพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปมิใช่ตัวตน. ก็หากว่ารูปนี้จักเป็นตัวตน แล้วไซ้ รูปนี้ ก็คงไม่ขึ้นไปเพื่ออาพาธ ทั้งยังจะได้ตามความปรารถนา ในรูปว่า ขอรูปร่างของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย. ก็เพราะเหตุที่รูปมิใช่ตัวตน ฉะนั้นรูปจึงขึ้นไปเพื่ออาพาธ และไม่ได้ตาม ความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปร่างของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย. ดูกรภิกษุ ทั้งหลาย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มิใช่ตัวตน...” (ส. ข. 17 / 127 / 64-65)

พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องอนัตตาไว้ในพระสูตรซึ่งก็จะตรงกับอนัตตลักษณะสูตรความว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ รูปนี้ก็ไม่พึงขึ้นไปเพื่ออาพาธ. และจะพึงได้ในรูปว่า ขอรูปร่างของเราจงเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. ดูกรภิกษุ ทั้งหลาย แต่เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปจึงขึ้นไปเพื่ออาพาธ. และย่อมไม่ได้ในรูปว่า ขอรูปร่างของเราจงเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. เวทนาเป็นอนัตตา. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าเวทนานี้ จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ เวทนานี้ไม่พึงขึ้นไปเพื่ออาพาธ(ความเจ็บ ความป่วย).

และพึงได้ในเวทนาว่า ขอเวทนาของเราจงเป็นอย่างนี้ เวทนาของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. คูกรภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะเวทนาเป็นอนัตตา ฉะนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และย่อมไม่ได้ในเวทนาว่า ขอเวทนาของเราจงเป็นอย่างนี้ เวทนาของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. สัญญาเป็นอนัตตา. คูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าสัญญานี้จักเป็นอัตตาแล้ว ไชริ์ สัญญานี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และพึงได้ในสัญญาว่า ขอสัญญาของเราจงเป็นอย่างนี้ สัญญาของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. คูกรภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะสัญญาเป็นอนัตตา ฉะนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และย่อมไม่ได้ในสัญญาว่า ขอสัญญาของเราจงเป็นอย่างนี้ สัญญาของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. สังขารเป็นอนัตตา. คูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าสังขารนี้จักเป็นอัตตาแล้ว ไชริ์ สังขารนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และจะพึงได้ในสังขารว่า ขอสังขารของเรา จงเป็นอย่างนี้ สังขารของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. คูกรภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะสังขารเป็น อนัตตา ฉะนั้น สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และย่อมไม่ได้ในสังขารว่า ขอสังขารของเราจงเป็นอย่างนี้ อย่างนี้ สังขารของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. วิญญาณ(ภาวะที่รับรู้อารมณ์)เป็นอนัตตา. คูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าวิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้ว ไชริ์ วิญญาณนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และจะพึงได้ในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. คูกรภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะวิญญาณเป็นอนัตตา ฉะนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และย่อมไม่ได้ในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย...” (วิ. มหา. 4 / 20-24 / 20-24)

อนัตตา ที่แปลไว้ในพระไตรปิฎกนั้นแปลตรงกันว่า “ไม่ใช่ตัวตน” ไม่มีที่ใดแปลโดยตรงว่า “ไม่มีตัวตน” การที่จะใช้ในความหมายว่า ไม่มีตัวตน ก็ต่อเมื่อแสดงการค้นหาแล้วไม่พบสิ่งที่เรียกว่า ตัวตน ในสถานที่ที่ค้นหานั้น เมื่อไม่พบตัวตนในสถานที่นั้น จึงกล่าวได้ว่า ในสถานที่นั้น ไม่มีตัวตน ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าตัวตนในที่นั้น ในที่นั้นว่างเปล่าจากสิ่งที่เรียกว่า ตัวตน แสดงว่าในที่นั้นมีแต่สิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนปรากฏอยู่.

อนึ่ง อนัตตาที่แสดงไว้ในอนัตตลักขณสูตรสื่อความหมายว่าเป็นสิ่งไม่เที่ยงเพราะอาพาธได้แปรปรวนได้ สะท้อนให้เห็นว่า อัตตา ที่แปลว่า ตัวตน นั้นสื่อความหมายว่าเป็นสิ่งเที่ยงแท้ถาวร ไม่สามารถแปรปรวนเป็นอย่างอื่นได้

5. การวิเคราะห์เอกสาร

การวิเคราะห์เอกสาร หมายถึง การแยกแยะทางความคิดหรือทางวัตถุของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อให้เห็น องค์ประกอบของสิ่งที่ต้องการวิเคราะห์นั้น เพื่อศึกษาแต่ละองค์ประกอบหรือว่าแยกแยะเพื่อให้เห็นเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ ขององค์ประกอบต่างๆ ที่ทำให้เกิดสิ่งนั้น หรือเรื่องนั้น เวลาวิเคราะห์ต้องพยายามหาคำตอบว่า ข้อความ บทความ เนื้อเรื่องนั้นให้ความรู้อะไรบ้าง ผู้เขียนแสดงความคิดเห็นอะไรให้ทราบบ้าง มีความรู้สึกอย่างไร

หลักการวิเคราะห์เอกสาร

1. พิจารณาว่าเรื่องนั้นใช้รูปแบบใด เช่น เป็นนิทาน เป็นเรื่องยาว เป็นร้อยกรอง เป็นบทละคร เรื่องสั้น บทความ
2. แยกเนื้อเรื่องให้ได้ว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เมื่อไร
3. แยกพิจารณาให้ละเอียดว่า เนื้อหาประกอบด้วยอะไรบ้าง
4. พิจารณาว่าใช้กลวิธีในการนำเสนอเรื่องอย่างไร
5. ลำดับเหตุการณ์ ตามเหตุผล คือ
 - 5.1 ลำดับจากเหตุไปสู่ผล หรือ
 - 5.2 จากผลกลับไปหาเหตุ หรือ
 - 5.3 ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหลัง หรือ
 - 5.4 ความสำคัญมากไปหาความสำคัญน้อย หรือ
 - 5.5 สิ่งที่เกี่ยวข้องไปหาไม่เกี่ยวข้อง หรือ
 - 5.6 จากขวาไปซ้ายหรือซ้ายไปขวา หรือ
 - 5.7 จากเหนือไปได้หรือใต้ไปเหนือ หรือ
 - 5.8 จากสถานที่ใหญ่ไปหาสถานที่เล็ก หรือ
 - 5.9 จากส่วนรวมไปหาส่วนย่อย เป็นต้น
6. พิจารณาความคิดที่ผู้เขียนต้องสื่อให้ผู้อ่านทราบและความหมายที่แฝงอยู่ในเนื้อเรื่องหรือข้อความนั้น เมื่ออ่านพิจารณาข้อความ บทความ เนื้อเรื่อง เสร็จแล้วจึงตอบคำถาม

ข้อควรระวังคือ คำตอบที่มีให้เลือกนั้นจะคล้ายคลึงกันมาก บางครั้งดูเหมือนว่าคำตอบเป็นคำตอบที่ถูกต้องทุกข้อ จึงต้องใช้วิจารณญาณ เลือกคำตอบที่ถูกต้องที่สุด

การวิเคราะห์เรื่องที่อ่านทุกชนิด สิ่งที่จะละเอียดเสียมิได้ก็คือ การพิจารณาถึงการใช้ถ้อยคำสำนวนภาษาว่ามีความเหมาะสมกับระดับและประเภทของงานเขียนหรือไม่ เช่น ในบทสนทนาที่ไม่ควรใช้ภาษาที่เป็นแบบแผน ควรใช้สำนวนให้เหมาะสมกับสภาพจริงหรือเหมาะสมแก่กาลสมัยที่เหตุการณ์ในหนังสือนั้นเกิดขึ้น เป็นต้น ดังนั้น การอ่านวิเคราะห์จึงต้องใช้เวลาอ่านมาก และยังมี

เวลาอ่านมากก็ยังมีโอกาสวิเคราะห์ได้ดีมากขึ้น การอ่านในระดับนี้ ต้องรู้จักตั้งคำถามและจัดระเบียบเรื่องราวที่อ่าน เพื่อจะได้เข้าใจเรื่องและความคิดของผู้เขียนต้องการ

การวิเคราะห์จากการอ่านเอกสาร

องค์ประกอบของการวิเคราะห์การอ่าน คือ

1. รูปแบบ
2. กลวิธีในการประพันธ์
3. เนื้อหาหรือเนื้อเรื่อง
4. สำนวนภาษา

กระบวนการวิเคราะห์เอกสาร

ในการวิเคราะห์เอกสารนั้นควรจัดลำดับไว้เพื่อสะดวกในการเก็บข้อมูลซึ่งอาจจัดเป็นขบวนการได้ ดังนี้

1. รูปแบบของงานประพันธ์นั้นว่าใช้ในรูปแบบใด เช่น เป็นนิทาน บทละคร นวนิยาย เรื่องสั้น บทร้อยกรอง หรือ บทความจากหนังสือพิมพ์
2. แยกเนื้อเรื่องออกเป็นส่วนๆ ให้เห็นว่าใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เมื่อไร
3. แยกพิจารณาแต่ละส่วนให้ละเอียดลงไปว่าประกอบกันอย่างไร หรือประกอบด้วยอะไรบ้าง
4. พิจารณาให้เห็นว่าผู้เขียนให้กลวิธีเสนอเรื่องอย่างไร

การอ่านเชิงวิเคราะห์นั้นได้มีการจัดลำดับขั้นตอนในการวิเคราะห์ไว้ ดังนี้

อ่านเพื่อวิเคราะห์คำ

การอ่านเพื่อวิเคราะห์คำนั้น เป็นการอ่านเพื่อให้แยกแยะถ้อยคำใน0ประโยค หรือ1วลี หรือข้อความต่าง ๆ บ่งบอกให้ทราบว่าคำนั้นใช้อย่างไร ใช้ถูกหรือผิด เช่น ผิดความหมาย ผิดหน้าที่ ไม่เหมาะสม ไม่ชัดเจนหรือไม่ หรืออย่างไร ควรปรับปรุงแก้ไขหรือไม่ เป็นต้น

อ่านเพื่อวิเคราะห์ประโยค

การอ่านเพื่อวิเคราะห์ประโยคนั้น เป็นการอ่านเพื่อแยกรูปแบบของประโยคต่างๆ ว่าเป็นประโยคที่ถูกต้องชัดเจนหรือไม่ ใช้ประโยคผิดไปจากแบบแผนของภาษาหรือไม่ เป็นประโยคที่ต้องการสมบูรณ์หรือไม่ มีหน่วยความคิดในประโยคนั้นอย่างไร มีการเรียงลำดับความหมายในประโยคนั้นๆอย่างไร ถูกต้องชัดเจนหรือไม่ ใช้ฟุ่มเฟือยหรือไม่ รูปประโยคที่ใช้สื่อความหมายชัดเจนหรือไม่ เมื่อวิเคราะห์แล้วได้พบข้อมูลความรู้แล้ว จะสามารถนำข้อมูลความรู้นั้นไปปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องได้

อ่านเพื่อวิเคราะห์ทัศนคติของผู้ประพันธ์ หรือผู้เป็นเจ้าของความรู้

การอ่านประเภทนี้ ต้องพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบว่าผู้ประพันธ์ได้เสนอทัศนคติที่มีเหตุผลประกอบข้อเท็จจริงน่าเชื่อถือเพียงใด มีทัศนคติต่อโลกในแง่ใด เป็นต้น

อ่านเพื่อวิเคราะห์สุนทรียภาพ

การอ่านเพื่อวิเคราะห์สุนทรียภาพ หมายถึง การอ่านเพื่อพิจารณาถึงอารมณ์ ความซาบซึ้งประทับใจที่ได้จากการอ่าน วิธีการที่จะทำให้เข้าถึงอารมณ์อย่างลึกซึ้ง คือ การวิเคราะห์สุนทรียภาพของศัพท์และสุนทรียภาพของภาพเหตุการณ์ ที่เกิดในจิตใจของผู้อ่าน

1. ด้านสุนทรียภาพของศัพท์ ผู้อ่านจะรู้สึกได้ชัดจากการใช้ศัพท์และความไพเราะของเสียง
2. ด้านสุนทรียภาพของภาพ เมื่อผู้อ่านเกิดความเข้าใจเห็นภาพเรื่องราวนั้น เพราะการบรรยายความด้วยถ้อยคำไพเราะ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ก่อให้เกิดภาพขึ้นในใจผู้อ่าน ทำให้เกิดความเพลิดเพลินและเข้าใจความหมายของเรื่องได้ดียิ่งขึ้น

อ่านเพื่อวิเคราะห์ขอบเขตของปัญหาและตีความหมายเนื้อหาของข้อความ

การอ่านเชิงวิเคราะห์ มีใจความสำคัญอย่างยิ่งคือ การวิเคราะห์ขอบเขตของปัญหา และการตีความเนื้อหาของเอกสาร ซึ่งมีลำดับการดำเนินการ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ขอบเขตของปัญหา

หนังสือแต่ละประเภทมีวิธีอ่านต่างกัน ก่อนอ่านต้องวิเคราะห์รู้ว่า เอกสารเล่มนั้น เป็นเอกสารประเภทใด โดยอาศัย ชื่อเรื่องเป็นสิ่งที่แรกซึ่งพอใช้เป็นแนวทางได้บ้าง เพราะผู้เขียนมักตั้งชื่อเรื่องให้ตรงแนวเขียนหรือจุดมุ่งหมายในการเขียนของตนให้มากที่สุดและต้องสำรวจเนื้อหาประกอบด้วย จึงสามารถแบ่งประเภทเอกสารได้

สรุปให้สั้นที่สุดว่า เอกสารนั้นกล่าวถึงอะไร สรุปภาพออกมาเพียง 1-2 ประโยคว่า เอกสารนั้นมีอะไรเป็นประเด็นสำคัญ

กำหนดโครงสร้างของเอกสารว่า เอกสารนั้นมีส่วนประกอบสำคัญใด ส่วนที่สำคัญๆสัมพันธ์กันอย่างไร และแต่ละส่วนก็มีหน้าที่ของตน สนับสนุนซึ่งกันและกันหรือไม่

กำหนดปัญหาที่ผู้นิพนธ์ต้องการแก้ไข ผู้อ่านควรพยายามอ่านและค้นหาว่าผู้นิพนธ์เสนอปัญหาอะไร อย่างไร อะไรปัญหาย่อย และให้คำตอบไว้โดยตรงหรือไม่

2. การตีความเนื้อหาของเอกสาร

การตีความจะทำผู้อ่านได้ทำความเข้าใจ ความคิดของผู้นิพนธ์ พิจารณา วัตถุประสงค์ของผู้เขียน ซึ่งบางครั้งผู้นิพนธ์ไม่ได้บอกความหมายไว้โดยตรง ดังนั้นผู้อ่านควรอาศัยความรู้ความเข้าใจบริบทของเรื่องเป็นอย่างดี จึงจะตีความได้ถูกต้อง

การทำความเข้าใจความคิดของผู้นิพนธ์นั้น ผู้อ่านจะต้องพิจารณาทั้งข้อดี ข้อเสีย ข้อบกพร่อง ของงานเอกสารนั้นอย่างแจ่มแจ้ง ไม่ว่าความคิดจะถูกต้องหรือไม่ ผู้อ่านจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม ต้องพยายามเข้าใจตามนั้น วิเคราะห์ผู้นิพนธ์อย่างยุติธรรม

การตีความเนื้อหาของเอกสารมีรายละเอียดต่างๆ ดังนี้

ตีความหมายของคำสำคัญ และค้นหาประโยคสำคัญที่สุด ผู้อ่านต้องพยายามเข้าใจคำสำคัญและเข้าใจประเด็นที่สำคัญที่ผู้นิพนธ์เสนอ เพื่อเข้าใจความคิดของผู้นิพนธ์

สรุปความคิดสำคัญของผู้นิพนธ์ โดยพิจารณาว่า ประโยคใดเป็นเหตุ ประโยคใดเป็นผล ประโยคใดเป็นข้อสรุป ซึ่งบางครั้งผู้นิพนธ์ไม่ได้สรุปไว้

ตัดสินใจอะไรคือการแก้ปัญหาของผู้นิพนธ์ เมื่อผู้อ่านตีความสำคัญให้ตรงกับผู้นิพนธ์ เข้าใจความคิดสำคัญของผู้นิพนธ์ และสรุปความคิดของผู้นิพนธ์ได้แล้ว ผู้อ่านก็จะวิเคราะห์หรือตัดสินใจได้ว่า จากเรื่องราวหรือเหตุผลต่างๆที่ผู้นิพนธ์นำมาเสนอนั้น ว่ามีความสมเหตุสมผลหนักแน่น น่าเชื่อถือได้หรือไม่เพียงใด เพื่อนำไปสู่การวิจารณ์หนังสือเรื่องนั้น ๆ ต่อไป

(ภาทิพ ศรีสุทธี 2552)

การวิเคราะห์เอกสาร

นิภา ศรีไพโรจน์(2547): ได้แสดงการวิเคราะห์เอกสารไว้ในเอกสารประกอบคำสอนเรื่อง "ประเภทของการวิจัย" มีใจความว่า : การวิเคราะห์เอกสารเป็นการศึกษาสภาพความเป็นจริงจากเอกสารต่าง ๆ เพื่อให้ทราบถึงข้อเท็จจริงในอันที่จะนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมต่อไป ตัวอย่างการวิเคราะห์เอกสาร เช่น

1. การวิเคราะห์วรรณคดีไทยเรื่อง...
2. การวิเคราะห์แบบเรียน...
3. การวิเคราะห์คัมภีร์...

ฯลฯ

(1) จุดมุ่งหมายของการวิเคราะห์เอกสาร

การวิเคราะห์เอกสารมีความมุ่งหมายดังนี้

1. เพื่อศึกษาความจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตและปัจจุบัน โดยใช้เอกสารต่าง ๆ

2. เพื่อศึกษาลักษณะหรือแนวโน้มของเนื้อหาสาระในเอกสาร
3. เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาสาระของตำราหรือแบบเรียนต่าง ๆ ว่า สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของเอกสารหรือไม่ และเหมาะสมกับการสอนในระดับชั้นนั้น ๆ เพียงใด
4. เพื่อประเมินผลเอกสารโดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดหรือเทียบกับระดับมาตรฐาน
5. เพื่อพิจารณาถึงความยากง่ายของตำรา แบบเรียน หรืองานพิมพ์ต่าง ๆ
6. เพื่อดูความสัมพันธ์ของเนื้อหาในเอกสารต่าง ๆ
7. เพื่อพิจารณาความแตกต่างหรือความคล้ายคลึงของเนื้อหาที่มีผู้แต่ง 2 คน หรือมากกว่า 2 คน
8. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของกิจกรรมและแนวคิดในการจัดเนื้อหาของเอกสาร

(2) ลักษณะของการวิเคราะห์เอกสาร

การวิเคราะห์เอกสารมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. การวิเคราะห์เอกสารเป็นการศึกษาจากเอกสารเท่านั้น
2. การวิเคราะห์เอกสารเป็นการบรรยายและบอกลักษณะแนวโน้มของเนื้อหาสาระในเอกสารต่าง ๆ
3. การวิเคราะห์เอกสารเป็นการศึกษาหาความจริงจากเหตุการณ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน บางครั้งจึงอาจเรียกการวิจัยนี้อีกอย่างว่า การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์
4. การวิเคราะห์เอกสารจะเก็บข้อมูลส่วนใหญ่จากห้องสมุด ศูนย์เอกสารและหอจดหมายเหตุ ดังนั้นจึงมีผู้เรียกการวิจัยอีกอย่างหนึ่งว่า การวิจัยห้องสมุด
5. การวิเคราะห์เอกสารจำเป็นต้องมีการประเมินคุณค่าข้อมูล โดยพิจารณาทั้งภายนอกและภายใน เช่นเดียวกับการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์

(3) ประโยชน์ของการวิเคราะห์เอกสาร

การวิเคราะห์เอกสารมีประโยชน์ดังนี้

1. ทำให้ทราบข้อเท็จจริงของข้อความในเอกสารต่าง ๆ
2. ทำให้เห็นข้อบกพร่องและจุดเด่นของแบบเรียนที่ใช้อยู่ในโรงเรียน
3. การวิเคราะห์เอกสารจะทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างตำรา แบบเรียนหรือเอกสารต่าง ๆ กับการเรียนการสอนในโรงเรียน
4. การวิเคราะห์เอกสารจะทำให้ทราบถึงลักษณะกิจกรรม และแนวความคิดในการจัดเนื้อหาของเอกสารต่าง ๆ

5. การวิเคราะห์เอกสารจะทำให้ประเมินได้ว่า เนื้อหาสาระนั้นสอดคล้องกับความมุ่งหมายหรือเกณฑ์มาตรฐานหรือไม่

การจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group)

มาเรียม นิลพันธุ์ (2549:358) การจัดการสนทนา เป็นเทคนิคหนึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างลึกซึ้งซึ่งผู้เข้าร่วมสนทนาที่มีความรู้ มีประสบการณ์ร่วมกัน ในประเด็นที่ต้องการศึกษาโดยมีผู้ดำเนินการสนทนาเป็นผู้จุดประเด็นการสนทนาและใช้พลวัตกรุป (Group Dynamic) ให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็น

สำหรับแนวคิดของนักศึกษาที่กล่าวถึงการจัดกลุ่มสนทนา เช่น

Gall, Borg and Gall ได้ให้ความหมายของการสนทนากลุ่มว่า หมายถึง กระบวนการที่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยมาเข้ากันสนทนาอย่างอิสระ ในประเด็นปัญหาการวิจัยที่ต้องการเพื่อให้ได้ความคิดเห็น จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมสนทนา

(Gall, Borg and Gall 1988 : 760 , อ้างถึงใน มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:358)

วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ กล่าวว่า การรวบรวมข้อมูลแบบการจัดการสนทนากลุ่ม หรือ Focus Group Discussion เกิดขึ้นจากการจัดให้มีการนั่งสนทนากันระหว่าง นักวิจัยกับกลุ่มที่เป็นผู้รู้ (key informants) ที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม อาชีพ หรือคุณลักษณะภูมิหลังต่างๆที่ใกล้เคียงมากที่สุด ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาแต่ละครั้ง และคาดว่าเป็นกลุ่มที่สามารถตอบประเด็น ประเด็นคำถามที่นักวิจัยสนใจศึกษาได้ดีที่สุด สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้คำตอบที่เป็นเหตุผลที่ดีที่สุดนั่นเอง และอาจกล่าวได้อีกว่าสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มจะต้องมีลักษณะต่างๆใกล้เคียงกันมากที่สุด (Homogeneous) นั่นเอง

(วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ 2531 : 2-3, อ้างถึงใน มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:358)

นภาพรณ ะวานนท์ กล่าวถึง การศึกษาวิจัยโดยใช้การจัดการกลุ่มสนทนา (Focus Group Research) จัดเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพประเภทหนึ่งที่กำลังเริ่มได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก การจัดกลุ่มสนทนาเป็นวิธีการศึกษาที่เชิญผู้ร่วมสนทนาจำนวนไม่มากนัก(ประมาณ 6-12 คน) มาสนทนากันในประเด็นต่างๆอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งมีวิธีการจัดกลุ่มสนทนาใช้พลวัตกรุป (group dynamic) เป็นสิ่งกระตุ้นให้คนแสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ ในขณะที่สนทนากัน ความคิดเห็นของคนๆหนึ่งในกลุ่มอาจไปกระตุ้นให้คนอื่นอยากพูดแสดงความคิดเห็นของตนออกมาบ้าง

(นภาพรณ ะวานนท์ 2535 : 15-16, อ้างถึงใน มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:358)

อมรวิทย์ นาครทรรพ และคณะ กล่าวถึง การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) ว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อปัญหาการวิจัยจากมุมมองของกลุ่ม

บุคคลที่มีประสบการณ์บางอย่างร่วมกัน โดยมีจุดเน้นที่ทัศนคติ ความรู้สึกของกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์บางอย่างร่วมกัน ที่เป็นประเด็นการวิจัย ไม่เน้นมุมมองส่วนตัวเน้นข้อมูลเชิงคุณภาพ ไม่มุ่งเน้นเชื่อมโยงผลไปยังบริบทของ เหมาะในการค้นหาคำตอบของกลุ่มกระตุ้นการแสดงความคิดเห็น ซึ่งผู้ดำเนินการ (moderator) ต้องมีทักษะในการถามและการสร้างบรรยากาศสูง รวมทั้งมีกรอบแนวคิดในเรื่องที่ศึกษาชัดเจน (อมรวิทย์ นาคทรพรพ และคณะ 2541 : 3, อ้างถึงใน มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:359)

ภาณี วงษ์เอก กล่าวถึง การจัดสนทนากลุ่มว่า เป็นการนั่งสนทนากันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นกลุ่มตามปกติ ประมาณ 6-12 คน แต่บางกรณีอาจมีข้อยกเว้นให้มีได้ประมาณ 4-5 คนและในกรณีดังกล่าว อาจเรียกว่า เป็นการจัดกลุ่มสนทนากลุ่มเล็ก ในระหว่างการสนทนา เพื่อให้เป็นการชักจูงใจให้บุคคลกลุ่มนี้ได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็น หรือแนวทางในการสนทนาให้ได้ กว้างขวางลึกซึ้ง และละเอียดที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ในการสนทนาดังกล่าว มีลักษณะเปิดกว้างที่จะให้ผู้เข้าร่วมสนทนา (discussant) แต่ละคนวิพากษ์วิจารณ์หรือมีข้อสงสัยถามผู้เข้าร่วมสนทนาคนอื่นๆ หรือตอบข้อวิพากษ์นั้นๆ ได้รวมถึงทั้งตัวผู้ดำเนินการสนทนาด้วย

(ภาณี วงษ์เอก 2533 : 400-40, อ้างถึงใน มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:359)

จากที่นักการศึกษากล่าวมา สรุปได้ว่า การสนทนากลุ่ม หมายถึง การสนทนากันระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์บางอย่างร่วมกัน เช่น ลักษณะของเศรษฐกิจ สังคม อาชีพ หรือคุณลักษณะภูมิหลังต่างๆที่ใกล้เคียงมากที่สุด โดยมีจำนวนผู้ร่วมสนทนาไม่มากนัก (ประมาณ 6 - 12 คน) ซึ่งจะมีผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนา (moderator) จุดประเด็นคำถามที่ต้องการจะศึกษาให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ดีที่สุด โดยมีการกระตุ้นให้ทุกคนแสดงความคิดเห็น และทัศนคติของตนออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ

ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสนทนากลุ่ม

ผู้ดำเนินการสนทนา (moderator)

ผู้ดำเนินการสนทนา (moderator) เป็นบุคคลที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินการสนทนา จะต้องเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในปัญหาการวิจัยดังที่ นภภรณ์ หะวานนท์ (2541:) ได้กล่าวไว้ในการประชุมปฏิบัติการเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่า ผู้ดำเนินการสนทนาต้องเป็นผู้ที่จะต้องมีความตั้งใจเกี่ยวกับปัญหาในการวิจัยและเข้าใจเหตุผล หรือที่มาของคำถามแต่ละข้อเป็นอย่างดี ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องมีความสามารถในการกระตุ้นผู้ร่วมสนทนาพูด โดยมีมีการชี้แนะ ต้องรู้จักทะลอมผู้เข้าร่วมสนทนาเพื่อให้ได้คำตอบหรือความคิดเห็นที่ลึกซึ้ง นอกจากนี้ในบางกรณีผู้ดำเนินการสนทนาอาจต้องตั้งคำถามที่มีได้

กำหนดไว้ล่วงหน้าในแนวทางการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาที่ดีควรมีความสามารถในการจับประเด็น และกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาได้พูดคุยกันอย่างอิสระในหัวข้อดังกล่าวแทนที่จะตัดบทหรือปล่อยให้หัวข้อดังกล่าวยุติไปโดยมิได้มีการตะล่อมตาม ที่สำคัญผู้ดำเนินการสนทนาต้องมีบุคลิกภาพที่อบอุ่น คือมองแล้วอยากเข้ามาคุยด้วย มีใจสงสัยให้รู้ (Inquiry mind) คือ อยากรู้สิ่งต่างๆรอบตัว และควรมีใจรักในการทำงานหรืองานที่ทำ รวมทั้งมีความไวที่จะตอบรับข้อมูล ในกรณีที่จะจัดกลุ่มสนทนากับคนที่พูดภาษาพื้นเมือง หากผู้ดำเนินการสนทนาสามารถพูดภาษาท้องถิ่นได้ จะช่วยสร้างความคุ้นเคยได้ง่ายขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ภาณี วงษ์เอก (2533 : 402, อ้างถึงใน มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:359) ซึ่งกล่าวถึงผู้ดำเนินการสนทนาว่าจะต้องเป็นผู้ที่พูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ เป็นผู้ที่บุคลิกภาพที่ดี สุภาพ อ่อนน้อม และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี บุคลิกภาพเป็นสิ่งสำคัญมากในการสร้างบรรยากาศที่ดีการสนทนาโดนไม่ถือเป็นเรื่องงาน ทุกคนในกลุ่มจะมีหน้าตาเบิกบานแจ่มใสใฝ่เหมือนกับการสนทนาโดยทั่วไป และผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้รู้เบื้องหลังความต้องการและวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยเป็นอย่างดีด้วย นอกจากนี้ วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และ โยธิน แสงวดี (2531:6-7, อ้างถึงใน มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:359) กล่าวถึงผู้ดำเนินการสนทนาคือพิธีกรคือเป็นผู้ถามคำถามและเป็นผู้นำตลอดจนกำกับการสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน ละเอียดยิ่งที่สุดในเวลาที่กำหนด พิธีกรจะต้องเป็นผู้รู้จักปัญหา รู้จักทฤษฎี และรู้จักวิธีการควบคุมประเด็น ควบคุมการสนทนาแบบกลุ่มได้เป็นอย่างดี พิธีกรจะต้องชักจูงให้สมาชิกกลุ่มอธิบายความรู้สึกในประเด็นที่ซักถามนั้นออกมาให้ได้ว่ามีความคิดเห็นอย่างไร พิธีกรต้องมีความเข้าใจถึงปัญหา วัตถุประสงค์และแนวทางทฤษฎี ตลอดจนประเด็นหรือสมมติฐานของงานศึกษานั้นๆในระหว่างนั่งสนทนากันพิธีกรจะต้องคิดวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับไปด้วยตลอดเวลา โดยพยายามหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลนั้นกับข้อมูลอื่นๆที่ได้รับคำตอบมาก่อน เพราะคำถามที่ตั้งไว้นั้นเป็นเพียงคำถามกรอบหลายๆคำถามคำถามจริงวิธีการถามและการใช้คำพูด ตลอดจนการออกคำถามออกไปอีก เพื่อให้ผู้ร่วมสนทนาเข้าใจและตอบได้ตรงประเด็นจริงๆนั้น เป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของพิธีกร

ในการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยต้องเป็นผู้ดำเนินการสนทนาด้วยตนเอง เพราะต้องเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในประเด็นการสนทนาหรือประเด็นการวิจัย และเป็นผู้ที่รู้วัตถุประสงค์ของการวิจัยดีกว่าผู้อื่นสรุปได้ว่า ผู้ดำเนินการสนทนามีคุณสมบัติและมีหน้าที่ดังนี้

1. เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในปัญหาการวิจัย และเข้าใจเหตุผลหรือที่มาของคำถามแต่ละข้อเป็นอย่างดี
2. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้พูดคุยได้อย่างมีอิสระ ให้พูดโดยไม่มีภาระชี้นำ และพยายามเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสนทนาได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นอย่างทั่วถึง

3. ต้องรู้จักตะล่อมกล่อมเกลา (Probe) ต้องรู้จักตะล่อมถามผู้เข้าร่วมสนทนาเพื่อให้ได้คำตอบหรือความคิดเห็นที่ลึกซึ้งจากผู้เข้าร่วมสนทนา
4. เป็นผู้ที่ต้องตั้งคำถามทั้งที่กำหนดไว้ในประเด็นการสนทนาและต้องศรัทธาและมีความพร้อมในการตั้งคำถามที่มีได้กำหนดไว้ล่วงหน้าในแนวทางการสนทนา
5. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการจุดประเด็นการสนทนา จับประเด็น และสรุปประเด็นการสนทนา
6. เป็นผู้ไม่ควรมึบบทบาทในการสนทนามากนัก เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสนทนาสนทนาพูดคุยกันเองมากที่สุด ไม่ผูกขาดการสนทนา
7. เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพที่อบอุ่น มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรี เป็นคนร่าเริงแจ่มใส
8. เป็นผู้ที่พูดภาพพื้นเมืองท้องถิ่นได้ในกรณีที่เกิดในกลุ่มสนทนากับผู้เข้าร่วมสนทนาที่เป็นคนท้องถิ่น

ผู้จดบันทึกการสนทนา (Note-taker)

ผู้จดบันทึกการสนทนา (Note-taker) เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่มีความสำคัญในการจัดกลุ่มสนทนาทำหน้าที่ในการจดบันทึกคำพูดของผู้เข้าร่วมสนทนา และมีหน้าที่ช่วยผู้ดำเนินการสนทนาในเรื่องต่างๆ นภภรณ์ หะวานนท์ (2541 : 5-6, อ้างถึงใน มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:360) ได้กล่าวถึงผู้จดบันทึกการสนทนาเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการจัดกลุ่มสนทนา และบันทึกบรรยากาศของการสนทนาอีกด้วย เช่น เสียงหัวเราะ ความเงียบ การแสดงสีหน้าของผู้เข้าร่วมสนทนา วาดแผนผังการนั่งเข้าร่วมสนทนาและเขียนชื่อกำกับ และมีหมายเลขแทนชื่อผู้ร่วมสนทนาแต่ละคน ผู้จดบันทึกจะต้องจดบันทึกคำพูดของผู้เข้าร่วมสนทนา นอกจากนี้ต้องมีความรู้ความเข้าใจในประเด็นคำถามหรือปัญหาการวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวีริส สัทธิดา และ โยธิน แสงวงศ์ (2531 : 7, อ้างถึงใน มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:360) กล่าวถึงผู้จดบันทึกคำสนทนา เป็นผู้ที่ย่อยจดบันทึกการสนทนาจะทำหน้าที่จดจำทุกคำพูดที่จะจดบันทึก ตลอดจนการจดอากัปกริยาท่าทางของสมาชิกผู้เข้าร่วมกลุ่มด้วย เพราะการไม่พูดและการนั่งเฉยๆ อาจไม่ใช่การมีมติเห็น เพราะแววตาท่าทางก็อาจจะแสดงความเห็นหรือคำตอบได้ การพยักหน้า การส่ายหน้า และสีหน้าก็เป็นการแสดงถึงคำตอบได้ และนำข้อมูลจากผู้บันทึกการสนทนาไปประกอบการถอดเทปด้วย นอกจากนี้จะช่วยจดบันทึกและต้องช่วยคอยเตือน หรือบอกผู้ดำเนินการสนทนา ในกรณีที่ผู้ดำเนินการสนทนาสับสนหรือข้ามประเด็นสนทนา รวมทั้งทำแผนผังการสนทนาด้วย ส่วน ภาณี วงษ์เอก (2533 : 403, อ้างถึงใน มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:360) กล่าวถึงผู้จดบันทึกบรรยากาศที่เกิดขึ้นระหว่างสนทนาด้วย

เช่น ความเจ็บ เสียงหัวเราะ การแสดงสีหน้า รวมทั้งมีความสามารถในการพูดและฟังภาษา
ท้องถิ่นได้

สรุปได้ว่า ผู้จัดบันทึกการสนทนาควรมีคุณสมบัติและหน้าที่ดังนี้

1. เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการจัดบันทึกคำพูดของผู้ร่วมสนทนา และบรรยากาศการสนทนา
กิริยา พฤติกรรมของผู้ร่วมสนทนา
2. เป็นผู้ทำแผนผังการร่วมเข้าร่วมสนทนา
3. เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในประเด็นสนทนา
4. เป็นผู้ที่คอยเตือนผู้ดำเนินการสนทนาในการตั้งประเด็นการสนทนา

ผู้ช่วยเหลือ (Assistants) หรือผู้บริการทั่วไป (Providers)

ผู้ช่วย (Assistants) หรือผู้บริการทั่วไป (Providers) เป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือให้บริการในการ
สนทนากลุ่ม เป็นผู้ที่ให้ความช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในเรื่องต่างๆ เช่น การเตรียมและจัด
สถานที่ การบริการเครื่องดื่ม ของว่าง และของขบเคี้ยว การบันทึกเทปและเปลี่ยนเทปเสียง การ
ถ่ายภาพ การถ่ายวีดิทัศน์ รวมทั้งมีหน้าที่ในการดูแลไม่ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามารบกวนแสดง
ความคิดเห็น

ขั้นตอนในการกำหนดประเด็นการสนทนา

ในการกำหนดประเด็นการสนทนาผู้วิจัยจะต้องกำหนดให้แน่ชัดดังต่อไปนี้

1. ผู้วิจัยต้องกำหนดให้แน่ชัดว่า มีเรื่องอะไรบ้างที่ผู้วิจัยต้องการจากการสนทนาในกลุ่ม
โดยเริ่มต้นด้วยการเขียนรายการคำถามหรือหัวข้อที่ต้องการศึกษาอย่างละเอียดก่อน
2. นำรายการคำถามนั้นมาจัดหมวดหมู่และเรียงลำดับว่าต้องการให้กลุ่มสนทนาคุยเรื่องใด
ก่อนหลัง หรือผู้วิจัยอาจเริ่มด้วยการกำหนดหัวข้อใหญ่ๆ ที่ต้องการศึกษา แล้วจึงเขียนรายละเอียด
ของหัวข้อย่อยๆ
3. คำถามที่ผู้วิจัยตั้งเป็นเพียงคำถาม สำหรับให้ผู้ดำเนินการสนทนาจุดประเด็นการสนทนา
ในกลุ่มเท่านั้น ดังนั้นคำถามไม่ควรมีลักษณะเฉพาะเจาะจงเกินไป เป็นคำถามกว้างๆ เพื่อเปิด
โอกาสให้ผู้ร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็นและทัศนคติของตนออกมาโดยอิสระ มิใช่เป็นการตี
กรอบให้ผู้ร่วมสนทนาคิดและตอบ ดังนั้นการถามไม่ควรมีลักษณะเป็นการถามนำหรือชี้แนะ
คำตอบให้ผู้ร่วมสนทนา
4. ฝึกรอบรมผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดกลุ่มสนทนา บุคคลสำคัญที่สุดในการจัดกลุ่ม
สนทนาคือ ผู้ดำเนินการสนทนาต้องเป็นผู้ที่มีความเข้าใจ

5. ผู้นำการสนทนาจะต้องมีความสามารถที่จะตะล่อมถามผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อให้ได้คำตอบหรือความคิดเห็นที่ลึกซึ้ง นอกจากนี้ในบางกรณีผู้ดำเนินการสนทนาอาจต้องตั้งคำถามที่มีได้กำหนดไว้ล่วงหน้าในแนวทางการสนทนา

6. ผู้ดำเนินการสนทนาต้องจับประเด็นและกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาได้พูดคุยกันอย่างอิสระในหัวข้อดังกล่าว

7. เตรียมผู้จัดบันทึกการสนทนา ถึงแม้ว่าในการจัดกลุ่มสนทนาจะมีการบันทึกเทปคำสนทนาทั้งหมดไว้แล้ว ก็ต้องมีการจัดบันทึกการสนทนาไว้เพื่อไว้ตรวจสอบตอนถอดเทป

นอกจากนี้ นภภรณ์ หะวานนท์ ได้เสนอขั้นตอนการจัดกลุ่มสนทนาไว้ดังนี้

1) การกำหนดประเด็นคำถามหรือหัวข้อเรื่องที่จะศึกษา

การจัดกลุ่มสนทนาเป็นการศึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและทัศนะของคนในชุมชน ผู้วิจัยจึงอาจกำหนดประเด็นปัญหาหรือหัวข้อเรื่องที่จะศึกษาจากสภาพปัญหาต่างๆ ของคนในสังคม ประเด็นคำถามนั้นจะต้องไม่ใช่ประสบการณ์หรือประวัติส่วนตัว (Personal Account) แต่เป็นลักษณะนำคนมารวมเป็นกลุ่ม ซึ่งทำให้ผู้ร่วมสนทนาไม่อยากจะพูดเรื่องของตนเอง จึงไม่เกิดพลวัตรของกลุ่ม (Group dynamic) ที่จะเป็นตัวผลักดันให้ผู้ร่วมสนทนาพูดในสิ่งที่ต้องการ

2) การกำหนดผู้ร่วมสนทนา

ผู้วิจัยควรวางแผนว่าจะจัดสนทนากลุ่มและต้องการจะเชิญใครมาร่วมสนทนา โดยทั่วไปแล้วผู้วิจัยจะต้องกำหนดกฎเกณฑ์ในการเลือกผู้ร่วมสนทนาในแต่ละกลุ่มไว้ล่วงหน้า กฎเกณฑ์ดังกล่าวขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และผู้เข้าร่วมสนทนาภายในกลุ่มแต่ละกลุ่มควรมีภูมิหลังและคุณลักษณะบางประการที่คล้ายคลึงกัน

3) จัดเตรียมแนวทางในการสนทนา (Discussion guideline)

ผู้วิจัยควรจัดเตรียมแนวทางในการสนทนาที่จะใช้ในการดำเนินการสนทนาตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

4) ฝึกรวมบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดกลุ่มสนทนา

ผู้ดำเนินการสนทนาควรได้รับการฝึกรวมมาอย่างดี เช่น สามารถเปิดโอกาสให้ทุกคนในกลุ่มร่วมสนทนาได้พูดเท่าเทียมกัน รู้วิธีมองสบตาผู้ฟัง ฯลฯ และในส่วนผู้จัดบันทึกการสนทนาและผู้ช่วยหรือผู้บริการทั่วไปที่ต้องได้รับการฝึกรวมมาอย่างดี

5) ลงพื้นที่เพื่อหาข้อมูลเบื้องต้น

คณะวิจัยควรมีการลงพื้นที่สัก 1 - 2 วันก่อนมีการจัดกลุ่มสนทนา โดยเข้าพบผู้นำชุมชนหรือคนในท้องถิ่นที่สามารถเข้าไปในพื้นที่ที่จะทำวิจัย เพื่อทำความรู้จักกับชุมชนและสอบถามข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนก่อน

6) ต้อนรับผู้ร่วมสนทนา

เมื่อผู้ร่วมสนทนามาถึงสถานที่ที่จัดให้มีการจัดกลุ่มสนทนา คณะวิจัยควรให้การต้อนรับผู้ร่วมสนทนาอย่างอบอุ่นด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเอง เชื้อเชิญให้นั่งประจำที่ พุดคุยซักชวนให้ดื่มน้ำ และรับประทานของว่างหรือของขบเคี้ยวที่เตรียมไว้

7) แนะนำคณะวิจัย อธิบายจุดมุ่งหมายของการสนทนาและเริ่มการสนทนา

เมื่อผู้ร่วมสนทนาครบแล้ว ผู้ดำเนินการสนทนาด้วยการแนะนำคณะวิจัย บอกจุดมุ่งหมายในการสนทนา พร้อมทั้งขอความยินยอมจากผู้ร่วมสนทนาในเรื่องของบันทึกเสียงการสนทนาและเริ่มการสนทนาโดยยึดแนวทางการสนทนาเป็นหลัก

ในระหว่างการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาควรแสดงบทบาทเป็นเพียงจุดประเด็นในการสนทนา

8) แจกของที่ระลึกหรือของสมนาคุณแก่ผู้ร่วมสนทนา

เมื่อจบการสนทนาแล้ว คณะวิจัยแจกของที่ระลึกหรือของสมนาคุณแก่ผู้ร่วมสนทนาเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณที่ท่านเหล่านั้นได้สละเวลามาให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

9) จัดเตรียมข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์

หลังจากเสร็จสิ้นการจัดกลุ่มสนทนาแล้ว ผู้วิจัยควรเริ่มการจัดเตรียมข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลของการจัดกลุ่มสนทนา

10) วิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงาน

ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มสนทนา หน่วยของการวิเคราะห์คือ กลุ่มสนทนาแต่ละกลุ่ม ไม่ใช่ปัจเจกบุคคล ผู้วิจัยควรเริ่มการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสนทนาบางกลุ่มด้วยการพิจารณาความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันของทัศนะและความคิดเห็นต่างๆ

อุปกรณ์และปัจจัยต่างๆ ในการรวบรวมข้อมูล

ในการทำการสนทนากลุ่ม (focus group) ผู้วิจัยอาจมีผู้ช่วยหรือผู้บริการทั่วไปเพื่อช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในทุกด้าน และควรจะมีการเตรียมอุปกรณ์หรือปัจจัยต่างๆ อันอาจเป็นองค์ประกอบหรือเครื่องช่วยจัดสนทนากลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่

1. เครื่องบันทึกเทปและเครื่องบันทึกเสียง ถ่านวิทยุ สำหรับอัดเสียงขณะมีการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลหรือคำตอบที่ละเอียดที่สุด สำหรับเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูล ในการจัดกลุ่มสนทนาผู้วิจัยควรเลือกใช้เครื่องบันทึก 2 เครื่อง ไว้คนละมุมหนึ่ง เพื่อบันทึกเสียงของทุกคนให้ครบถ้วน นอกจากนี้ควรเตรียมสมุดบันทึกและดินสอสำหรับผู้จดบันทึก

2. กล้องถ่ายรูป ฟลิ์ม ถ่านใส่ฟิล์ม

3. เครื่องดื่มและของขบเคี้ยว ผู้วิจัยต้องเตรียมเครื่องดื่ม ของขบเคี้ยว หรือของว่าง เพื่อช่วยให้บรรยากาศมีความเป็นกันเองและเป็นธรรมชาติไม่เคร่งเครียด

4. ของที่ระลึกหรือของสมนาคุณแก่ผู้ร่วมสนทนา ผู้วิจัยควรมอบของที่ระลึกหรือของสมนาคุณแก่ผู้ร่วมสนทนาทุกท่าน แต่มีไข่มอบให้เพื่อเป็นค่าจ้าง เพียงแต่เป็นการตอบแทนและแสดงความขอบคุณที่ท่านเหล่านั้นสละเวลาอันมีค่ามาร่วมสนทนา

ข้อดีของการจัดสนทนากลุ่ม

1. การจัดสนทนากลุ่มจะทำให้ได้ข้อมูลความคิดเห็นเชิงลึกจากผู้เข้าร่วมสนทนา ทำให้สามารถแก้ปัญหาได้ในกรณีที่มีปัญหา เนื่องจากผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้ดำเนินการสนทนาจะเป็นผู้รู้จุดประสงค์การวิจัย

2. เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสนทนาหลายๆ คน (ประมาณ 6 - 12 คน) ซึ่งมีภูมิหลังและคุณลักษณะบางประการที่คล้ายกัน (Homogeneous) โดยทั่วไป จะมีสภาพทางด้านสังคมเศรษฐกิจคล้ายคลึงกัน หรือมีคุณสมบัติบางประการที่ร่วมกัน เช่น ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้

3. บรรยากาศในการสนทนาจากผู้เข้าร่วมสนทนาที่มีภูมิหลังและสถานภาพคล้ายคลึงกันจะช่วยทำให้บรรยากาศการสนทนามีความอบอุ่น ทำให้ทุกคนกล้าแสดงความคิดเห็น

ข้อจำกัดของการจัดสนทนากลุ่ม

1. ในกรณีที่ผู้ดำเนินการสนทนาเป็นผู้ผูกขาดการสนทนา หรือผู้เข้าร่วมสนทนาคนใดคนหนึ่งครอบงำหรือผูกขาดการสนทนา จะทำให้ข้อมูลในแต่ละประเด็นการสนทนาไม่เป็นไปตามเป้าหมายของการสนทนา และหากผู้ดำเนินการสนทนาขาดความสามารถในการตั้งประเด็น จับประเด็น และสรุปประเด็น จะทำให้ไม่สามารถหาข้อสรุปได้

2. ไม่ควรมีผู้ร่วมสนทนา มากหรือน้อยเกินไป โดยทั่วไปควรมีประมาณ 6 - 12 คน เพราะถ้าหากมีผู้ร่วมสนทนาน้อยเกินไปจะทำให้ไม่เกิดพลวัต (Dynamic) ของกลุ่ม และถ้าหากมีผู้ร่วมสนทนา มากเกินไปจะทำให้เกิดกลุ่มย่อยของการสนทนา ทั้งนี้จำนวนผู้เข้าร่วมสนทนาขึ้นอยู่กับลักษณะของปัญหาการวิจัย

3. การคัดเลือกผู้ดำเนินการสนทนา หากการคัดเลือกผู้ดำเนินการสนทนาไม่เหมาะสมจะทำให้ไม่ได้ข้อมูลความคิดเห็น ดังนั้นผู้วิจัยควรกำหนดเกณฑ์ในการเลือกผู้ร่วมสนทนา

(มาเรียม นิลพันธุ์ 2549:365)

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อค้นหาแนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง อนัตตา อตตานิพพาน การบรรลุนิพพานจากบทความและงานวิจัยทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

6.1 งานวิจัยในประเทศ

6.1.1 พระมหานรินทร์ ฐานุตฺตโร (2535 : 131 – 132) ทำการศึกษาวิเคราะห์นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้สรุปผลการศึกษาวิเคราะห์ไว้ว่า นิพพาน คือ การสิ้นราคะ (ราคุกุขโย) ความสิ้นโทสะ (โทสกุขโย) และความสิ้นโมหะ (โมหกุขโย) เป็นวิวิญญูะ เป็น อสงฺขตะ นิพพาน คือ ความดับแห่งภพ และความสิ้นตัณหา จัดว่าเป็นจุดจบของทุกข์ คือไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ และไม่ตาย

นิพพานเป็นสภาวะทางจิตใจ คือ ใจโปร่งใส เป็นอิสระ แจ่มใส สะอาด สว่าง สงบ ละเอียดอ่อน ประณีต ลึกซึ้ง เพราะนิพพานปราศจาก อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ปุณฺชนผู้ที่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ครอบงำจิตใจอยู่ ก็จะไม่สามารถเข้าใจนิพพานได้ จะใช้หลักตรรกศาสตร์ (ตถกถิ) มาตีความเกี่ยวกับนิพพานก็ไม่ได้ จะใช้หลักการเดา (วิมฺงฺสี) หรือจะใช้หลักอันเนื่องจากการที่ได้ฟัง ได้เล่าเรียน ได้ทรงจำไว้มากก็ไม่ได้ หรือจะนำไปเปรียบเทียบกับหลักธรรม อื่นๆก็ไม่ได้ เพราะนิพพานมิใช่โลกียธรรม แต่นิพพานเป็นโลกุตตรธรรม เทียบกับหลักปัญญา นิพพานมิใช่โลกียปัญญา แต่นิพพานเป็นโลกุตตรปัญญา เทียบกับความสุข นิพพานไม่ใช่ความสุขทางกาย แต่นิพพานเป็นความสุขทางใจ นิพพานเป็นเรื่องสุดวิสัยที่ปุณฺชนจะเข้าใจได้ เพราะตามธรรมชาติของมนุษย์เมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นสิ่งใดก็จะเรียนรู้ด้วยการอาศัยความรู้เก่าเป็นพื้นฐาน โดยการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับสิ่งที่ค้นพบใหม่ๆ โดยอาศัยหลักความคิดใคร่ครวญ (จินตามยปัญญา) ก็ทำให้เกิดความเข้าใจอีกทรรสนะหนึ่ง ซึ่งจะถูกหรือผิดมันก็ยังหาข้อยุติไม่ได้ แต่นิพพานก็ไม่ใช่สิ่งหรือสภาวะที่ปุณฺชนจะเข้าถึง หรือบรรลุไปได้ ตรงกันข้ามนิพพานเป็นสภาวะที่ทุกคนพึงถึง พึงบรรลุได้ด้วยการละอวิชชา ตัณหา อุปาทาน โดยการบำเพ็ญกรรมฐาน

6.1.2 จันทรัชพันธ์ สิงหทัต (2537 : ๗-๘) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบทรรสนะเรื่อง นิพพานไว้ในวิสุทธิมรรคและลัทธิเต๋าได้สรุปผลการวิจัยในบทคัดย่อว่า ทรรสนะเรื่อง นิพพานในคัมภีร์ทั้งสองมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การทำจิตให้บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสและหลุดพ้นจากทุกข์โดยประการทั้งปวง วิสุทธิมรรคและลัทธิเต๋า รับเอาแนวความคิดเรื่องทางสายกลางจากพระพุทธศาสนาตั้งเดิมมาอธิบายโดยเน้นต่างประเด็นกัน วิสุทธิมรรคนำหลักการปฏิบัติโดยทางสายกลางมานั้นในการดับทุกข์ ส่วนลัทธิเต๋านำหลักทางสายกลางมา อธิบายสังขรรณว่ามีหนึ่งเดียว ปราศจากธรรมที่ลักษณะเป็นคู่กัน

วิสุทธิมรรคแสดงแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุนิพพาน โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นพื้นฐานไปจนกระทั่งถึงขั้นปัญญาญาณสูงสุดอย่างละเอียด แต่ถึงกาวตารสูตรแสดงการเข้าถึงนิพพาน โดยปัญญาญาณสูงสุด ในฐานะที่เป็นตัวทำให้เกิดการรู้แจ้ง ดังนั้น นิพพานตามธรรมชาติของ วิสุทธิมรรคจึงตั้งอยู่บนฐานของจริยศาสตร์ แต่นิพพานตามธรรมชาติของกาวตารสูตรตั้งอยู่บนฐานของญาณวิทยา

แนวความคิดที่กาวตารสูตร สังเคราะห์ขึ้นมาใหม่ โดยมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งแตกต่างไปจากพุทธศาสนา เถรวาทได้แก่ธรรมชาติที่ จิตอย่างเดียวกันนั้นที่เป็นจริง ทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นเพียงความคิดของจิตเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม วิสุทธิมรรคและกาวตารสูตรมีแนวความคิดที่สอดคล้องกัน คือเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างปราศจากตัวตนไม่มีแก่นสาร ปัญญาญาณที่รู้เท่าทันสภาวะธรรมตามความจริง ทำให้สลัดความยึดมั่นถือมั่น ทั้งหมดได้ก็บรรลุถึงความหลุดพ้นเป็นอิสรภาพโดยสมบูรณ์

6.1.3 พระมหาณรงค์ชัย ฐานชโย (สนิทผล) (2539 : 4-5) ได้ศึกษาเปรียบเทียบ แนวคิดเรื่องความหลุดพ้นในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเซน จากการศึกษาพบว่าพุทธปรัชญาและปรัชญาเซนมีสิ่งที่คล้ายกันและแตกต่างกันในประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

เกี่ยวกับความหมายของความหลุดพ้น ปรัชญาทั้งสองระบบเห็นตรงกันว่า นิพพาน/โมกษะ เป็นภาวะของความหลุดพ้นจากทุกข์ และเป็นภาวะที่อยู่เหนือวิสัยของคนสามัญธรรมดา โดยทั่วไป แต่อยู่ในวิสัยของผู้บรรลุเท่านั้นที่จะรู้ได้ ที่เห็นไม่ตรงกันคือนิพพานจะบรรลุได้ก็ด้วยการกำจัดกิเลส ส่วน โมกษะจะบรรลุได้ก็ด้วยการกำจัดกรรมให้หมดไป และภาวะของนิพพาน เป็นอนัตตา ส่วนภาวะของโมกษะ เป็นอัตตา

สำหรับจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาเซนเห็นสอดคล้องกันว่า ชีวิตเป็นสภาพที่เต็มไปด้วยความทุกข์ การพ้นจากทุกข์ได้จึงเป็นสิ่งสำคัญทั้งพุทธและเซนจึงมีจุดมุ่งหมายปลายทางอย่างเดียวกัน คือแสวงหาทางพ้นจากทุกข์แล้ว บรรลุถึงสุขอันถาวร โดยการปฏิบัติตามหลักธรรมในศาสนาของตน ๆ

สำหรับวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้น พุทธปรัชญาจะตั้งอยู่บนหลักไตรสิกขา(ศีล, สมาธิ,ปัญญา) หรือมัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นหลักปฏิบัติที่มีลักษณะเป็นทางสายกลาง ส่วนปรัชญาเซนจะตั้งบนหลัก ตริรัตนะ (สัมยัคทรรสนะ , สัมยัคชญาณ, สัมยัคจาริตระ) ทั้งพุทธและเซนเห็นตรงกันว่าไตรสิกขา และ ตริรัตนะ เป็นหลักที่เกี่ยวกับการศึกษา และถือว่าเป็นหลักจริยศาสตร์ที่สำคัญในปรัชญาของตน เพราะครอบคลุมเนื้อหาของปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นไว้ทั้งหมด ที่เห็นไม่ตรงกันคือ หลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญามีลักษณะเป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ส่วนหลัก

ตรีรัตนะในปรัชญาเซน มีลักษณะเป็นอรรถกถาญาณุโยค คือ เป็นข้อปฏิบัติที่ตึงเกินไป เช่น การอดอาหาร การทำพิธีฆ่าตัวตาย เป็นต้น และนอกจากนี้ยังมีข้อที่แตกต่างกันอีกในเรื่องการฝึกจิต กล่าวคือ พุทธปรัชญามีการเจริญสติ แต่ปรัชญาเซนไม่มี

เกี่ยวกับผู้หลุดพ้นนั้น ผู้หลุดพ้น (อรหันต์) ในพุทธปรัชญาและปรัชญาเซนมีภาวะทางจิตและภาวะทางความประพฤติคล้ายกันคือ ภาวะทางจิต จะมีความสุข สงบ เพราะไม่มีกิเลส รบกวน ภาวะทางความประพฤติ พระอรหันต์ก็ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และอุทิศตนเพื่อสังคม ส่วนที่แตกต่างกันคือ ภาวะทางปัญญา เพราะเซนถือว่าผู้หลุดพ้นแล้ว (อรหันต์) จะมีญาณ สามารถรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนกันหมดทุกคน แต่พุทธปรัชญาถือว่า ผู้หลุดพ้นจะมีภาวะทางปัญญาแตกต่างกันไปตามภูมิชั้นของแต่ละบุคคล

ประการสุดท้าย แม้ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมของทั้งสองศาสนา จะยังไม่สามารถบรรลุถึงความหลุดพ้นได้ในปัจจุบันชาติก็ตาม แต่วิถีชีวิตของผู้ปฏิบัติจะอยู่อย่างไม่มีความเบียดเบียนซึ่งกันและกัน และเอื้ออาทรต่อกัน ส่งผลให้สังคมมีสันติสุขปรัชญาทั้งสองระบบจึงมีลักษณะเป็นปรัชญาเพื่อชีวิต อย่างแท้จริง

6.1.4 พระมหานិยม ลีลสวโร (2542 : ก - ข) ได้ทำการศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยศึกษาเชิงอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า

1. พุทธปรัชญาแสดงหลักอนัตตา โดยสอดคล้องกับความจริงที่พระพุทธรองค์ทรงค้นพบ หลังจากที่ได้ตรัสรู้แล้ว หรือหลักปฏิบัติจสมุปปาท อนัตตาจึงเป็นหลักความจริงในกฎธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติทางอภิปรัชญา ของพระพุทธศาสนาที่แตกต่างไปจากคำสอนของลัทธิศาสนา และปรัชญาอื่นๆ ในอินเดียอย่างเด่นชัด

2. พุทธปรัชญาแสดงหลักอนัตตา โดยสัมพันธ์กับการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อมุ่งถ่ายถอนความยึดมั่นในความเป็นตัวตน คือยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา (อหังการ มมังการ) เป็นต้น ซึ่งจะเป็นแนวทางของการปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือความว่างจากตัวตน (อนัตตา สุญญตา) ความหลุดพ้นจากทุกข์ (วิมุตติ) หรือความดับอันเป็นสุข (นิพพาน) ในที่สุดต่อไป

3. พุทธปรัชญามีธรรมชาติต่อแนวคิดเรื่องอัตตา แตกต่างจากศาสนา ปรัชญาอื่นๆ ในอินเดีย สรุปได้ 2 ประการ คือ

3.1 พุทธปรัชญาปฏิเสธความมีอยู่ของอัตตา ที่หมายถึงอะไรบางอย่างที่มีอยู่อย่างแท้จริงเป็นนิรันดร์ไม่เปลี่ยนแปลงหรือแตกสลาย ไม่ว่าจะมิอยู่ในฐานะที่เป็นหลักการแรกสุดหรือมูลเหตุของสากลโลก หรือในฐานะธาตุแท้ หรือธรรมชาติอันเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ก็ตาม

3.2 พุทธปรัชญาอธิบายว่า สิ่งที่เรียกว่า “ อัตตา ” นั้น เป็นเพียงคำพูดที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน เป็นสำนวนคำพูดที่ใช้เรียกแทนสภาวะอันเป็นที่ประชุมแห่งกองสังขารที่เป็นสังขตธรรมเท่านั้น คำว่า อัตตา นี้จึงหาได้มีความหมาย หรือกินความเข้าไปถึงความมีอยู่แห่งกองขันธ์ในสภาวะที่เป็นตัวตนแท้จริงแยกออกไปต่างหากแต่อย่างใดไม่ เพราะสภาวะตัวตนเช่นนั้นไม่มี มันมีไม่ได้ สิ่งที่มีไม่ได้ ย่อมไม่ใช่อัตตา สิ่งที่เป็นอัตตาย่อมมีไม่ได้ สรรพสิ่งปรากฏเสมือนว่าเป็นอัตตา แต่เบื้องหลังสภาพที่ปรากฏนั้นก็คือสภาวะที่แท้จริงว่า สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา

6.2 วรรณกรรมและงานวิจัยต่างประเทศ

6.2.1 **John Snelling** ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Elements of Buddhism(1990) ความว่า

"On the Doctrine of Non- Self," with John Snelling -- from Elements of Buddhism, John Snelling (Elements Books, Inc., 1990)

Central to the Buddha's teaching is the doctrine of anatman: "not-self." This does not deny that the notion of an "I" works in the everyday world. In fact we need a solid stable ego to function in society. However, "I" is not real in an ultimate sense. It is a "name": a fictional construct that bears no correspondence to what is really the case. Because of this disjunction all kinds of problems ensue. Once our minds have constructed the notion of "I," it becomes our central reference point. We attach to it and identify with it totally. We attempt to advance what appears to be its interests, to defend it against real or apparent threats and menaces. And we look for ego-affirmation at every turn: confirmation that we exist and are valued. The Gordian Knot of preoccupations arising from all this absorbs us exclusively, at times to the point of obsession. This is, however, a narrow and constricted way of being. Though we cannot see it when caught in the convolutions of ego, there is something in us that is larger and deeper: a wholly other way of being.

John Snelling was a British Buddhist scholar and writer. His 'Elements of Buddhism' is a fine introduction to the Buddhist path.

แก่นแท้ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็คือ หลักการเรื่องอนัตตา หรือ “ไม่ใช่ตัวตน” หลักการนี้มีได้เป็นการปฏิเสธความเชื่อในเรื่อง “ตัวเรา” ที่ใช้เรียกกันอยู่โดยทั่วไป จริงๆ แล้วเรากลับต้องการ “ตัวตน” ที่แน่นอนมั่นคง เพื่อที่จะสามารถขับเคลื่อนสังคมต่อไปได้ แต่อย่างไรก็ดี “ตัวตน” นั้นหาได้มีอยู่จริงในภาวะที่เป็นปรมาตม์ไม่ มันเป็นเพียง “สมมติบัญญัติ” อันเป็นโครงสร้างที่ได้รับการตกแต่งขึ้นโดยมิได้สอดคล้องกับภาวะที่มีอยู่จริง ด้วยเหตุนี้ปัญหาต่างๆ อย่าง จึงสับสนปนเปกันไปหมด ในขณะที่จิตของเราได้สร้างความเชื่อเกี่ยวกับ “ตัวเรา” ขึ้นมา มันก็ได้ กลายมาเป็นจุดศูนย์กลางในการอ้างอิงถึงสิ่งต่างๆ ตามไปด้วย เราผูกมัดตัวเองเข้ากับความเชื่อนี้ และใช้มันเป็นอัตลักษณ์อย่างเต็มที่ เราพยายามที่จะไขว่คว้าในสิ่งที่เห็นว่าเป็นประโยชน์กับมัน ทั้งยังปกป้องมันจากภัยอันตรายต่างๆ และเรายังมองหาการยอมรับในตัวคนที่มีอยู่ในทุกๆ โอกาสอีกด้วย (การยอมรับถึงการคงอยู่และคุณค่าในตัวของเรา) ชีวิตจึงเป็นไปด้วยความอึดอัดและคับแค้น

ยิ่ง แม้ว่าเราไม่อาจสังเกตเห็นมันได้ในขณะที่เรายังคงติดอยู่ในวัฏจักรแห่งอัตตานี้ แต่ก็ยังคงมีบางสิ่งซึ่งลึกซึ้งและกว้างใหญ่กว่านั้น อยู่ภายในตัวเรา อันเป็นทางอีกสายหนึ่งของชีวิต.

(John Snelling 1990)

6.2.2 **Joseph Goldstein on "Non-Self"** -- from Tricycle: The Buddhist Review, Vol. VI, #3

The Buddha described what we call "self" as a collection of aggregates - elements of mind and body - that function interdependently, creating the appearance of a woman or a man. We then identify with that image or appearance, taking it to be "I" or "mine," imagining it to have some inherent self-existence. For example we get up in the morning, look in the mirror, recognize the reflection, and think, "Yes, that's me again." We then add all kinds of concepts to this sense of self: I'm a woman or a man, I'm a certain age, I'm a happy or unhappy person -- the list goes on and on.

When we examine our experience, though, we see that there is not some core being to whom experience refers; rather it is simply "empty phenomena rolling on." It is "empty" in the sense that there is no one behind the arising and changing phenomena to whom they happen. A rainbow is a good example of this. We go out after a rainstorm and feel that moment of delight if a rainbow appears in the sky. Mostly, we simply enjoy the sight without investigating the real nature of what is happening. But when we look more deeply, it becomes clear that there is no "thing" called "rainbow" apart from the particular conditions of air and moisture and light. Each one of us is like that rainbow - an appearance, a magical display, arising out of our various elements of mind and body.

Joseph Goldstein is a senior student and teacher of Theravada Buddhism and Vipassana meditation in the West. He is Co-founder of the Insight Meditation Society in Barre, MA. and author of 'Insight Meditation' and other fine books

Joseph Goldstein กล่าวถึง **"Non-Self"** (Tricycle: The Buddhist Review, Vol. VI, #3) ความว่า

พระพุทธเจ้าได้อธิบายถึงสิ่งที่เราเรียกกันว่า “ตัวตน” ว่า เป็นผลรวมของ ธาตุแห่งกายกับใจ ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน อันทำให้เกิดเพศชายหรือเพศหญิงขึ้น จากนั้นเราจึงบ่งชี้สิ่งต่างๆ ตามลักษณะที่ปรากฏขึ้นนั้น ด้วยการเรียกว่า “เรา” หรือ “ของเรา” แล้วคิดเอาเองว่ามันเป็น

การดำรงอยู่ของเรา ยกตัวอย่างเช่น เราตื่นขึ้นมาในตอนเช้า แล้วมองเข้าไปในกระจก พอเห็นภาพที่สะท้อนออกมาเราก็คิดขึ้นว่า “อ...นี่ฉันเอง” นอกจากนั้น เรายังใส่แนวคิดทุกๆ อย่างเข้าไปในนั้นด้วย อาทิ ฉันมีเพศเป็นอย่างไร มีอายุเท่านี้ ฉันเป็นคนอย่างไร เป็นต้น

แต่เมื่อเรามาลองสำรวจประสบการณ์ของตนเองแล้ว เราจะพบว่าไม่มีสาระแก่นสารใดๆ ในประสบการณ์เหล่านั้นเลย นอกเหนือไปจาก “ปรากฏการณ์ที่ดำเนินไปอย่างว่างเปล่า” มันคือ “ความว่างเปล่า” ในความหมายที่ว่า ไม่มีใครเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการอุบัติและการเปลี่ยนแปลงในปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่ากับใครๆ ก็ตาม รุ่งกินน้ำเป็นตัวอย่างได้ดีในเรื่องนี้ ยามเมื่อฟ้ากระจ่างหลังพายุฝนผ่านเพิ่งผ่านไป รุ่งกินน้ำก็มักจะปรากฏขึ้นกลางท้องฟ้า โดยส่วนมาก เราก็มักจะชื่นชมกับมัน โดยมีได้ใส่ใจจะค้นหาว่า จริงๆ แล้วมันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ซึ่งเมื่อเรามองเข้าไปใกล้ๆ เราก็จะพบว่ามันมิได้มีรุ่งกินน้ำอยู่จริงๆ มันเป็นเพียงความสัมพันธ์กันของ อากาศ ละอองน้ำ และแสงแดดเท่านั้น คนเราแต่ละคนก็คล้ายกับรุ่งกินน้ำ ซึ่งเป็นเพียงภาพที่น่าตื่นตา อันเกิดจากความสัมพันธ์กันโดยธาตุต่างๆ ของกายกับใจ.

(Joseph Goldstein)

6.2.3 "Selflessness," Mark Epstein and HH Dalai Lama in Thoughts Without a Thinker

"One of the most compelling things about the Buddhist view of suffering is the notion, inherent in the Wheel of Life Image, that the causes of suffering are also the means of release; that is, the sufferer's perspective determines whether a given realm is a vehicle for awakening or for bondage. Conditioned by the forces of attachment, aversion, and delusion, our faulty perceptions of the realms -- not the realms themselves--cause suffering.

"Selflessness is not a return to the feelings of infancy, an experience of undifferentiated bliss, or a merger with the Mother -- even though many people may seek such an experience when they begin to meditate, and even though some may actually find a version of it. Selflessness does not require people to annihilate their emotions, only to learn to experience them in a new way."

"Selflessness is not a case of something that existed in the past becoming nonexistent. Rather this sort of "self" is something that never did exist. What is needed is to identify as non-existent something that always was non-existent."

Dalai Lama, "It is not ego, in the Freudian sense, that is the actual target of Buddhist insight, it is, rather, the self-concept, the representational component of the ego, the actual internal

experience of one's self that is targeted."Conceptual thought does not disappear as a result of meditative insight. Only the belief in the ego's solidity is lost. Yet, this insight does not come easily. It is far more tempting -- and easier -- to use meditation to withdraw from our confusion about ourselves, to dwell in the tranquil stabilization that meditation offers, and to think of this as approximating the teaching of egolessness. But this is not what the Buddha meant by Right View.

Mark Epstein is a senior student of Vipassana meditation and a practicing psychiatrist in New York City. He is author of 'Thoughts Without a Thinker' and 'Going to Pieces Without Falling Apart'. The XIV Dalai Lama is the political leader of Tibet-in-Exile, a great spiritual teacher of Tibetan Buddhism, winner of the 1989 Nobel Peace Prize, and author of many fine books.

Mark Epstein and HH Dalai Lama ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับ "Selflessness" (Thoughts Without a Thinker) ไว้ดังนี้

สิ่งสำคัญที่สุดประการหนึ่งในมุมมองของศาสนาพุทธที่มีต่อความทุกข์ (การเวียนว่ายตายเกิด) นั่นก็คือ ความเชื่อที่ว่าเหตุแห่งทุกข์ก็เป็นวิธีที่ทำให้พ้นทุกข์ได้เช่นเดียวกัน กล่าวคือ มุมมองของผู้ที่ทุกข์ทนจะเป็นตัวกำหนดว่าความทุกข์นั้นเป็นไปเพื่อญาณแห่งความตรัสรู้หรือยังคงต้องทนทุกข์ต่อไป ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความรุนแรงของความยึดมั่น ปฏิฆะ (ความไม่พอใจ) และความลุ่มหลงของเราเอง หมายความว่า การรับรู้บริบทต่างๆ อย่างไม่ตรงตามความเป็นจริงนั่นเองที่เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ มิใช่สิ่งแวดล้อมเป็นผู้กระทำ

อนัตตามิใช่การย้อนกลับไปสู่ความรู้สึกในวัยแบเบาะ หรือประสบการณ์ที่เปี่ยมล้นไปด้วยความสุข หรือภาวะในครรภ์มารดา แม้ว่าหลายๆ คนอาจแสวงหาประสบการณ์เหล่านั้นในขณะที่กำลังเริ่มฝึกสมาธิ หรือบางคนอาจได้ประสบกับสิ่งเหล่านั้นแล้วก็ตาม อนัตตาไม่ได้ต้องการให้ผู้คนขจัดความรู้สึกของตนเอง เพียงแต่ต้องการให้เรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ ด้วยวิธีการใหม่เท่านั้น

อนัตตานิใช่การทำสิ่งที่เคยมีอยู่ให้สูญสลายไป จริงๆ แล้วสิ่งที่เรียกว่า "ตัวตน" นั้นไม่เคยมีอยู่เลยต่างหาก ดังนั้นสิ่งที่ควรทำก็คือ การระบุได้ว่าสิ่งที่ไม่มีนั้น ไม่มีอยู่มาโดยตลอดนั่นเอง

ทไล ลามะ กล่าวว่า มันไม่ใช่อัตตาหรืออกที่เป็นเป้าหมายจริงๆ ของการหยั่งรู้ในพระพุทธศาสนา รวมไปถึงกรอบแนวคิดเรื่องตัวตนที่เป็นตัวแทนส่วนต่างๆ ของอัตตาด้วย ประสบการณ์ภายในของปัจเจกชนต่างหากถึงจะเป็นเป้าหมายที่แท้ (หน้า98)การพิจารณาอารมณ์อย่างต่อเนื่องเป็นผลลัพธ์ของสมาธิภายใน แล้วความยึดมั่นในตัวตนก็จะสลายไป แต่สิ่งนี้ก็มิได้ได้มาอย่างง่ายดายเพราะมันมีสิ่งที่ย้ำชวนใจมาก แต่มันก็ยังเป็นการง่ายกว่าในการใช้สมาธิช่วยถ่าย

ถอนความลึกลับเกี่ยวกับตัวของเราเอง สมาธิจะทำให้เกิดความสงบมั่นคง และสามารถที่จะนำไปคิดพิจารณาคำสอนในเรื่องอนัตตาได้ แต่ไม่ใช่สิ่งที่พระพุทธเจ้ากล่าวถึง

(Mark Epstein and HH Dalai Lama)

6.2.4 "No 'I'," Shunryu Suzuki Roshi, in *Zen Mind, Beginner's Mind*

"When we practice zazen (Zen Meditation) our mind always follows our breathing. When we inhale, the air comes into the inner world. When we exhale the air goes out to the outer world. The inner world is limitlessness and the outer world is also limitless. We say "inner world" or "outer world" but actually there is just one whole world. In this limitless world our throat is like a swinging door. The air comes in and goes out like someone passing through a swinging door. If you think "I" breathe, the "I" is extra. There is no you to say "I" What we call "I" is just a swinging door which moves when we inhale and when we exhale. It just moves; that is all. When your mind is pure and calm enough to follow this movement, there is nothing: no "I", no world, no mind nor body; just a swinging door."

Shunryu Suzuki Roshi was founder of the San Francisco Zen Center, and a highly influential teacher of Soto Zen in the West. His *Zen Mind, Beginner's Mind* is regarded as a classic of Zen Buddhism in the West.

Shunryu Suzuki Roshi (in *Zen Mind, Beginner's Mind*) กล่าวไว้ว่า

เมื่อปฏิบัติเซน (สมาธิแบบเซน) จิตของเราตามลมหายใจที่กำลังเข้าออกของเรา เมื่อเราหายใจเข้า ลมก็เข้าไปในโลกภายใน(ร่างกายของเรา) เมื่อเราหายใจออก ลมก็ออกสู่โลกภายนอก อันมีสภาพที่ไม่จำกัดเหมือนกัน เราเรียกโลกภายในหรือโลกภายนอก แต่แท้ที่จริงแล้ว มีโลกนี้เพียงหนึ่งเดียว ในโลกที่ไม่จำกัดนี้ คอของเราก็เหมือนบานสวิงของประตู ลมหายใจเข้า – ออก เสมือนผู้ผ่านบานประตูนั้น ถ้าเราคิดว่า “ฉัน” เป็นผู้หายใจ “ฉัน” ก็เป็นสิ่งพิเศษ เป็นภายนอก ไม่มีเธอที่จะพูดว่า “ฉัน” อะไรที่เราเรียกว่า “ฉัน” นั้นเป็นเพียงบานสวิงของประตู ซึ่งเคลื่อนเหวี่ยงไปมา เมื่อเราหายใจเข้าและออก มันก็แกว่งไปมา นี่คือคำอธิบายทั้งหมด เมื่อจิตของเธอบริสุทธิ์ และสงบเพียงพอที่จะตามการหายใจเข้า – ออก (เท่านั้น) ทุกสิ่งจะว่างเปล่า ไม่มี “ฉัน” ไม่มี “โลก” ไม่มีจิตหรือร่างกาย มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย

(Shunryu Suzuki Roshi)

6.2.5 WHO IS IT THAT SUFFERS?

Take away your opinion and there is taken away the complaint, 'I have been harmed.' Take away the complaint, 'I have been harmed,' and the harm is taken away. (Aurelius)

Spontaneous comprehension - Krishnamurti

We never say, "Let me see what that thing is that suffers." You cannot see by enforcement, by discipline. You must look with interest, with spontaneous comprehension. Then you will see that the thing we call suffering, pain, the thing that we avoid, and the discipline, have all gone. As long as I have no relationship to the thing as outside me, the problem is not; the moment I establish a relationship with it outside me, the problem is. As long as I treat suffering as something outside - I suffer because I lost my brother, because I have no money, because of this or that—I establish a relationship to it and that relationship is fictitious. But if I am that thing, if I see the fact, then the whole thing is transformed, it all has a different meaning. Then there is full attention, integrated attention and that which is completely regarded is understood and dissolved, and so there is no fear and therefore the word sorrow is non-existent. Krishnamurti

Q.What is the best way to work for world peace?

A. What is the world? What is peace and who is the worker? The world is not in your sleep and forms a projection of your mind in your jagrat [waking state]. It is therefore an idea nothing else. Peace is the absence of disturbance. The disturbance is due to the arising thoughts in the individual, which is only the ego rising up from pure consciousness.

To bring about peace means to be free from thoughts and to abide in pure consciousness. If one remains at peace onself, there is only peace everywhere.. Ramana Maharshi

Krishnamurti มีความเห็นว่า

จงละความเข้าใจและความเห็นผิดที่เป็นเหตุคร่ำครวญว่าฉันถูกเบียดเบียนเสีย ละความคร่ำครวญว่าฉันถูกเบียดเบียนเสีย และละความเบียดเบียนเสียด้วย

การหยั่งรู้ได้ด้วยตนเอง : กฤษณะมูรติ

เราไม่เคยกล่าวว่า “ขอให้ฉันได้พบสิ่งที่เป็นทุกข์ เธอก็ไม่สามารถใช้อำนาจของการทำตามวินัยเพื่อพบเห็นสิ่งที่เป็นทุกข์ เธอจะต้องพิจารณาด้วยความรอบคอบ ด้วยปัญญาอันเป็นเครื่องหยั่งรู้ของเธอเอง แล้วเธอจะพบสิ่งที่เราเรียกว่า ความทุกข์ ความเดือดร้อน ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักและได้ประสบสิ่งไม่เป็นที่รัก กระบวนการแห่งทุกข์ทั้งปวงจึงมี โดยเงื่อนไข ถ้าตัวฉันไม่มี จึงไม่มีการเข้าไปถือเอาสิ่งภายนอกตัวฉัน ปัญหาจึงไม่มี ในขณะที่ความรู้สึกว่ามี ฉัน ความเข้าใจ

ไปเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นอย่างนั้นก็เกิดขึ้น ปัญหาจึงมี ถ้าฉันยังคงรักษาความทุกข์ไว้ฉันก็ต้องเป็นทุกข์เหมือนสิ่งอื่นๆเช่น ฉันเป็นทุกข์ เพราะฉันสูญเสียพี่ชายของฉัน เพราะเงินของฉันไม่มี ทุกข์เพราะสิ่งนั้นสิ่งนี้ของฉัน เมื่อตัวฉันปรากฏขึ้นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวฉันก็ปรากฏ ความสัมพันธ์นี้เป็นสิ่งหลอกลวง แต่ถ้าฉันเป็นอย่างนั้นอยู่ เมื่อใดได้รู้ตามความเป็นจริงความสัมพันธ์ทั้งปวงก็จะเปลี่ยนรูปแบบไป ให้ความรู้สึกที่ต่างไปจากเดิมและนี่คือความสมบูรณ์ ความเป็นไปแห่งความสมบูรณ์ ซึ่งหมายถึงความเข้าใจในการละความทุกข์และป้องกันรักษาความปราศจากทุกข์ไว้อย่างพร้อมมูลในตัว และด้วยเหตุนี้จึงปราศจากความกลัว ไม่มีคำว่าเศร้าใจอีกต่อไป.

(Krishnamurti)

ถาม : วิธีที่ดีที่สุดในการทำให้เกิดสันติภาพในโลก?

ตอบ : อะไรคือโลก? อะไรคือสันติภาพ? และใครทำให้เกิดสันติภาพในโลก? การวางแผนดำเนินการใดใดไม่เกิดขึ้นในขณะที่อยู่ในความหลับ โลกก็ไม่เป็นไปด้วย มันเป็เพราะไม่มีการคิดทั้งปวง ความวุ่นวายที่หมดไปนั่นแหละคือ สันติภาพ ที่วุ่นวายเพราะการเกิดขึ้นของความคิดต่างของปัจเจกชนซึ่งแต่ละคนก็มีความเป็นตัวตนเกิดขึ้นตามสัญชาตญาณตามธรรมดา

ดังที่ **Ramana Maharshi** กล่าวไว้ว่า

การทำให้เกิดสันติภาพก็คือการเป็นอิสระในการคิดและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ถ้าแต่ละคนรักษาความบริสุทธิ์แห่งจิตของตนไว้ นั่นคือ สันติภาพที่มีในแต่ละคนในที่ทุกสถาน. "สันติภาพของโลกเกิดจากการละอึดตาในตัวของปัจเจกชน..."

(Ramana Maharshi)

6.2.6 **The Doctrine of No-soul - Anatta** Source: What the Buddha Taught, by Walpola Sri Rahula - chapter VI the Doctrine of No-soul - Anatta

Buddhism stands unique in the history of human thought in denying the existence of such a Soul, Self, or Atman. According to the teaching of the Buddha, the idea of self is an imaginary, false belief which has no corresponding reality, and it produces harmful thoughts of 'me' and 'mine', selfish desire, craving, attachment, hatred, ill-will, conceit, pride, egoism, and other defilements, impurities and problems. It is the source of all the troubles of the world from personal conflicts to wars between nations. In short, to this false view can be traced all the evil in the world.

Two ideas are psychologically deep-rooted in man: self-protection and self-preservation. For self-protection man has created God, on whom he depends for his own protection, safety and

security, just as a child depends on its parent/ For self-preservation man has conceived the idea of an immortal soul or Atman, which will live eternally. In his ignorance, weakness, fear, and desire, man needs these two things to console himself. Hence he clings to them deeply and fanatically.

....The doctrine of Anatta or no-soul is the natural result of, or the corollary to, the analysis of the Five Aggregates and the teaching of conditioned genesis (Paticca-samuppada)....What we call a being or an individual is composed of the Five Aggregates, and that when these are analyzed and examined, there is nothing behind them which can be taken as 'I', Atman, or Self, or any unchanging abiding substance. That is the analytical method. The same result is arrived through the doctrine of Conditioned Genesis which is the synthetical method, and according to this nothing in the world is absolute. Everything is conditioned, relative, and interdependent. This is the Buddhist theory of relativity.

The principle of conditionality:

When this is, that is

This arising, that arises

When this is not, that is not

This ceasing, that ceases

On this principle of conditionality, relativity and interdependence, the whole existence and continuity of life and its cessation are explained in a detailed formula which is called the twelve factors.

Walpola Sri Rahula กล่าวถึง “**The Doctrine of No-soul – Anatta**” เอาไว้ในหนังสือที่มีชื่อว่า *What the Buddha Taught* (chapter VI the Doctrine of No-soul – Anatta) ความว่า

ทฤษฎีความไม่มีอัตตา – อนัตตา

พระพุทธศาสนาดำรงอยู่อย่างมีเอกลักษณ์ในประวัติศาสตร์ของความนึกคิดของมนุษยชาติ ในการที่จะปฏิเสธการมีอยู่ของจิตวิญญาณ ตัวตน หรือ อาตมัน ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าความนึกคิดของอัตตาเป็นเพียงมายภาพ เป็นความเชื่อ(ความเห็น) ที่ถือกันมาผิด ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง มันก่อให้เกิดความคิดเกี่ยวกับ”ตัวเรา”และ”ของเรา”ทำให้เกิดความเห็นแก่ตัว ความกระหายอยากได้ อุปาทาน ความพยายาม ความทะยานอยากอันลามก ความเย่อหยิ่งทรนง ความโอ้อวดถือดี ความถือตัว ความมัวหมอง ความไม่พองแผ่ว ก่อเกิดสภาพที่เป็นปัญหาและความทุกข์ขึ้น ความคิดนี้เป็นที่มาของปัญหาต่างๆในโลก จากความขัดแย้งส่วนบุคคลไปจนถึงสงครามระหว่างชาติ กล่าวโดยย่อว่าความเห็นผิดเป็นสาเหตุแห่งของความเลวร้ายทั้งปวงในโลก

ในทางจิตวิทยา มโนคติสองประการที่ค้นพบได้ในตัวมนุษย์ คือ การปกป้องตนเอง และการรักษาตนเองไว้

สำหรับการปกป้องตนเอง มนุษย์ได้สร้างพระเจ้าขึ้น เพื่ออาศัยช่วยปกป้องรักษาตนเองให้ปลอดภัย ดังเช่น เด็กที่ต้องอาศัยพ่อแม่ของตน

สำหรับการรักษาตนเองไว้ มนุษย์ได้จินตนาการถึงมโนคติเกี่ยวกับจิตวิญญาณที่เป็นนิรันดร์ หรือ อตมมัน ในอันที่จะเป็นอยู่ชั่วกาลปาวสาน

ด้วยความไม่รู้ ความอ่อนแอ ความหวาดหวั่น และความต้องการของมนุษย์ มนุษย์อาศัยความคิดสองประการนี้ ในอันที่จะปลอบใจตนเอง ดังนั้นมนุษย์จึงยึดติดพวกมันอย่างไม่ลืมหูลืมตา

ทฤษฎีที่ว่าด้วย อนาคต หรือ สภาวะไร้ตัวตน เป็นผลที่ได้ตามธรรมชาติ เป็นบทพิสูจน์เป็นการวิเคราะห์เรื่องราวกายและจิตใจของมนุษย์ และเป็นคำสอนที่กำหนดเงื่อนไขว่าด้วยสิ่งอันอาศัยกันเกิดขึ้น (ปฏิจางสมุปปาต)

สิ่งที่เรากล่าวว่า เป็น ชีวิต หรือ ตัวบุคคล ก็คือขั้นห้าที่สงบระงับ และเมื่อสิ่งเหล่านี้ได้ผ่านการวิเคราะห์และการทดสอบ จะพบว่าไร้สิ่งที่บงการขั้นห้า อันจะเป็นสภาพที่กลายเป็น “ตัวมัน” “อัตมัน” หรือ “ตัวตน” หรือสิ่งใดๆ ที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นแก่นสารที่ทนถาวร นี่เป็นทฤษฎีการวิเคราะห์ ผลลัพธ์ที่เหมือนกัน รวมไปถึงทฤษฎีที่เกี่ยวกับเหตุปัจจัยการแห่งเกิดขึ้น อันเป็นทฤษฎีการสังเคราะห์และสอดคล้องกับความไม่มีของโลกที่สมบูรณ์แบบ ทุกๆ สิ่งล้วนมีเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์และพึ่งพาอาศัยกัน นี่คือนทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์กันของพระพุทธศาสนา

หลักการของเหตุปัจจัย

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นจึงมี

สิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนั้นจึงเกิดขึ้น

เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนั้นจึงไม่มี

สิ่งนี้ไม่เกิดขึ้น สิ่งนั้นจึงไม่เกิดขึ้น

ตามหลักการของเหตุปัจจัย ความสัมพันธ์ และการพึ่งพาอาศัยกัน ความเป็นอยู่และความเกี่ยวเนื่องของชีวิต และความยุติของมัน มีคำอธิบายเหตุผลที่มีหลักเกณฑ์ละเอียดยิ่ง ซึ่งเรียกว่า ปัจจัยการสืบสอง

(Walpola Sri Rahula)

6.2.7 **Pagis, Michal. "Toward an Analytic Theory of the Self: Studying the Buddhist "Non-Self" in Practice"** Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Montreal Convention Center, Montreal, Quebec, Canada.

Publication Type: Conference Paper/Unpublished Manuscript

Abstract: The Buddhist doctrine of non-self offers an intriguing conception of selfhood often contrasted with the western- modern conception of the self. Though much attention has been given to the study of this doctrine through Buddhist texts, the Buddhist negation of the 'self' is not well captured in the scarce ethnographies that investigate Buddhist practice. By introducing an analytic standpoint to the study of the 'self', this paper distinguishes between three levels: the analytic concept of the self used by the researcher, the emic cultural conception of the self, and the actual experience of selfhood. Based on an ethnographic research among practitioners of Buddhist meditation (Vipassana) in Israel and the United States, this paper uses the above analytic distinctions in order to shed light on the Buddhist concept of non-self. By using the analytic (etic) concept of the self as produced through social relations, this paper reveals how the practices of meditation and renunciation can dismantle emotional and cognitive identifications and aim to de-construct some aspects of the differentiation between the "self" and the "other". Since this differentiation is crucial for the experience of a sense of self, Buddhist practices have a strong influence towards an experience of selfhood that can be understood as a "non-self" experience.

คำสอนของศาสนาพุทธเกี่ยวกับ "ไม่ใช่ตัวตน" มักสร้างความสงสัยและขัดแย้งกับแนวคิดตะวันตกเกี่ยวกับ "ตัวตน" (Self) การปฏิเสธตัวตนไม่ค่อยเป็นที่เข้าใจในประวัติเกี่ยวกับการปฏิบัติทางพุทธ ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับตัวตน เอกสารนี้แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ แนวคิดในการวิเคราะห์ตัวตนสำหรับนักวิจัย แนวคิดทางด้านวัฒนธรรมที่แพร่หลายเกี่ยวกับตัวตน และประสบการณ์จริงเกี่ยวกับความเป็นตัวตน โดยใช้ข้อมูลจากการค้นคว้าของนักปฏิบัติวิปัสสนาในอิสราเอลและสหรัฐ เอกสารนี้ใช้แนววิเคราะห์ที่กล่าวมา เพื่อให้เข้าใจแนวคิดของคำว่า "ไม่ใช่ตัวตน" และเมื่อวิเคราะห์ตัวตนจากความสัมพันธ์ในสังคม เอกสารนี้ได้เปิดเผยว่า การปฏิบัติสมาธิและการปลีกตัวออกจากโลก สามารถทำลายความสำคัญมันหมาย และความตั้งใจที่จะเปลี่ยนมุมมองของความแตกต่างระหว่างตัวตนของเรากับของคนอื่น และเนื่องจากความแตกต่างนี้มีนัยสำคัญต่อประสบการณ์ทางความรู้สึกเกี่ยวกับตัวตน การปฏิบัติในพระพุทธศาสนาจึงเน้นบทบาทสำคัญของประสบการณ์ของความเป็นตัวตน ประสบการณ์ของการไม่ใช่ตัวตนนั่นเอง (Pagis, Michal)

6.2.8 Paradox of the Essenceless Self by Tenzin Wangyal Rinpoche

But how, if the individual of the individual is pure, empty awareness, can a conventional self and a moving mind exist at all? Here is an example based on experiences we all have: when we dream, an entire world manifests in which we can have any kind of experience. During the dream we are identified with one subject, but there are other beings, apparently separate from us, having their own experiences and seeming as real as the self we take ourselves to be. There is also an apparent material world: the floors hold us up, our body has sensations, we can eat and touch. When we wake, we realize that the dream was only a projection of our mind. It took place in our mind and was made of energy of our mind. But we were lost in it, reacting to the mind created images as if they were real and outside of ourselves. Our mind is able to create a dream and to identify with one being that it places in the dream, while disidentifying with others. We can even identify with subjects that are far different than we are in our life.

As ordinary beings, we are in the same way, identified, right now with a conventional self that is also a projection of mind. We relate to apparent objects and entities that are further mind projections. The base of existence (Kunzhi) has the capacity to manifest everything that exists, even being that become distracted from their true nature, just as our mind can project beings that are apparently separate from us in a dream. When we wake, the dream that is our conventional self dissolves into pure emptiness and luminous clarity.

Source: p203 ***** Tibetan Yogas of Dream and Sleep by Tenzin Wangyal (UK / US), Snow Lion

Tenzin Wangyal Rinpoche, a Lama in the Bon tradition of Tibet, presently resides in Charlottesville, Virginia. He is the founder and director of The Ligmincha Institute, an organization dedicated to the study and practice of the teachings of the Bon tradition. He was born in Amritsar, India, after his parents fled the Chinese invasion of Tibet, and received training from both Buddhist and Bon teachers, attaining the degree of Geshe, the highest academic degree of traditional Tibetan culture. He has been in the United States since 1991 and has taught widely in Europe and America.

Tenzin Wangyal Rinpoche กล่าวถึง “ตัวตนที่ไม่มีแก่นสาร ” ไว้ ในคำโต้แย้งเกี่ยวกับตัวตนไว้ ดังนี้

คำโต้แย้งเกี่ยวกับตัวตนที่ไม่มีแก่นสาร โดย เทนซิน วังยาล รินโปเช

จะเป็นไปได้อย่างไร ถ้าตัวตนของปัจเจกชนบริสุทธิ์ ว่างจากการรับรู้ (Awareness) แล้ว ตัวตนปกติ (Conventional Self) กับจิตใจที่ไม่หยุดนิ่ง(moving) จะมีสภาพคงอยู่ได้อย่างไร? เช่น ตัวอย่างจากประสบการณ์ของพวกเขา เมื่อเราฝัน เราจะพบอะไรได้ทั้งโลก จะพบสิ่งมีชีวิตอื่นๆ นอกเหนือจากตัวเรา ซึ่งมีประสบการณ์จริงจางของมันเอง เช่นเดียวกับตัวเรา และยังมีโลกวัตถุจริงๆ มีพื้นที่ให้เราเดิน ร่างกายของเรามีความรู้สึก เราสามารถกิน และจับต้องสิ่งต่างๆ ได้ เมื่อตื่นขึ้นมา ความฝันจะเป็นเพียงภาพฉายของจิตใจเรา มันเข้ามาในจิตใจ (mind) และเกิดจากพลังงานของจิตใจ แต่เราหลงไปกับมัน มีปฏิกริยากับภาพที่จิตใจสร้าง รวากับเป็นของจริง ซึ่งอยู่ภายนอกตัวเรา จิตใจ (mind) ของเราสามารถสร้างความฝัน และแสดงความสัมพันธ์กับตัวเราหรือแม้วัตถุอื่นที่แตกต่างจากที่เราคุ้นเคยในชีวิตประจำวัน

ในฐานะที่เป็นคนธรรมดา เราถูกระบุในลักษณะเดียวกันด้วยตัวตนปกติ (Conventional Self) ซึ่งก็คือ ภาพฉายของจิตใจ (Projection of mind) เราเกี่ยวข้องกับวัตถุ และสิ่งที่มีอยู่จริง (Entities) ซึ่งก็เป็นภาพฉายของจิตใจเช่นกัน

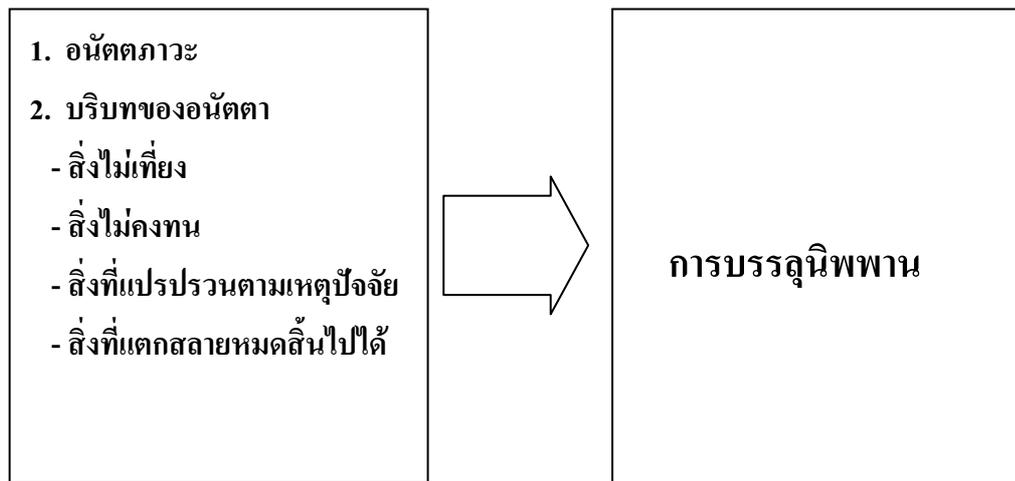
หลักการพื้นฐานของการมีอยู่ (The Base of Existence) (Kun zhi) สามารถแสดงทุกสิ่งที่มีอยู่ให้ปรากฏได้ แม้แต่ชีวิตที่อยู่เหนือธรรมชาติที่แท้จริง (True nature) ดังที่จิตของเราสามารถฉายให้เห็นคนอื่นๆ นอกเหนือจากตัวเราในฝัน เมื่อเราตื่น ความฝันซึ่งเป็นตัวตนปกติ ก็มลายหายไปเหลือแต่ความว่างเปล่า

Soure: p203**Tebetan Yogab of Dream and Sleep by Tenzin Wangyal Rinpoche เป็นลามะลัทธิบอน (Bon Tradition)แห่งทิเบตปัจจุบันอาศัยอยู่ที่ Charlottesville รัฐเวอร์จิเนีย เป็นผู้ก่อตั้งและกรรมการสถาบัน Ligmincha Institute ซึ่งเป็นองค์กรเพื่อการศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนของลัทธิบอน ท่านเกิดที่อัมมริสสา ประเทศอินเดีย จากพ่อแม่ที่ลี้ภัยการรุกรานทิเบตของจีน ท่านได้รับการศึกษาจากอาจารย์พุทธและบอน ได้รับปริญญาจากเกเซ(Geshe) และปริญญาสูงสุดทางวัฒนธรรมทิเบตท่านได้ไปอยู่สหรัฐอเมริกาตั้งแต่ 1941 และได้เผยแผ่คำสอนอย่างกว้างขวางในยุโรปและอเมริกา (Tenzin Wangyal Rinpoche)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การที่จะบรรลุนิพพานตามที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้นั้นจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจสิ่งที่เป็นในเหตุหรือตัวแปรต้นให้ถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้จึงบรรลุนิพพานได้ แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงการทำให้บรรลุนิพพานให้แก่ อชยาศัยของแต่ละบุคคลจึงมีวิธีการบรรลุนิพพานปรากฏในคำสอนมากมายที่จะทำตามได้หมดทุกวิธี จากการศึกษาเบื้องต้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เหตุผลของการบรรลุนิพพาน พบว่าการบรรลุนิพพานนั้นอาศัยความรู้เรื่องอัตตาและอนัตตา รวมทั้งบริบทของอนัตตาถูกต้องตามนิยามที่พระพุทธเจ้าแสดงแล้วเป็น

เกณฑ์และความรู้นั้นจะส่งผลให้บรรลุนิพพานได้ โดยกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดัง
แผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วยการใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บริบทของอนาคตที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

แหล่งข้อมูล

1. เอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) : พระไตรปิฎกฉบับหลวงพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525
2. เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) : พระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525

เกณฑ์การคัดเลือกเอกสารปฐมภูมิ คือ

1. เป็นพุทธพจน์ที่แปลมาจากฉบับภาษาบาลีเป็นภาษาไทยโดยคณะผู้ทรงคุณวุฒิ
2. เป็นฉบับที่ยอมรับกันทั่วไปในระดับประเทศไทยและต่างประเทศ
3. เป็นฉบับต้นแบบใช้เป็นมาตรฐานในพระพุทธศาสนาของไทย

เกณฑ์การคัดเลือกเอกสารทุติยภูมิ

1. ฉบับที่คัดลอกมาจากฉบับปฐมภูมิมือบรรณารักษ์โดยพระอรหันตเถรเจ้า
2. วรรณกรรมชั้นขยายความของพุทธพจน์
3. วรรณกรรมที่แต่งโดยผู้ที่มีชื่อเสียงและมีผู้อ้างอิง
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Research Instruments)

1. แบบวิเคราะห์เอกสาร
2. แบบวิพากษ์ภายใน - นอก
3. แนวทางการสนทนากลุ่ม

1. เครื่องมือที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ (Hardware) :เป็นเครื่องมือที่เป็นวัสดุครุภัณฑ์ใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำวิจัย ได้แก่ คอมพิวเตอร์

2. เครื่องมือที่เป็นบุคคล(Peopleware): ตัวบุคคลต่างที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยโดยแบ่งเป็น

2.1 ตัวผู้วิจัยเอง ซึ่งจะเป็นผู้ทำการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล วิพากษ์ภายใน เป็นต้น

2.2 ผู้ที่ร่วมทำการวิพากษ์ภายนอก ได้แก่

2.2.1 พระมหา ดร.สุรชัย วราสโก

2.2.2 พระศรีธีรวงศ์ (สมัย สจจโร)

2.2.3 อาจารย์ อภิชาติ ธรรมสโรช

3. เครื่องมือที่เป็นเอกสาร(Documentaryware) ; ได้แก่

3.1 พระไตรปิฎกฉบับหลวงฯ พุทธศักราช 2525

3.2 พระไตรปิฎกฉบับมหายานมกุฏราชวิทยาลัยฯ พุทธศักราช 2525

3.3 แบบวิเคราะห์เอกสาร

3.4 แบบวิพากษ์ข้อมูล

การสร้างเครื่องมือเอกสาร

จากการศึกษาเอกสาร กรอบแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน ผู้วิจัยจึงได้สร้างกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี (Theoretical Framework) กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) ขึ้นแล้วสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลทั้ง 2 ฉบับ ได้แก่ 1)แบบวิเคราะห์เอกสาร 2)แบบวิพากษ์ข้อมูล 3)ประเด็นสนทนากลุ่ม ขึ้นใช้ในการเก็บข้อมูลใน 6 ประเด็นที่ต้องการวิเคราะห์ คือ

1. ความหมายของนิพพาน
2. วิธีการบรรลุนิพพาน
3. ความหมายของอัตตา
4. ความหมายของอนัตตา
5. บริบทของอนัตตา
6. บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

การตรวจสอบและพัฒนาคุณภาพเครื่องมือ

1. **แบบวิเคราะห์เอกสาร** มีรูปลักษณะเป็นความเรียงประกอบด้วย 3 หัวข้อ คือ 1)ชื่อเอกสาร ที่ไปเก็บ 2)วันเวลาที่เก็บข้อมูล 3) ประเด็นที่เก็บข้อมูล โดยแยกประเด็นที่จะเก็บข้อมูลไว้ 6 ประเด็นดังกล่าวแล้ว เครื่องมือที่สร้างขึ้นตามแนวคิดของผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นแบบในการเก็บข้อมูลที่ต้องการนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่ตั้งไว้โดยนำแบบวิเคราะห์เอกสารที่สร้างขึ้นแล้วนี้ไปให้ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระไตรปิฎกช่วยตรวจสอบเพื่อหาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) จำนวน 3 คน คือ

1. รองศาสตราจารย์ สมประสงค์ น่วมบุญลือ
2. อาจารย์ บำรุง ชำนาญเรือ
3. อาจารย์ อนันต์ ปิ่นอินทร์

ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ข้อชี้แนะในประเด็นที่ 2 ว่าวิธีการบรรลุนิพพานจะกว้างเกินไปควรใช้คำว่าวิธีการบรรลุนิพพานจะชัดเจนขึ้น จึงได้นำแบบวิเคราะห์เอกสารนั้นกลับมาปรับปรุงควรแก้ไขประเด็นดังกล่าวแล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ได้ช่วยตรวจสอบอีกครั้งพร้อมกันนั้นได้ทำแบบประเมินค่าความสอดคล้องของเครื่องมือแนบไปให้ท่านผู้เชี่ยวชาญได้ช่วยประเมินค่าให้ด้วย ซึ่งท่านทั้ง 3 ได้ประเมินค่าความสอดคล้องของเครื่องมือให้ จากการคำนวณหาค่าความสอดคล้องของเครื่องมือด้วยสูตร IOC ได้ค่าเรียงตามลำดับประเด็นปัญหาคือ 1, 1, 1, 1, 0.66, 1. เมื่อค่าความเที่ยงตรง(Content Validity)ของเนื้อหาได้ค่า IOC > 0.50 ทุกข้อ ซึ่งมีค่ามากกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้คือ เมื่อมากกว่าเมื่อเท่ากับ 0.50 ขึ้นไป จึงนำเครื่องมือไปทดลองใช้(try out) โดยได้ให้พระภิกษุชรินทร์ ชนินฺโท และพระมหาสุศักดิ์ ฐมฺมธโร นำเครื่องมือไปใช้เก็บข้อมูลจากพระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ใน 6 ประเด็นปัญหา จากนั้นเครื่องมือไปใช้เก็บข้อมูลดังกล่าวพบว่า ในการเก็บข้อมูลในพระไตรปิฎกเล่มเดียวกันจะได้ข้อมูลตรงกัน ดังนั้นจึงได้จัดสร้างเป็นแบบวิเคราะห์ข้อมูลแบบสมบูรณ์ด้วยประเด็นที่ต้องการวิเคราะห์พิมพ์เก็บไว้ใช้เก็บข้อมูลเพื่อนำไปวิพากษ์ต่อไป

2. **แบบวิพากษ์ข้อมูล** มีรูปลักษณะเป็นความเรียง ประกอบด้วย 5 หัวข้อ คือ 1)ชื่อเอกสารที่เก็บข้อมูล 2)วันเวลาที่วิพากษ์ข้อมูล 3) ประเด็นข้อมูลที่วิพากษ์ภายในแล้ว 4)ประเด็นวิพากษ์จากผู้ทรงคุณวุฒิ 5) ข้อคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยแยกประเด็นที่จะเก็บข้อมูลไว้ 6 ประเด็นดังกล่าวแล้ว เป็นเครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นแบบในการวิพากษ์ภายในและภายนอกเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบใน 6 ประเด็นที่ตั้งไว้ ตามขั้นตอนดังนี้

2.1 **วิพากษ์ภายใน (Internal Criticism)** วิพากษ์ข้อมูลเบื้องต้นด้วยตัวผู้วิจัยเองได้วิเคราะห์ข้อมูลแต่ละประเด็นแล้วสรุปความเห็นไว้เป็นเบื้องต้นเพื่อนำใช้ในการวิพากษ์ภายนอกต่อไป

2.2 วิพากษ์ภายนอก (External Criticism) กระทำ 2 วิธี คือ

2.2.1 วิธีส่งเอกสารประเด็นข้อมูลที่ได้วิพากษ์ภายในแล้วไปให้พระมหาเถระ / ผู้ทรงคุณวุฒิช่วยพิจารณาให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ 3 รูป/คน คือ

2.2.1.1 พระมหา ดร.สุรชัย วราสโก

2.2.1.2 พระศรีธีรวงศ์(สมัย สจจโร)

2.2.1.3 อาจารย์ อภิชาติ ธรรมสโรช

2.2.2 สันทนาการกลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยวิธีส่งเอกสารประเด็นข้อมูลที่ได้วิพากษ์ภายในแล้วไปให้พระผู้จบการศึกษาระดับปริญญาธรรม 9 ประโยคซึ่งเป็นประโยคการศึกษาด้านไวยากรณ์และภาษาบาลีสูงสุดในประเทศไทย ซึ่งได้นิมนต์เพื่อช่วยในการสนทนากลุ่มไว้และได้ให้ข้อมูลจากการวิพากษ์ภายใน ศึกษาก่อนการสนทนากลุ่มพระมหาเถระ ซึ่งได้มาร่วมสนทนากลุ่มมีมา จำนวน 9 รูป คือ

2.2.2.1. พระมหาดุสิตศักดิ์ ดิถุปัญโญ	วัดพระปฐมเจดีย์
2.2.2.2. พระมหาวิเชียร จิตปัญโญ	วัดพระปฐมเจดีย์
2.2.2.3. พระมหานุญลี้อ วิชชากรโ	วัดพระปฐมเจดีย์
2.2.2.4. พระมหาเชาวน์ วรเขโม	วัดพระปฐมเจดีย์
2.2.2.5. พระมหานุรักษ์ อภิรฤโ	วัดพระงาม
2.2.2.6. พระมหาวิระ วีรปัญโญ	วัดพระงาม
2.2.2.7. พระมหาวิฑูร สิทธิเมธี	วัดพระงาม
2.2.2.8. พระมหาณรงค์ พุทฺธสโร	วัดวังตะกู
2.2.2.9. พระมหาสมศักดิ์ สุขุมมาโล	วัดวังตะกู

เกณฑ์การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ

1. เป็นผู้ที่มีความรอบรู้เรื่องพระไตรปิฎกเป็นที่ยอมรับในแวดวงการศึกษาพระไตรปิฎก
2. เป็นผู้ที่มีพื้นฐานและเข้าใจความหมายของคำและบริบทของคำในพระไตรปิฎก
3. เป็นผู้ที่มีวุฒิทางการศึกษา

3.1 จบปริญญาธรรม 9 ประโยค (สำหรับพระภิกษุ)

3.2 จบปริญญาโทหรือสูงกว่า (สำหรับฆราวาส)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. เก็บรวบรวมข้อมูลโดยนำแบบวิเคราะห์ห้ข้อมูลฉบับสมบูรณ์ไปใช้เก็บข้อมูลใน 6 ประเด็นที่กำหนดไว้จากพระไตรปิฎกทั้งสองฉบับ

2. เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบวิพากษ์ข้อมูล 2 วิธี คือ

2.1 เก็บข้อมูลจากการวิพากษ์ภายใน (Internal Criticism) โดยนำข้อมูลที่เก็บได้แบบวิเคราะห์ห้ข้อมูลมาวิพากษ์ข้อมูลเบื้องต้นด้วยตนเองก่อน โดยการวิเคราะห์ห้วิจารณ์ข้อมูลในส่วนที่เห็นด้วยก็สรุปลงเป็นข้อเสนอไว้ ข้อที่เห็นแย้งก็ลงเป็นข้อสรุปนำเสนอไว้จากนั้นจึงส่งข้อสรุปความเห็นในประเด็นต่างทั้ง 6 ประเด็นนั้นไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อวิพากษ์ภายนอกและใช้ในการสนทนากลุ่มต่อไป

2.2 เก็บข้อมูลจากการวิพากษ์ภายนอก (External Criticism) 2 วิธี คือ

2.2.1 ติดต่อผู้ทรงคุณวุฒิ คือ พระมหาเถระ 2 รูป และผู้ทรงคุณวุฒิ 1 คน เพื่อขอให้ท่านช่วยวิพากษ์ข้อมูลให้ เมื่อท่านรับแล้ว จึงส่งข้อมูลที่ได้อภิพากษ์เบื้องต้นไปให้ท่านช่วยพิจารณาให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ โดยผู้วิจัยนำส่งข้อมูลและเดินทางไปรับข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะด้วยตนเอง

2.2.2 เก็บข้อมูลโดยกระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยทำการติดต่อพระครูสุธีเจติยานุกุล เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดนครปฐมขอให้ท่านช่วยแนะนำพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิ คือ พระเปรียญธรรม 9 ประโยค จำนวน 9 รูป ที่ท่านทั้งหลายนั้นมีความคุ้นเคยกันดีและมีเวลาว่างพอที่จะขอให้ท่านช่วยวิพากษ์ข้อมูลโดยกระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ได้ เมื่อได้รายนามของพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิแล้วจึงได้เข้าไปหาพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละรูปด้วยตนเองนำเรียนเรื่องงานวิจัยที่ผู้วิจัยดำเนินการอยู่และแจ้งวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยต้องการได้รับข้อมูลเชิงลึกที่จะได้จากร่วมกันวิพากษ์ข้อมูลในรูปแบบการสนทนากลุ่ม โดยท่านผู้ทรงคุณวุฒิฯ จากนั้นจึงเรียนเชิญด้วยวาจาเมื่อท่านรับแล้วได้ปรึกษาเรื่องกำหนดวันเวลาและสถานที่ ที่จะทำการสนทนากลุ่มซึ่งได้วันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2552 เวลา 13.00 น. ห้องประชุมสำนักงานเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดนครปฐมวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จึงทำหนังสืออาราธนาไปมอบให้ท่านไว้เป็นหลักฐานพร้อมกับส่งข้อมูลที่ได้อภิพากษ์เบื้องต้นไปให้ท่านช่วยพิจารณาก่อนการสนทนากลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยประเด็นในการสนทนา 6 ประเด็น คือ

ประเด็นที่ 1 ความหมายของนิพพาน

นิพพาน หมายถึง สภาพไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัดสัตว์ไว้ในภพ

ประเด็นที่ 2. วิธีการบรรลุนิพพาน

วิธีการบรรลุนิพพาน คือ การทำให้ตัณหาเครื่องร้อยรัดสัตว์ไว้ในภพสิ้นไป

ประเด็นที่ 3. ความหมายของอัตรา

ความหมายของอัตรา หมายถึง ภาวะที่เที่ยง ทนทาน ถาวร ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุ

ประเด็นที่ 4. ความหมายของอนัตตา

อนัตตา หมายถึง ภาวะที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ

ประเด็นที่ 5. บริบทของอนัตตา

บริบทของอนัตตา คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ เกิด เพราะเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

ประเด็นที่ 6. บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

ในการดำเนินการสนทนากลุ่มนั้น ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินรายการ(moderator) สนทนากลุ่มด้วยตนเอง เครื่องบันทึกพร้อมเสียง (mp3) 2 เครื่อง ผู้วิจัยคอยต้อนรับผู้ร่วมสนทนา ผู้ทรงคุณวุฒิ นั่งในสถานที่ที่จัดไว้ เมื่อผู้ร่วมสนทนาครบแล้ว ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 100 จึงเริ่มดำเนินการสนทนาด้วยการแนะนำตัวเอง (มีผู้จดบันทึกการสนทนา (Note-taker) และผู้ช่วย (Assistants)) ผู้วิจัยบอกจุดมุ่งหมายในการสนทนา พร้อมทั้งขอความยินยอมจากผู้ร่วมสนทนาในเรื่องของบันทึกเสียงการสนทนาและเริ่มการสนทนาโดยผู้วิจัยได้จุดประเด็นการสนทนา ยึดการวิพากษ์หาความหมายใน 6 ประเด็นแนวทางการสนทนา เมื่อท่านผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละรูปได้แสดงความคิดเห็นนั้น ผู้วิจัยได้ชวนสนทนาเจาะลึกไปตามหัวข้อแต่ละประเด็นและร่วมกันสรุปข้อมูลแต่ละประเด็นไว้ ทั้งได้ขอให้ผู้จดบันทึกการสนทนา (Note-taker) จดบันทึกข้อสรุปนั้นไว้ เมื่อสนทนาไประยะหนึ่งประมาณ 45 นาที พักดื่มเครื่องดื่มประมาณ 10 นาที จึงเริ่มการสนทนาต่อจนครบ 6 ประเด็นประมาณ 2 ชม. เมื่อจบการสนทนาแล้ว หลังจากเสร็จสิ้นการจัดกลุ่มสนทนาแล้ว ผู้วิจัยเริ่มการจัดเตรียมข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลของการจัดกลุ่มสนทนา จนครั้งนี้และเพื่อเขียนรายงานในขั้นตอนต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลทำไปพร้อมๆกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยต้องพยายามทำการวิเคราะห์ด้วยจิตใจที่ไม่ลำเอียงมุ่งหาความรู้ที่จะพึงตอบปัญหาวิจัยที่ตั้งไว้ซึ่งผู้วิจัยจะทำไปตามลำดับขั้นตอน 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การใช้แนวคิดทฤษฎีและสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์

2. การจดบันทึกและทำดัชนีจำแนกประเภทข้อมูลจากการศึกษาพระไตรปิฎกตามประเด็นที่
ต้องการวิเคราะห์ คือ

- 2.1 ความหมายของนิพพาน
- 2.2 วิธีการบรรลุนิพพาน
- 2.3 ความหมายของอัสสา
- 2.4 ความหมายของอนัตตา
- 2.5 บริบทของอนัตตา
- 2.6 บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

3. การทำข้อสรุปชั่วคราวและการกำจัดข้อมูล

เขียน (ร่าง) ความสัมพันธ์ของอนัตตาเชื่อมโยงกับนิพพานจากข้อมูลที่ทำดัชนีไว้ ซึ่งอาจมีหลายประโยค กระทำในลักษณะการสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย (Data Analytic) และทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) โดยการเก็บข้อมูลจากแหล่งต่างๆ และตรวจสอบเพื่อหาข้อสรุปหากข้อมูลที่เกินจำเป็นก็กำจัดไป

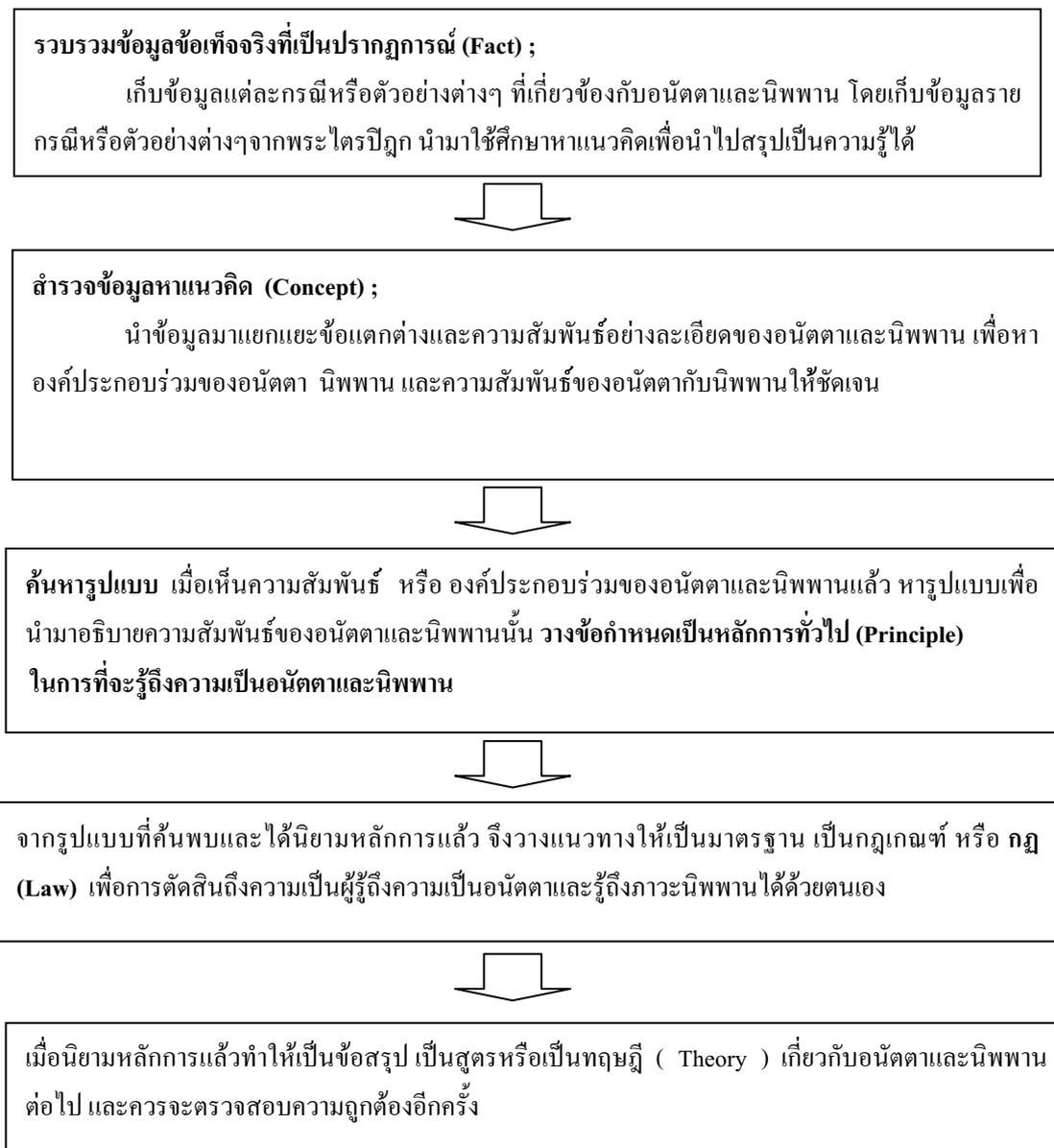
4. การตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีตรวจแบบ 3 เสา (Triangulation)

ผู้วิจัยและพระมหาชูศักดิ์ ฐมมสโร และ พระชนินทร์ ชนินโทใช้เครื่องมือไปเก็บข้อมูลจากพระไตรปิฎกฉบับหลวงและฉบับมหามกุฏฯ แล้วนำมาเทียบเคียงข้อมูลที่ได้มาว่าตรงกันหรือไม่ แล้ววิพากษ์ข้อมูลด้วยตนเอง แล้วใช้วิธีเก็บข้อมูลจากการวิพากษ์ภายนอก 2 วิธีคือ 1. การส่งข้อมูลไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิช่วยวิพากษ์และให้ข้อคิดเห็นและ 2. การสนทนากลุ่ม

5. การสร้างข้อสรุปและการพิสูจน์ข้อสรุป

จากข้อสรุปชั่วคราวซึ่งเป็นข้อค้นพบเบื้องต้น นำมาเชื่อมโยงกันอย่างรอบคอบสรุปเป็นข้อค้นพบที่ตอบปัญหาวิจัยทั้ง 6 ประเด็น จากนั้นนำไปทดลองใช้เพื่อพิสูจน์ข้อสรุปว่าเป็นจริงตรงตามข้อค้นพบ และอาจทำเป็นหลักสูตรหรือทฤษฎีเพื่อนำไปใช้ต่อไป

ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสาร และการสนทนากลุ่มรวมทั้งข้อเสนอจากผู้ทรงคุณวุฒิมาวิเคราะห์เรียบเรียง จำแนก จัดกลุ่ม และเสนอเป็นความเรียง

แผนภูมิที่ 3 กรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์

ตารางที่ 1 สรุปวิธีดำเนินการวิจัย

วัตถุประสงค์	ประเด็นการศึกษา	แหล่งข้อมูล	วิธีเก็บข้อมูล	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล
- เพื่อวิเคราะห์ความหมายของนิพพาน	1. ความหมายของนิพพาน	พระไตรปิฎก ฉบับหลวง	ศึกษาและจดบันทึกเอกสาร -การสนทนากลุ่ม -การวิพากษ์ข้อมูล	-คอมพิวเตอร์ -สมุดบันทึก	การวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis)
- เพื่อวิเคราะห์วิธีการบรรลุนิพพาน	2. วิธีการบรรลุนิพพาน	พระไตรปิฎก ฉบับหลวง	ศึกษาและจดบันทึกเอกสาร -การสนทนากลุ่ม -การวิพากษ์ข้อมูล	-คอมพิวเตอร์ -สมุดบันทึก	การวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis)
- เพื่อวิเคราะห์ความหมายของอสังขาร	3. ความหมายของอสังขาร	พระไตรปิฎก ฉบับหลวง	ศึกษาและจดบันทึกเอกสาร -การสนทนากลุ่ม -การวิพากษ์ข้อมูล	-คอมพิวเตอร์ -สมุดบันทึก	การวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis)
- เพื่อวิเคราะห์ความหมายของอนัตตา	4. ความหมายของอนัตตา	พระไตรปิฎก ฉบับหลวง	ศึกษาและจดบันทึกเอกสาร -การสนทนากลุ่ม -การวิพากษ์ข้อมูล	-คอมพิวเตอร์ -สมุดบันทึก	การวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis)
- เพื่อวิเคราะห์บริบทของอนัตตา	5. บริบทของอนัตตา	พระไตรปิฎก ฉบับหลวง	ศึกษาและจดบันทึกเอกสาร -การสนทนากลุ่ม -การวิพากษ์ข้อมูล	-คอมพิวเตอร์ -สมุดบันทึก	การวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis)
- เพื่อวิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน	6. บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน	พระไตรปิฎก ฉบับหลวง	ศึกษาและจดบันทึกเอกสาร -การสนทนากลุ่ม -การวิพากษ์ข้อมูล	-คอมพิวเตอร์ -สมุดบันทึก	-การวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสารจากพระไตรปิฎกทั้งสองฉบับ การวิพากษ์ภายใน การวิพากษ์ภายนอก การสนทนากลุ่ม ได้ผลดังนี้

ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 6 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ความหมายของนิพพาน

นิพพาน หมายถึง สภาพไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัดสัตว์ไว้ในภพ

ตอนที่ 2. วิธีการบรรลุนิพพาน

วิธีการบรรลุนิพพาน คือ การทำให้ตัณหาเครื่องร้อยรัดสัตว์ไว้ในภพสิ้นไป

ตอนที่ 3. ความหมายของอัตตา

ความหมายของอัตตา หมายถึง ภาวะที่เที่ยง ทนทาน ถาวร ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุ

ตอนที่ 4. ความหมายของอนัตตา

อนัตตา หมายถึง ภาวะที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ

ตอนที่ 5. บริบทของอนัตตา

บริบทของอนัตตา คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ เกิดเพราะเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

ตอนที่ 6. บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

ผลจากการวิเคราะห์เอกสารการวิพากษ์ภายนอก และการสนทนากลุ่ม ได้ผลในประเด็นทั้ง 6 ดังนี้ (ดูตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 สรุปข้อมูลที่เก็บได้จากการวิพากษ์ภายนอกและการสนทนากลุ่ม

ประเด็นที่	ผลจากการวิพากษ์ภายนอก	ผลจากการสนทนากลุ่ม	ข้อสรุป
1. ความหมายของนิพพาน	<ol style="list-style-type: none"> 1. สภาพไม่มีสังโยชน์ 2. สภาพไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัด 3. สภาพไม่เกิดในภพหน้า 4. สภาพที่เบญจขันธ์สิ้นไป 	<ol style="list-style-type: none"> 1. สภาพที่ดับไปของสังโยชน์ 2. ความสิ้นตัณหา 3. สภาพสิ้นภพ 4. ความหลุดพ้น 	<ol style="list-style-type: none"> 1. สภาพไม่มีกิเลส (ตัณหา) สังโยชน์ 2. สภาพไม่เกิดในภพหน้า (สิ้นเบญจขันธ์ = สิ้นภพ) 3. สภาพหลุดพ้น
2. วิธีการบรรลุนิพพาน	<ol style="list-style-type: none"> 1. ละความยินดีในภพ 2. ทำให้แจ้งนิพพาน 3. น้อมจิตไปเพื่อดับเบญจขันธ์ 4. การละสังโยชน์ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การละตัณหาเครื่องร้อยรัด 2. การดับอวิชชา 3. การละความยึดมั่นว่าเป็นอัตตา 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ทำให้แจ้ง=ดับอวิชชา 2. น้อมจิตไปเพื่อดับเบญจขันธ์ 3. การละกิเลส(ตัณหา, ความยึดมั่น, ความยินดี) สังโยชน์
3. ความหมายของ อัตตา	<ol style="list-style-type: none"> 1. ภาวะที่เป็นตัวสัตว์ 2. ภาวะที่เที่ยง 3. ภาวะที่คงทน 4. ภาวะที่ยั่งยืน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ภาวะที่เที่ยง 2. ภาวะที่คงทน 3. ภาวะที่ยั่งยืน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ภาวะที่เป็นตัวสัตว์ 2. ภาวะที่เที่ยง 3. ภาวะที่คงทน 4. ภาวะที่ยั่งยืน
4. ความหมายของอนัตตา	<ol style="list-style-type: none"> 1. ภาวะที่ไม่เที่ยง 2. ภาวะที่ไม่คงทน 3. ภาวะที่ไม่ยั่งยืน 4. ความไม่มีตัวตน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ภาวะที่ไม่เที่ยง 2. ภาวะที่ไม่คงทน 3. ภาวะที่แปรไปได้ 4. ไม่มีตัวตนในเบญจขันธ์ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ภาวะที่ไม่เที่ยง 2. ภาวะที่ไม่คงทน 3. ภาวะที่แปรไปได้ 4. ไม่มีตัวตนในเบญจขันธ์
5. บริบทของอนัตตา	<ol style="list-style-type: none"> 1. สิ่งที่ไม่เที่ยง 2. สิ่งที่ไม่คงทน 3. สิ่งที่แปรไปตามเหตุ 4. สิ่งที่เกิดเพราะเหตุ 5. สิ่งทั้งหมดสิ้นไปได้ 6. ความน้อมจิตไปเพื่อดับ 7. ความปลงเสงสัย 	<ol style="list-style-type: none"> 1. สิ่งที่ไม่เที่ยง 2. สิ่งที่ไม่คงทน 3. สิ่งที่แปรปรวน 4. สิ่งที่เกิดเพราะเหตุ 5. สิ่งทั้งหมดสิ้นไปได้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. สิ่งที่ไม่เที่ยง 2. สิ่งที่ไม่คงทน 3. สิ่งที่แปรไปตามเหตุ 4. สิ่งที่เกิดเพราะเหตุ 5. สิ่งทั้งหมดสิ้นไปได้ 6. ความน้อมจิตไปเพื่อดับ 7. ความปลงเสงสัย

ประเด็นที่	ผลจากการวิพากษ์ภายนอก	ผลจากการสนทนากลุ่ม	ข้อสรุป
6. บริบทของ อนัตตาที่ส่งผล ต่อการบรรลุ นิพพาน	1. สิ่งที่ไม่เที่ยง 2. สิ่งที่ไม่คงทน 3. สิ่งที่แปรไปตามเหตุ 4. สิ่งที่หมดสิ้นไปได้ 5. การเห็นโทษนำไปสู่การละ ฉันทะระคะในเบญจขันธ์	1. สิ่งที่ไม่เที่ยง 2. สิ่งที่ไม่คงทน 3. สิ่งที่แปรไปตามเหตุ 4. สิ่งที่หมดสิ้นไปได้	1. สิ่งที่ไม่เที่ยง 2. สิ่งที่ไม่คงทน 3. สิ่งที่แปรไปตามเหตุ 4. สิ่งที่หมดสิ้นไปได้ 5. การเห็นโทษนำไปสู่ การละฉันทะระคะใน เบญจขันธ์

นอกจากนี้ผู้ทรงคุณวุฒิได้เป็นข้อคิดเห็นต่างๆดังนี้
ข้อคิดเห็นของ อาจารย์ อภิชาติ ธรรมสโรช มีดังนี้

1. แต่ละลัทธิก็นิยามคำว่านิพพานต่างกัน ไปชาวพุทธควรทำความเข้าใจและยึดนิยามของ
พระพุทธเจ้าเป็นหลัก
2. นิพพานที่ยังมีอินทรีย์ 5 อยู่ก็ยังคงเสวยสุขและทุกข์อยู่
3. เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกันว่า เมื่อไม่เกิดก็ไม่ทุกข์
4. ขบวนการตั้งแต่เมื่อหน่ายในรูปจนจิตพ้น เป็นขบวนการเพื่อละเครื่องผูก เมื่อละเครื่องผูก
เสียได้ก็นิพพาน เป็นอันว่า งานจบไม่ต้องทำกิจได้อีก
5. อัตตา หมายถึง สิ่งเที่ยง อนัตตา หมายถึง สิ่งไม่เที่ยง

ข้อคิดเห็นของพระศรีธีรวงศ์ (สมัย สจจโร)

1. ผู้เข้าถึงนิพพานสามารถมีชีวิตอยู่ได้ไม่ใช่การไปเกิดอีกโลกหนึ่ง
2. นิพพาน = นิ บทหน้า แปลว่า ไม่มี , ออก, + วานะ แปลว่า การรื้อรัด แปลง ว เป็น พ
แล้วซ้อน พ เป็น พาน = นิพพาน วาน เป็นคำเรียกกิเลสตัณหา กล่าวโดยสรุป นิพพาน คือการไม่มี
กิเลสตัณหาที่จะรื้อรัดสัตว์ หรือพัคกระพือสัตว์ให้กระวนกระวายใจ อันเป็นจุดหมายสูงสุดของ
พระพุทธศาสนา
3. อนัตตาไม่ใช่ตัวตน
4. บริบทของอนัตตา คือ เครื่องแวดล้อมที่ทำให้เข้าถึงอนัตตา เหตุหรือปัจจัยที่จะทำให้
เข้าถึงอนัตตาเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงการเข้าใจอนัตตา

ข้อคิดเห็นของพระมหา ดร. สุรชัย มีดังนี้

1. คัมภีร์อรรถกถาและฎีกาแปลนิพพานว่า “ไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัด หรือ ออกจากตัณหาที่เป็นเครื่องร้อยรัดติดไว้กับภพ”

2. นิพพาน คือ สภาวะหรือระดับจิตที่ปราศจากโลก โกรธ หลง

3. อนัตตา ในอรรถกถาแปลว่าไม่มีตัวตน

4. คำว่าบรรลุนิพพานนี้ ใช้ตามความคุ้นเคยหรือฟังเข้าใจง่ายสำหรับคนทั่วไป แต่คำที่ถูกต้องและตรงกว่า ถือว่าเป็นคำศัพท์เฉพาะสำหรับกล่าวถึงการบรรลุนิพพานคือคำว่า “สัจฉิกิริยา” แปลว่า “การทำให้แจ้ง” ซึ่งอรรถกถาแปลว่า “การทำให้ประจักษ์ หมายถึง ประสบเอง”
ความเห็นที่ได้จากการสนทนากลุ่ม

ในการจัดสนทนากลุ่ม ในเรื่อง นิพพาน ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มมีข้อคิดเห็นในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. พระมหาเชาวน์ วรเขโม

ให้ความเห็นว่า คำว่า สิ่ง กับคำว่า ภาวะใช้แทนกันได้

2. พระมหาสุตตศักดิ์ ภิภุชปัญโญ ท่านว่า

มาจากคำว่า ธรรม = สภาวะหรือสิ่งอันทรงไว้ได้อย่างไร

3. พระมหาวิเชียร จิตบุญโญ ว่า

มรรค = วิธีการตรงกับความหมายของวิธีการบรรลุที่กล่าวแล้วแต่มรรคเป็นคำรวม

4. พระมหาอนุรักษ อภิรุกโข

เรื่องอัตตา กับเรื่องตัวกูที่ท่านพุทธทาสพูดไม่ตรงกัน

อัตตา ตรงกับ สิ่งเที่ยงหรือภาวะเที่ยง ก็ได้เหมือนกัน

5. พระมหาสมศักดิ์ สุขุมมาโล

คำว่า ตัวกูกับคำว่าตัวตนที่แสดงไว้ไม่ตรงกับในอนัตตาลักษณะสูตร

6. พระมหาวิฑูร สิทธิเมธี

ความอยากเกิดและความไม่อยากเกิดเป็นบริบทของอนัตตาได้ เรื่อง บริบทของอนัตตา

ที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

7. พระมหาเชาว์ วรเขโม

ตกลงแค่เรื่องไม่อยากเกิดก็ใช้ได้

8. พระมหาบุญลือ วิชชากรโ

สนับสนุนพระมหาเชาว์ว่า แค่ไม่อยากเกิดจริงเพราะเท่ากับละตัณหาฯ

9. พระมหาวิระ วีรปัญญา

สรุปว่างานนี้คุณนิพพานไม่ยาก แต่เสียงลูกกล่าวหาว่า อวดคุณพิเศษ

จากข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมทั้ง 6 ประเด็น และข้อเสนอแนะผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกวิจัย นำมาวิเคราะห์ เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับ ดังนี้

ตอนที่ 1 ความหมายของนิพพาน จากผลรวมของข้อมูล

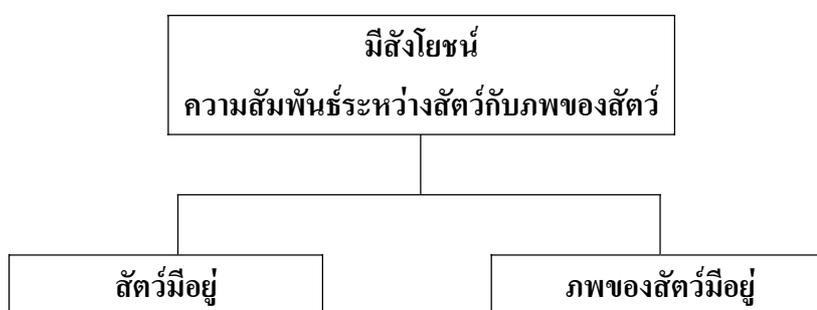
1. สภาพไม่มีกิเลส(ตัณหา)สังโยชน์
2. สภาพไม่เกิดในภพหน้า(สิ้นเบญจขันธ์=สิ้นภพ)
3. สภาพหลุดพ้น
4. สภาพไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัดสัตว์ไว้ในภพ

ทั้ง 4 ความหมายนี้ คือ เพราะไม่เกิดในในภพหน้าจึงพ้นจากการถูกสังโยชน์อันได้แก่กิเลสต่างๆมีตัณหาเป็นต้นร้อยรัดสัตว์ไว้ในภพ

สังโยชน์ คือ ธรรมเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพจะเกิดขึ้นเมื่อมีองค์ประกอบ 2 ประการ คือ

1. มีสัตว์ให้ถูกผูกไว้ในภพ
2. มีภพอันเป็นสถานที่ที่จะผูกสัตว์นั้นไว้

ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์และภพฯนี้ เป็นธรรมเครื่องผูกสัตว์ไว้กับภพความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์จึงเป็นสังโยชน์ (ดูแผนภูมิที่ 4)

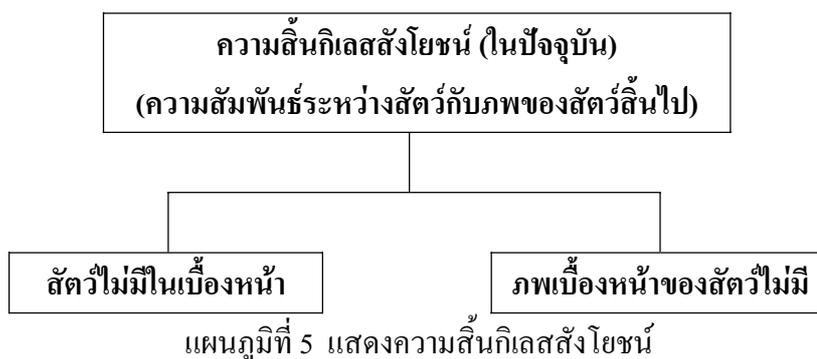
แผนภูมิที่ 4 แสดงความสัมพันธ์ของสัตว์กับภพของสัตว์

ความสิ้นไปแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์เป็นความสิ้นสังโยชน์ เมื่อองค์ประกอบทั้ง 2 มีครบ สังโยชน์จึงชื่อว่ามี ถ้าเมื่อใดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งสิ้นไป สังโยชน์จะสิ้นไป ความสิ้นสังโยชน์นี้จึงเป็นนิพพาน (ตัณหา ราคะ โทสะ โมหะ... เป็นสังโยชน์)

เมื่อสัตว์มีอยู่ในปัจจุบัน ภพของสัตว์ในปัจจุบันก็มีอยู่ สังโยชน์ในปัจจุบันก็มีอยู่ การที่สัตว์ใดต้องการที่จะมีอยู่ ต้องการที่เป็นอะไรหรือยินดีในภาวะใดในภพเบื้องหน้า กิเลสเหล่านี้เป็นเหตุแห่งการกระทำต่างๆเพื่อการได้อยู่ต่อไปในภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้น เมื่อกระทำเพื่อการได้อยู่

ต่อไปในภพเบื้องหน้าแล้ว การที่จะได้อยู่ต่อไปในภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้นจึงมี เมื่อสัตว์นั้นจะได้อยู่ต่อไปในภพเบื้องหน้า สัตว์นั้นจึงได้ชื่อว่าจะมีอยู่ ภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้นจึงได้ชื่อว่าจะมีอยู่ด้วย สังโยชน์ในภพเบื้องหน้าจึงได้ชื่อว่าจะมีอยู่ด้วย กิเลสที่เป็นเหตุแห่งการกระทำต่างๆเพื่อการได้อยู่ต่อไปในภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้น จึงเป็นสังโยชน์

การที่ความต้องการที่จะมีอยู่ต่อไป ความต้องการที่เป็นอะไรต่อไปในภพเบื้องหน้าหรือความยินดีในภาวะใดในภพเบื้องหน้าของสัตว์ใดลึกลงไป ความลึกลงไปแห่งสังโยชน์ที่เป็นเหตุแห่งการกระทำต่างๆเพื่อการได้อยู่ต่อไปในภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้นเป็นไปในปัจจุบัน เมื่อกิเลสเหล่านั้นไม่มี จึงไม่มีการกระทำเพื่อการได้อยู่ต่อไปในภพเบื้องหน้า การที่จะได้อยู่ต่อไปในภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้นจึงไม่มี เมื่อสัตว์นั้นไม่มีในภพเบื้องหน้า ภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้นจึงได้ชื่อว่าจะไม่มีอยู่ด้วย สังโยชน์ในภพเบื้องหน้าจึงได้ชื่อว่าจะไม่มีอยู่ด้วย ความลึกลงไปแห่งกิเลสเหล่านั้นเป็นไปในปัจจุบัน จึงเป็นความลึกลงไปแห่งสังโยชน์ที่จะมีในภพเบื้องหน้า ที่เป็นปัจจุบัน (ดูแผนภูมิที่ 5)

สรุป นิพพาน หมายถึง ภาวะที่ความสัมพันธ์ของสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นลึกลงไป

ตอนที่ 2 วิธีการบรรลุนิพพาน จากผลรวมของข้อมูล

1. ทำให้แจ้ง = ดับอวิชชา
2. น้อมจิตไปเพื่อดับเบญจขันธ์
3. การละกิเลส (ตัณหา, ความยึดมั่น, ความยินดี) สังโยชน์
4. การทำให้ตัณหาเครื่องร้อยรัดสัตว์ไว้ในภพลึกลงไป

ทั้ง 4 ความหมายนี้ คือ เมื่อเกิดความรู้แจ้งว่าเบญจขันธ์เป็นทุกข์ไม่น่ายินดีจึงน้อมเพื่อดับความยินดีอันเป็นกิเลสสังโยชน์ผูกสัตว์ไว้กับเบญจขันธ์นั้น เบญจขันธ์อันเป็นภพของสัตว์ในเบื้องหน้าจึงไม่มี เมื่อภพของสัตว์ไม่มี สัตว์นั้นเมื่อไม่มีภพจึงดับไป

เมื่อได้ทำให้เกิดความรู้ขึ้นแล้วว่า สัตว์ในปัจจุบันมีอยู่ ภพของสัตว์ในปัจจุบันก็มีอยู่ สังโยชน์ในปัจจุบันก็มีอยู่ ความต้องการของสัตว์ที่จะอยู่ต่อไป ต้องการที่เป็นอะไร หรือยินดีในภาวะใดในภพเบื้องหน้าเป็นกิเลสเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพเบื้องหน้า กิเลสเหล่านี้เป็นเหตุแห่งการกระทำต่างๆเพื่อการได้อยู่ต่อไปในภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้น การทำให้กิเลสเหล่านั้นแลสิ้นไป เมื่อกิเลสเหล่านั้นไม่มี จึงไม่มีการกระทำเพื่อการได้อยู่ต่อไปในภพเบื้องหน้า การที่จะได้อยู่ต่อไปในภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้นจึงไม่มี เมื่อสัตว์นั้นไม่มีในภพเบื้องหน้า ภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้นจึงได้ชื่อว่าไม่มีอยู่ด้วย สังโยชน์ในภพเบื้องหน้าจึงได้ชื่อว่าไม่มีอยู่ด้วย การละกิเลสเหล่านั้นเป็นไปในปัจจุบัน จึงเป็น การทำให้ความสัมพันธ์ของสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นสิ้นไป ที่เป็นปัจจุบัน (ดูแผนภูมิที่ 6)

สรุป วิธีการบรรลุนิพพาน คือ การทำให้ความสัมพันธ์ของสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นสิ้นไป

ตอนที่ 3 ความหมายของอตฺตา จากผลรวมของข้อมูล

1. ภาวะที่เป็นตัวสัตว์
2. ภาวะที่เที่ยง
3. ภาวะที่คงทน
4. ภาวะที่ยั่งยืน
5. ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุ

จากความเห็นเรื่องอตตตาของนักบวชอื่นซึ่งเป็นสิ่งปรากฏในสังคมยุคนั้น ซึ่งพบในทีฆนิกาย สीलขันธวรรค คือ

“เขากล่าวอย่างนี้ว่า อตตตาและโลกเที่ยง คงที่ ตั้งอยู่มั่นคงยออดภูเขา ตั้งอยู่มั่นคงเสาระเนียด ส่วนเหล่าสัตว์นั้น ย่อมเล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป ย่อม จูติ ย่อมเกิด แต่สิ่งที่เที่ยงเสมอคงมีอยู่แท้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้าอาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลส อาศัยความเพียรที่ตั้งมั่น อาศัยความ ประกอบเนื่องๆ อาศัยความไม่ประมาท อาศัยมนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโต สมาริอันเป็นเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต ตามระลึกถึงขันธ ที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนได้ หลายประการ...” (ที.สี. 9 / 27-30 / 11-15)

บทว่า “ส่วนเหล่าสัตว์นั้น ย่อมเล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป ย่อมจูติ ย่อมเกิด แต่สิ่งที่เที่ยงเสมอ คงมีอยู่แท้” คำว่า อตตตา คือ สิ่งที่เรียกว่า สัตว์

บทว่า “บรรลุเจโตสมาริอันเป็นเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต ตามระลึกถึงขันธ ที่เคยอาศัยอยู่ในกาล ก่อนได้หลายประการ...” คำว่า “ตามระลึกถึงขันธ ที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อน” หมายถึง อตตตาของ เราที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้มาจากภพที่อยู่ในอดีต อตตตาในอดีตกับอตตตาในปัจจุบันเป็นอตตตาเดียวกัน อตตตาออกจากขันธ (ภพ) หนึ่งไปอยู่ในขันธ (ภพ) อื่นเรื่อยไปไม่สิ้นสุด

อตตตา คือ สิ่งเที่ยง คงที่ ตั้งอยู่มั่นคงยออดภูเขา ตั้งอยู่มั่นคงเสาระเนียด

ความหมายของอตตตาจากพระพุทธพจน์ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ ดังนี้

“คุณภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา คุณภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักได้เป็น อตตตาแล้ว รูปนี้ไม่พึงเป็นเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในรูปว่า รูปของเราจงเป็น อย่างนี้เถิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย. คุณภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูปเป็น อนัตตา ฉะนั้นรูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูปว่า รูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย...”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า คุณภิกษุทั้งหลาย พวกเธอสำคัญความนั้น เป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง?

พระปัญจวัคคีย์ทูลว่า ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า.

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?

ป. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า.

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตนของเรา?

ป. ซื่อนั้น ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า...” (วิ.มหา. 4/20-21/20-23)

บทว่า “รูปเป็นอนัตตา” หมายถึง รูปไม่ใช่อัตตา แต่อัตตาไม่ได้หมายถึง รูป

บทว่า “ถ้ารูปนี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว รูปนี้ไม่พึงเป็นเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในรูปว่า รูปของเราจึงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย”. หมายถึง สิ่งที่เที่ยง ไม่เป็นทุกข์ มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา.

บทที่ถามว่า “ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตนของเรา?” คำตอบ คือ “ซื่อนั้น ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า” หมายถึง สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา สิ่งนั้นไม่เป็นตนของเรา

ในบทนี้ได้คำแปลคำว่า อัตตา แปลว่า ตน และบอกให้รู้ว่า

สิ่งที่เที่ยง สิ่งที่ไม่เป็นทุกข์ สิ่งที่ไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดาเป็นอัตตา

อัตตา หมายถึง ภาวะที่เที่ยง ไม่เป็นทุกข์ ไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา

ในบทนี้ได้คำแปลคำว่า อนัตตา แปลว่า ไม่ใช่เป็นตน และบอกให้รู้ว่า

สิ่งที่ไม่เที่ยง สิ่งที่เป็นทุกข์ สิ่งที่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา สิ่งนั้นเป็นอนัตตา

อนัตตา หมายถึง ภาวะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา

บทว่า “ถ้ารูปนี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว บุคคลพึงได้ในรูปว่า รูปของเราจึงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย” รูปคำใช้ในลักษณะ संबังคัม ให้แปรเปลี่ยนเป็นไปตามปรารถนาได้ซึ่งไม่สอดคล้องกับความหมายของคำว่า อัตตาที่เป็นสิ่งเที่ยง แปรปรวนไม่ได้ ถ้าแปลว่า ถ้ารูปนี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว บุคคลพึงได้ในรูปว่า รูปของเราเป็นอยู่อย่างนี้ รูปของเราไม่แปรเป็นอย่างอื่น ความจะสอดคล้องกัน

สรุปความหมายของอัตตา

1. อัตตา หมายถึง สิ่งที่เที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรผันเป็นธรรมดา
2. อัตตา หมายถึง สิ่งที่เรียกว่า สัตว์

ตอนที่ 4 ความหมายของอนัตตา จากผลรวมของข้อมูล

1. ภาวะที่ไม่เที่ยง
2. ภาวะที่ไม่คงทน
3. ภาวะที่แปรไปได้

4. ความไม่มีตัวตนในเบญจขันธ์

ในความหมายที่ 4 ท่านใช้ในความหมายว่า ไม่มีสิ่งที่เป็นตัวตนในเบญจขันธ์ และมีวิเคราะห์ เช่นเดียวกับประเด็นที่ 3 ในเรื่องหมายของอัตตา

สรุป อนัตตา หมายถึง ภาวะที่ไม่เที่ยง ไม่คงอยู่ในภาวะเดิมตลอดไป

ตอนที่ 5 บริบทของอนัตตา จากผลรวมของข้อมูล

1. สิ่งที่ไม่เที่ยง
2. สิ่งที่ไม่คงทน
3. สิ่งที่แปรไปตามเหตุ
4. สิ่งที่เกิดเพราะเหตุ
5. สิ่งที่หมดสิ้นไปได้
6. ความโน้มจืดไปเพื่อดับ

เมื่ออนัตตา หมายถึง ภาวะที่ไม่เที่ยง ไม่คงอยู่ในภาวะเดิมตลอดไป สิ่งใดมีสภาวะไม่เที่ยง สิ่งนั้นจึงเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง สิ่งนั้นจึงเป็นอนัตตา สิ่งที่ไม่เที่ยงจึงเป็นสิ่งที่ทำให้เข้าถึง อนัตตาภาวะฯ

สรุป บริบทของอนัตตา คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุปรุง เกิด เพราะเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

ตอนที่ 6 บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน จากผลรวมของข้อมูล

1. สิ่งที่ไม่เที่ยง
2. สิ่งที่ไม่คงทน
3. สิ่งที่แปรไปตามเหตุ
4. สิ่งที่หมดสิ้นไปได้
5. การเห็นโทษนำไปสู่การละนันทะราคะในเบญจขันธ์

การเห็นโทษในเบญจขันธ์ จึงละความยินดีในเบญจขันธ์ หมายถึง เบญจขันธ์ในภายหน้า สิ่งไม่เที่ยงสิ้นไปได้เพราะหมดเหตุให้ดำรงอยู่และไม่มีเหตุให้เกิดใหม่

ในกรณีนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์จะหมดสิ้นไป โดยที่สัตว์และภพของ สัตว์ยังคงมีอยู่นั้นเป็นไปไม่ได้ เพราะสัตว์ต้องมีภพอยู่ สัตว์มีอยู่โดยปราศจากภพหรือภาวะของ สัตว์นั้นไม่ได้จะมีแต่สัตว์อยู่โดยภพของสัตว์นั้นไม่มีก็ไม่ใช่ฐานะที่จะเป็นได้ แต่ถ้าไม่มีสัตว์อยู่ภพ ของสัตว์ก็จะเป็นไปไม่ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์จะหมดสิ้นไปด้วยกัน

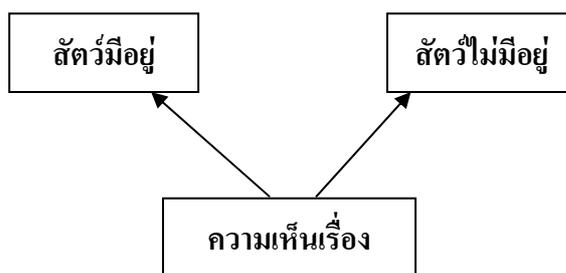
ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์เกิดขึ้น โดยมีสัตว์เป็นต้นเหตุสำคัญ หากไม่มีสัตว์ที่เป็นผู้อยู่ในภพแล้ว ภพของสัตว์ก็หมดไปด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์ก็หมดไป

วิธีการที่จะบรรลุนิพพานจึงเป็นวิธีการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์สิ้นไป ด้วยการทำให้สัตว์หรือภพของสัตว์สิ้นไปเท่านั้น

วิธีการทำให้สัตว์หมดไปซึ่งเป็นวิธีการทำให้บรรลุนิพพานนั้น จะต้องรู้ว่าสัตว์นั้นหมดไปได้อย่างไรหรือไม่ ถ้าสัตว์ หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้อง สัตว์นั้นต้องคงสภาพอยู่เช่นนั้น ไม่สามารถที่จะทำให้หมดสิ้นไปได้ แต่ถ้าสัตว์ หมายถึง สิ่งที่ไม่เกี่ยวข้อง สัตว์นั้นไม่อาจคงสภาพอยู่เช่นนั้นตลอดไป จึงสามารถที่จะทำให้หมดสิ้นไปได้

ความเห็นเกี่ยวกับสัตว์ที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล 2 จำพวก คือ

1. สัตว์มีอยู่
 2. สัตว์ไม่มีอยู่
- (ดูแผนภูมิที่ 7)

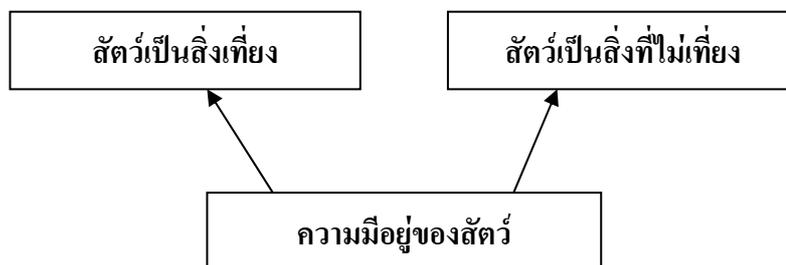

แผนภูมิที่ 7 แสดงความเห็นเรื่องสัตว์

จากความเห็นนี้ อัตตาที่กล่าวถึงคือสิ่งที่เรียกว่าสัตว์ และ ความเห็นเรื่องอัตตามีอยู่ทั้ง 2 แบบนั้น ที่เห็นว่าเที่ยง เมื่อก้าวโดยที่สัจนั้นถึงขั้นว่าเป็นอยู่อย่างเดิมตลอดไป ส่วนความเห็นที่ไม่เที่ยงนั้น มีการทำให้อยู่ต่อไปในภพหน้าได้ ทำให้หมดไปก็ได้ บางพวกเห็นสุดโต่งไปถึงขาดสูญ ภายหลังจากตาย ความเห็นที่กล่าวนี้ยังเห็นร่วมกันว่ามีอัตตาอยู่ เมื่ออัตตายังมีอยู่ ภพของอัตตาก็ยังคงมีอยู่ต่อไป

ความเห็นที่เป็นไปในลักษณะขัดแย้งกับความเห็นว่ามีอยู่คือความเห็นที่ไม่มีอยู่ ซึ่งใน พวกที่เห็นว่าไม่มีนั้น ที่สุดโต่งไปข้างไม่มีผู้ทำกรรม ไม่มีผู้ถูกระทำ ไม่มีผลของการกระทำ

ความเห็นที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล 2 จำพวก คือ อัตตาและโลกเที่ยง คงที่ ตั้งอยู่บนดุจยอดภูเขา ตั้งอยู่บนดุจเสากระเดียด พวกหนึ่ง อัตตา เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน มีอันแปรผันเป็นธรรมดา พวกหนึ่ง (ดูแผนภูมิที่ 8)

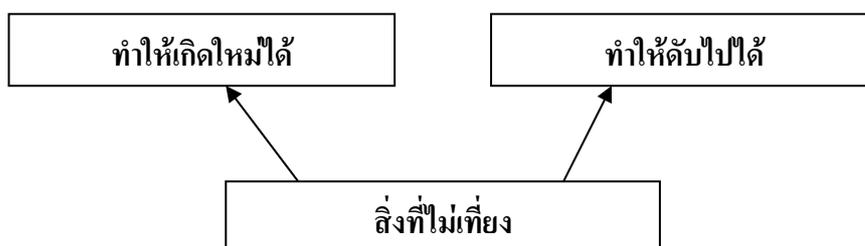
แผนภูมิที่ 8 แสดงความมีอยู่ของอตฺตา (อตฺตาคือสัตว์)

จากภาวะที่คนเกิดความเห็นว่าสัตว์มีอยู่ ความที่สัตว์ใดมีอยู่เป็นปัจจัย ภพหรือภาวะอันเป็นที่ตั้งอยู่ของสัตว์นั้นจึงมี ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์จึงมี ภาวะที่เป็นทุกข์ของสัตว์ ทำให้สัตว์นั้นต้องการพ้นจากภาวะที่เป็นทุกข์ของตน

จากความเห็นว่าสัตว์มีอยู่ สัตว์นั้นมีสภาพที่เรียกว่าอตฺตา (ตัวตน) เป็นของเฉพาะตน อตฺตานั้นได้เป็นชื่อเรียกสัตว์นั้น ได้เกิดความเห็นว่า อตฺตาเป็นสิ่งที่เที่ยง ขึ้นในสังคมา คำนิยามที่กำหนดเป็นความหมายของอตฺตานั้น พระพุทธเจ้าได้ใช้นิยามความหมายของอตฺตานั้นเป็นเกณฑ์จำแนกว่าสิ่งใดเป็นอตฺตาสัตว์นั้นต้องเที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นไม่ใช่อตฺตา เมื่อได้เกณฑ์ในการจำแนกสิ่งต่างๆ แล้วจึงนำไปใช้ในการทำให้บรรลุนิพพาน

จากบริบทของอนตฺตา คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุปรุงร้ง เกิดเพราะเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

เบญจจันท์ที่คนทั้งหลายเรียกว่า สัตว์ นั้น พระพุทธเจ้าทรงวิเคราะห์เบญจจันท์ แต่ละจันท์ว่าเป็นสิ่งไม่เที่ยงเนื่องจากอาศัยเหตุเกิดขึ้นและดับไปเพราะหมดเหตุ ดังนั้นเบญจจันท์จึงไม่ใช่อตฺตา เมื่อเบญจจันท์ไม่ใช่อตฺตา เบญจจันท์จึงเกิดขึ้นใหม่ได้และดับไปได้ (ดูแผนภูมิ 9)

แผนภูมิที่ 9 แสดงสิ่งที่ไม่เที่ยง สามารถทำให้เกิดขึ้นได้และทำให้ดับได้

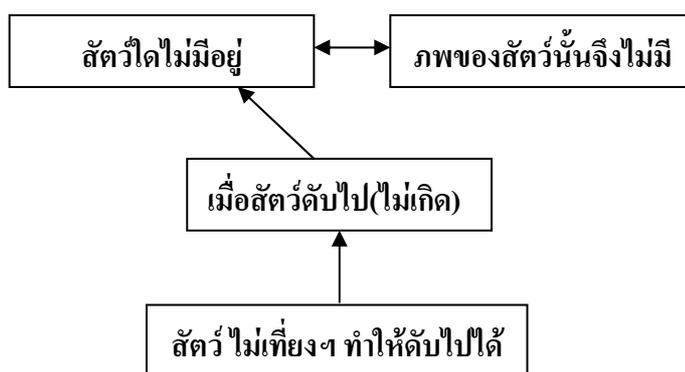
เมื่อเห็นว่าเบญจขันธ์คือสัตว์เป็นสิ่งไม่เที่ยง เบญจขันธ์ใดเกิดขึ้นใหม่แล้ว เบญจขันธ์นั้นชื่อว่ามียู่ สัตว์นั้นจึงเชื่อว่ายังมีอยู่ ส่วนพวกที่เห็นว่าสัตว์เป็นสิ่งเที่ยง สัตว์นั้นจึงดับไปไม่ได้ เมื่อยังดับไม่ได้ชื่อยังคงอยู่ (ดูแผนภูมิที่ 10)

แผนภูมิที่ 10 แสดงความมียู่ของสัตว์ (เบญจขันธ์คือสัตว์)

เมื่อสัตว์ไม่เที่ยงทำให้เกิดใหม่ได้ด้วยการประกอบเหตุแห่งการเกิดสัตว์จึงเกิดใหม่ เมื่อสัตว์เกิดใหม่แล้วสัตว์นั้นชื่อยังมีอยู่ สัตว์ที่เที่ยงจะดับไปไม่ได้ สัตว์ก็ยังคงมีอยู่ ความมียู่ของสัตว์มีได้ทั้งพวกที่เห็นว่าสัตว์เที่ยงและสัตว์ไม่เที่ยง เมื่อสัตว์ยังมีอยู่ภพของสัตว์ก็เชื่อว่ายังมีอยู่

เมื่อสัตว์ไม่เที่ยงทำให้ดับไปได้ สัตว์จึงดับไป เมื่อสัตว์ดับไปแล้ว สัตว์นั้นชื่อว่าไม่มีอยู่ เมื่อสัตว์ไม่มีอยู่ภพของสัตว์จึงไม่มี (ดูแผนภูมิที่ 11)

แผนภูมิที่ 11 แสดงความไม่มีอยู่ของสัตว์ (เบญจขันธ์คือสัตว์)

เมื่อรู้ว่าสัตว์เป็นอนัตตาเพราะสิ่งที่เรียกว่าสัตว์นั้นมือนัตตภาวะคือมีภาวะไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ จึงทำให้สัตว์ดับไปได้ด้วยเหตุนี้ บริบทของอนัตตา

ที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพานจึงได้แก่ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ ดับ เพราะหมดเหตุ

สรุป บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

สรุปผลการวิเคราะห์ได้ผลดังนี้

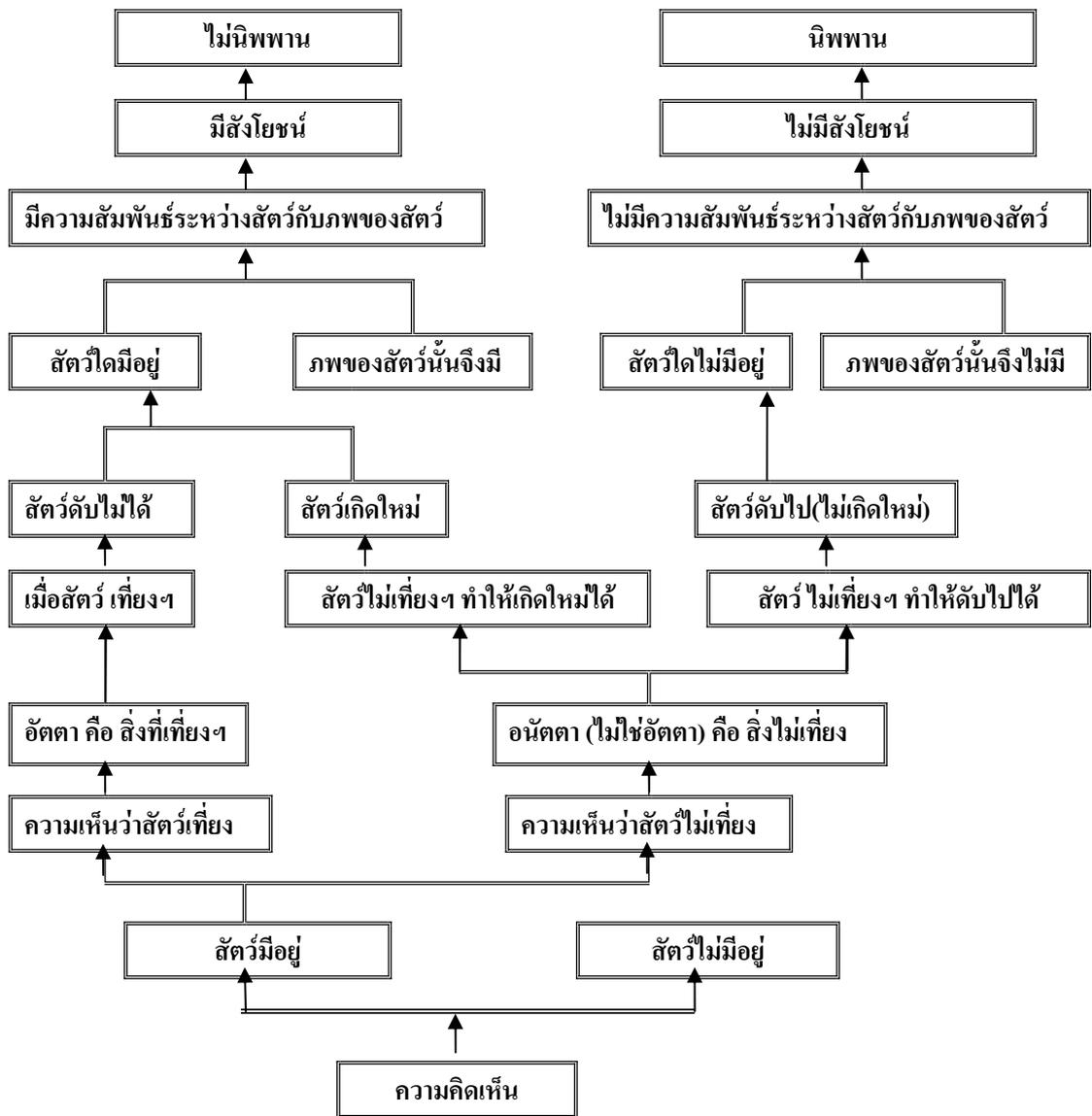
1. นิพพาน หมายถึง ภาวะที่ความสัมพันธ์ของสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นสิ้นไป
2. วิธีการบรรลุนิพพาน คือ การทำให้ความสัมพันธ์ของสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นสิ้นไป
3. อตฺตา หมายถึง ภาวะที่เที่ยง คงสภาพอยู่อย่างเดิม
4. อนัตตา หมายถึง ภาวะที่ไม่เที่ยง ไม่คงอยู่ในภาวะเดิมตลอดไป
5. บริบทของอนัตตา คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุปรุงแต่ง เกิด

เพราะเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วรู้ความหมายของนิพพานว่าหมายถึง ภาวะที่ความสัมพันธ์ของสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นสิ้นไป เป็นเหตุให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า การที่จะบรรลุนิพพานควรมีวิธีการที่มีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่การทำให้ความสัมพันธ์ของสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นสิ้นไป เมื่อพบวิธีการย่อยที่กล่าวในพระไตรปิฎก เช่น การละความโลภ ความโกรธ ความหลง หมายถึงความโลภ ความโกรธ ความหลงตัวใดที่เป็นเหตุให้ภาวะที่ความสัมพันธ์ของสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นดำรงอยู่ ท่านให้ละความโลภ ความโกรธ ความหลงตัวนั้น เหมือนการรักษาโรค เช่น โรคเอดส์ เกิดเพราะไวรัสเอดส์ หากใช้วิธีใดที่แล้วสามารถกำจัดไวรัสเอดส์ได้ วิธีนั้นจัดเป็นวิธีการรักษาโรคเอดส์ได้ วิธีกำจัดไวรัสอื่นไม่นับว่าเป็นการรักษาโรคเอดส์ เมื่อรู้ว่าการบรรลุนิพพานคือ การทำให้ภาวะที่ความสัมพันธ์ของสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นสิ้นไป จึงต้องศึกษาวิเคราะห์ต่อไปว่า ภาวะที่ความสัมพันธ์ของสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นจะสิ้นไปได้อย่างไร เมื่อทำการศึกษาค้นคว้าจนเกิดความรู้ชัดเจนว่า สัตว์ใดมีอยู่ ที่อยู่ของสัตว์นั้นจึงมี สัตว์ใดไม่มี ที่อยู่ของสัตว์นั้นก็ไม่มี ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับที่อยู่ของสัตว์นั้นจะมีเมื่อสัตว์นั้นมีอยู่เท่านั้น ความสัมพันธ์นี้ จะสิ้นไปเมื่อสัตว์นั้นสิ้นไป เพราะเหตุนี้ การที่จะบรรลุนิพพานจึงต้องมุ่งไปที่การทำให้สัตว์ที่มีอยู่นั้นหมดไป การที่จะทำให้สัตว์นั้นหมดไปจำเป็นต้องมีความรู้ว่าสัตว์นั้นเป็นสิ่งที่ทำให้หมดไปได้หรือไม่ ถ้าหมดไปไม่ได้ก็ไม่ควรทำ แต่ถ้าหมดไปได้ การทำให้สัตว์หมดไปก็เป็นสิ่งควรทำ เมื่อศึกษาวิเคราะห์ได้พบว่าพระพุทธเจ้าใช้นิยามที่มีอยู่ในสังคมนั้นมาเป็นเครื่องมือในการจำแนกสิ่ง

ต่างๆว่าใช้สิ่งที่นิยามไว้หรือไม่ จากการวิจัยนี้ได้พบความหมายของอัตตาวาหมายถึง ภาวะที่เที่ยงคงทน ไม่แปรปรวนไปตามเหตุปัจจัยจากอนัตตลักษณะสูตร และได้พบความหมายของอนัตตาที่เป็นหมายถึงสภาพไม่ใช่อัตตาวา อนัตตาวาหมายถึง ภาวะไม่เที่ยง ไม่คงทน มีความแปรปรวนไปตามเหตุปัจจัย เมื่อได้รับความหมายของอัตตาวาและอนัตตาวาแล้วจึงสามารถจำแนกสิ่งต่างๆว่าเป็นอัตตาวาหรืออนัตตาได้ถูกต้องโดยที่สิ่งใดมีภาวะเที่ยงสิ่งนั้นได้ชื่อว่าเป็นอัตตาวา ถ้าสิ่งใดมีภาวะไม่เที่ยงสิ่งนั้นก็จะได้ชื่อว่าเป็นอนัตตาวา สิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นต้นนั้นนับว่าเป็นบริบทของอนัตตาวาด้วย เพราะทำให้เข้าถึงอนัตตาวาได้ เมื่อรู้ว่าสิ่งที่เรียกว่าสัตว์นั้นหมายถึงเบญจขันธ์การที่จะทำให้สัตว์หมดไปจึงต้องนำเบญจขันธ์เทียบกับบริบทของอนัตตาวาจึงรู้ว่าเบญจขันธ์เป็นสิ่งไม่เที่ยง เบญจขันธ์เป็นทุกซ์ เบญจขันธ์แปรปรวนไปตามเหตุปัจจัย เบญจขันธ์จึงเป็นอนัตตาวา และสิ่งที่เป็นอนัตตาวาส่งนั้นเกิดใหม่ได้ เพราะการทำเหตุให้เกิดใหม่ สัตว์ใดอยากเกิดทำเหตุเพื่อเกิดการเกิดใหม่จึงมีความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์นั้นกับภพของสัตว์นั้นก็ยังคงมีต่อไปจึงยังไม่นิพพาน ส่วนสัตว์ผู้ต้องการดับไปโดยไม่มีส่วนเหลือ ครั้นรู้ว่าเบญจขันธ์เป็นสิ่งไม่เที่ยง เบญจขันธ์เป็นทุกซ์ เบญจขันธ์แปรปรวนไปตามเหตุปัจจัย เบญจขันธ์จึงเป็นอนัตตาวา เพราะเบญจขันธ์เป็นอนัตตาวา เบญจขันธ์จึงดับไปได้ เพราะละเหตุที่จะให้เกิดในภพใหม่ได้ สัตว์นั้นละเหตุที่จะให้เกิดใหม่ได้แล้วจึงเป็นผู้มีสติรู้ตัวอยู่ในปัจจุบันว่าไม่ต้องเกิดในภพใหม่ได้แล้ว รู้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างตนกับภพเบื้องหน้าของตนหมดสิ้นไปแล้วในปัจจุบัน (ดูแผนภูมิที่ 12)

แผนภูมิที่ 12 แสดงสรุปผลการวิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. บทสรุป

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์บริบทของอนาคตที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎกนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบว่าบริบทของอนาคตที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพานนั้น แต่ละบริบทมีปัจจัยให้บรรลุนิพพานได้อย่างไร ด้วยการเก็บข้อมูลจากเอกสาร(พระไตรปิฎก)และนำเครื่องมือที่สร้าง ได้แก่ 1) แบบวิเคราะห์เอกสาร 2) แบบวิพากษ์เอกสารเรื่องและ 3) ประเด็นในการสนทนากลุ่ม ตรวจสอบและประเมินคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่าง 0.66 – 1.00 ไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่ตั้งไว้เพื่อการวิเคราะห์ 6 ประเด็นคือ 1) ความหมายของนิพพาน 2) วิธีการบรรลุนิพพาน 3) ความหมายของอัตตา 4) ความหมายของอนัตตา 5) บริบทของอนัตตา 6) บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกฉบับหลวงซึ่งพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ในปีพุทธศักราช 2525 เมื่อได้ข้อมูลเพียงพอแก่ความต้องการแล้วจึงได้นำมาวิพากษ์เป็นภายในด้วยตนเองในเบื้องต้น โดยอาศัยแนวทฤษฎีการวิเคราะห์ของทฤษฎีสถานฐานราก(Grounded Theory)เป็นแนวทางได้ข้อสรุปในความรู้ในประเด็นทั้ง 6 นั้นระดับหนึ่ง เพื่อให้ได้ความองค์ความรู้ที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์สร้างข้อสรุปแบบอุปนัยโดยการ นำข้อสรุปที่ได้จากการวิพากษ์ภายในแล้วนั้น ไปให้ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่านช่วยวิพากษ์ข้อมูลให้ พร้อมกันนั้นผู้วิจัยได้นำข้อสรุปดังกล่าวไปให้พระเปรียญธรรม 9 ประโยคจำนวน 9 รูป ซึ่งได้ติดต่อขอความอนุเคราะห์ไว้เพื่อช่วยวิพากษ์ข้อมูลด้วยวิธีสนทนากลุ่ม ได้ศึกษาก่อนแล้วเพื่อเป็นแนวทางการสนทนากลุ่มในวันเวลาที่ได้นัดไว้ จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้รับทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์อีกครั้ง ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ความหมายของนิพพาน พบว่า

นิพพาน หมายถึง ภาวะที่ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์นั้นสิ้นไป ทั้งนี้เป็นเพราะสัตว์นั้นหมดสิ้นไปภพของสัตว์นั้นจึงไม่มี ภาวะที่เป็นความสัมพันธ์ของสัตว์กับภพของสัตว์นั้นจึงชื่อว่าไม่มี เพราะเหตุที่ทำให้เกิดในภพใหม่ของสัตว์ใดถูกทำให้หมดสิ้นไปแล้วในปัจจุบัน

สัตว์ผู้นั้นจึงรู้ว่าตนมีความไม่เกิดในภพหน้าอีกในปัจจุบัน รู้สึกถึง ภาวะที่ความสัมพันธ์ระหว่างตน กับภพของตนที่จะพึงมีในเบื้องหน้านั้นสิ้นไปในปัจจุบัน

2. วิธีการบรรลุนิพพาน พบว่า

วิธีการบรรลุนิพพาน หมายถึง วิธีการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์หมดสิ้นไป การทำให้สัตว์ใดหมดสิ้นไปภพของสัตว์นั้นจะหมดสิ้นไปด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์ กับภพของสัตว์นั้นจะสิ้นไปด้วยกัน การทำให้สัตว์หมดสิ้นไปนั้นหมายถึงการทำให้หมดเหตุที่ทำให้เกิดในภพหน้า การรู้ว่าเบญจขันธ์เป็นทุกข์จึงเบื่อหน่ายคลายความยินดีในเบญจขันธ์ที่จะมีที่จะ เป็นในเบื้องหน้าได้ เมื่อไม่ยินดีการทำให้เกิดจึงไม่มี เมื่อไม่ทำเพื่อการเกิดใหม่ในภพเบื้องหน้า การเกิดการในภพเบื้องหน้าจึงไม่มี เมื่อไม่เกิดใหม่ในภพเบื้องหน้า ภพเบื้องหน้าของสัตว์นั้นจึงชื่อว่าไม่มี ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์จึงหมดสิ้นไป

3. ความหมายของอตฺตา พบว่า

อตฺตา หมายถึง ภาวะที่เที่ยง คงสภาพอยู่อย่างเดิม ความหมายนี้นักบวชอื่นก็ใช้กันอยู่ ใน พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าใช้ความหมายของอตฺตาในลักษณะหลักการนิยามศัพท์ เพื่อเป็นเกณฑ์ เพื่อจำแนกว่าสิ่งใดเป็นอตฺตา หรือไม่ใช่อตฺตา โดยเทียบสิ่งนั้นกับภาวะที่เที่ยง คงสภาพอยู่อย่าง เดิม สิ่งนั้น จึงนับว่าเป็นอตฺตาได้ ถ้าสิ่งใดไม่มีภาวะของอตฺตา สิ่งนั้นไม่ใช่อตฺตา

ถ้าสัตว์ที่มีอยู่เป็นอตฺตา สัตว์นั้นเป็นสิ่งเที่ยง สัตว์นั้นจะคงอยู่อย่างนั้นตลอดไป

4. ความหมายของอนตฺตา พบว่า

อนตฺตา หมายถึง ภาวะที่ไม่เที่ยง ไม่คงอยู่ในภาวะเดิมตลอดไป คำสอนเรื่องอนตฺตานี้มุ่งให้รู้ ความจริงว่าเบญจขันธ์ที่คนทั่วไปเข้าใจกันอยู่ในสมัยนั้นว่าเป็นอตฺตา โดยที่แท้แล้วเบญจขันธ์นั้น ไม่เที่ยงเกิดเพราะเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ ด้วยการเทียบตามกฎที่ได้จากนิยามว่า

1. ภาวะไม่เที่ยง = ภาวะเป็นทุกข์ = ภาวะแปรปรวนเป็นธรรมดา = ภาวะอนตฺตา

2. ภาวะเที่ยง = ภาวะไม่เป็นทุกข์ = ภาวะไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา = ภาวะอตฺตา

เมื่อรู้ความจริงว่าเบญจขันธ์เป็นอนตฺตาจึงสามารถดับได้ด้วยการดับเหตุเบญจขันธ์นั้นส่งผลให้ บรรลุนิพพานได้

5. บริบทของอนัตตา พบว่า

บริบทของอนัตตา คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุปรุงแต่ง เกิดเพราะเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

การเกิดใหม่ได้เพราะทำเหตุให้เป็นไปเพื่อเกิดใหม่ เพราะการเกิดใหม่แห่งสัตว์ผู้ซึ่งอยู่ในภพจึงไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

การดับไปได้เพราะดับเหตุเป็นไปเพื่อบรรลุนิพพาน เพราะการดับไปแห่งสัตว์ผู้ซึ่งอยู่ในภพจึงเป็นไปเพื่อนิพพาน

6. บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน พบว่า

บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ ดับเพราะหมดเหตุเป็นไปเพื่อการดับไปได้นี้ เป็นปัจจัยให้ผู้ปรารถนาที่จะดับไปโดยไม่มีส่วนเหลือ ด้วยการทำให้เหตุแห่งการเกิดหมดไปหรือด้วยการ ไม่ทำเหตุให้เกิดใหม่ สัตว์นั้นก็จะดับไป ความสัมพันธ์ของสัตว์กับภพของสัตว์ก็ไม่มีจึงบรรลุภาวะที่เรียกว่า นิพพาน

2. การอภิปรายผล

จากการวิจัยพบว่า

1. นิพพาน หมายถึง ภาวะที่ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์นั้นสิ้นไป ทั้งนี้เป็นเพราะสัตว์นั้นหมดสิ้นไปภพของสัตว์นั้นจึงไม่มี ภาวะที่เป็นความสัมพันธ์ของสัตว์กับภพของสัตว์นั้นจึงชื่อว่าไม่มี ผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของเถรวาทว่า พระอรหันต์ดับไปไม่มีส่วนเหลือ ชาติหน้าของพระอรหันต์ไม่มี ภพหน้าไม่มี

ข้อค้นพบนี้ขัดแย้งกับแนวคิดของมหายานกับผู้ที่มีแนวคิดเช่นเดียวกันนั้น ที่ว่า มีเขตแดนเป็นที่อยู่ของพระอรหันต์หลังจากตาย

2. วิธีการบรรลุนิพพาน หมายถึง การทำให้ภาวะที่ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์นั้นสิ้นไป ซึ่งจะบรรลุผลได้ด้วยการทำให้สัตว์ที่จะไปเกิดในภพเบื้องหน้าหมดสิ้นไป ทั้งนี้เป็นเพราะสัตว์นั้นเมื่อหมดสิ้นไป ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์นั้นก็จะสิ้นไปด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเถรวาทว่าละกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดในภพใหม่ได้ การเกิดในภพใหม่ก็ไม่มี แต่ไปขัดแย้งกับแนวคิดของมหายาน ผู้ที่กระทำเพื่อให้ตนเกิดหรือไปตั้งอยู่ในดินแดนแห่งหนึ่งที่ไม่มีความทุกข์

3. ความหมายของอัตตา คือ ภาวะที่เที่ยง ซึ่งเป็นความหมายที่นักบวชอื่นก็ใช้กันอยู่ ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าใช้ความหมายของอัตตาหลักการนิยามเป็นเกณฑ์เพื่อจำแนกว่าสิ่งใดมีภาวะที่เป็นอัตตาสິงนั้นจึงนับว่าเป็นอัตตาได้ ถ้าสิ่งใดไม่มีภาวะของอัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่อัตตา ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะต้องการให้ชาวพุทธรู้จักคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ จะได้เป็นตัวของตัวเอง ซึ่งสอดคล้องกันแนวคิดของการศึกษาในปัจจุบันที่สอนให้ผู้เรียนคิดอย่างมีเหตุผล รู้จักแยกแยะถูกผิด แต่ขัดแย้งกับแนวคิดของพวกใช้ศรัทธานำ เพราะให้เชื่อผู้นำอย่างเดียว

การที่พบว่าอัตตาหมายถึงภาวะที่เที่ยงนี้สอดคล้องกับพวกฮินดู(พราหมณ์) ไม่เป็นไปตามแนวคิดของคนที่เชื่อว่าคำสอนเรื่องอัตตาหมายถึงสิ่งที่เที่ยงนี้เป็นพวกมิชฌาทีฎฐิฝ่ายสังฆสัททฎฐิ

4. ความหมายของอนัตตา คือ ภาวะไม่ใช่อัตตา หมายถึง ภาวะไม่เที่ยง มุ่งให้รู้ว่าเบญจขันธ์ไม่เที่ยง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวิทยาศาสตร์ที่ว่า ทั่วไปที่ว่าปรากฏการณ์ทุกชนิดเกิดจากเหตุแปรไปตามตัวแปร แต่ขัดแย้งกับแนวคิดของฝ่ายที่เชื่อว่า จิตเที่ยง (มหายาน)

5. บริบทของอนัตตา หมายถึง สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุปรุงเกิดเพราะเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ (สอดคล้องกับแนวคิดพระพรหมคุณาภรณ์ (ปยุตฺโต) ที่ว่าเป็นไปตามกระบวนการของเหตุปัจจัย)

6. บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ ทุกบทที่กล่าวนี้เป็นไปเพื่อความดับไปโดยไม่มีส่วนเหลือได้รวมทั้งสัตว์ที่เป็นปัจเจกนั้นด้วย เมื่อจัดการดับเหตุที่เกิดขึ้นได้สัตว์นั้นจึงดับไป

3. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไปเพื่อจากผลการวิจัยพบว่า

การที่สัตว์ใดยังมีอยู่ ภพของสัตว์นั้นจึงมี เมื่อสัตว์มีความเห็นว่าตนเป็นอัตตาที่เที่ยง ดับไปไม่ได้ สัตว์นั้นจึงมีอยู่ตลอด จึงต้องมีภพของสัตว์นั้นตลอดไป

ในกรณีที่สัตว์นั้นไม่เที่ยง เกิดขึ้นได้เพราะเหตุ สัตว์นั้นประกอบเหตุเพื่อเกิดแล้ว สัตว์นั้นชื่อว่ายังมีอยู่ ภพของสัตว์นั้นก็ยังมีต่อไป

ทั้ง 2 กรณีนี้ สัตว์และภพของสัตว์มีอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับภพของสัตว์จึงมี สัตว์นี้จึงชื่อว่าไม่นิพพาน

ส่วนกรณีที่สัตว์ไม่เที่ยง ดับไปได้เพราะเหตุดับ สัตว์ใดดับเหตุแห่งการเกิดได้แล้ว สัตว์นั้นจึงชื่อว่าไม่มี เมื่อสัตว์นั้นไม่มี ภพของสัตว์นั้นจึงชื่อว่าไม่มี

ดังนั้นบุคคลผู้มุ่งปฏิบัติธรรมหมายถึงนักบวช-ฆราวาส เพื่อนิพพานแต่ยังไม่รู้นิพพานว่าหมายถึงสิ่งหรือภาวะใด สิ่งแรกที่จะต้องทำคือ แสวงหาความรู้เรื่องนิพพานให้ชัดเจนก่อน แล้ว

วิเคราะห์หาคำความรู้เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างอิตตา อนัตตากับนิพพานว่าเป็นเช่นไร ก็จะต้องรู้ว่า ควรจะปฏิบัติด้วยวิธีใดเพื่อให้บรรลุถึงนิพพาน

บุคคลผู้สอนเกี่ยวกับปฏิบัติธรรมในสำนักปฏิบัติธรรม เพื่อนิพพานแก่ผู้ที่ยังไม่รู้นิพพานว่า หมายถึงสิ่งหรือภาวะใด สิ่งแรกที่จะต้องทำคือ ต้องให้ความรู้เรื่องนิพพานให้ถูกต้องชัดเจนก่อน แล้วสอนให้รู้จักวิเคราะห์หาคำความรู้เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างอิตตา อนัตตากับนิพพานว่าเป็น เช่นไร ก็จะต้องรู้ว่า ควรจะปฏิบัติด้วยวิธีใดเพื่อนิพพาน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. ควรมีการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจการบรรลุธรรม วาทกรรมการปฏิบัติธรรม
2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบวิปัสสนากรรมฐานในพุทธศาสนากับญาณวิทยาในปรัชญาใน ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนิพพาน
3. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าสอนเรื่องอนัตตาเพื่อปฏิเสธการมีอยู่ของอิตตาจริงหรือ
4. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์อนัตตาและนิพพานในชีวิตประจำวัน และการเรียน การสอนพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525.
- กิริติ บุญเจือ. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, 2522.
- _____. บทบาทสถาบันศาสนากับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541.
- จันทร์ชนันท์ สิงห์ทัด. “การศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีเรื่องนิพพานในวิสุทธิมรรคและลัทธิเต๋า” (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2537), ฅ-ง
- จิตรกร ตั้งเกษมสุข. พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2525.
- จ่านง ทองประเสริฐ. ตรรกศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2523.
- นิภา ศรีไพโรจน์. 2547. การวิจัยเชิงบรรยาย, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤษภาคม 2552. จาก <http://www.watpon.com/Elearning/res15.htm>.
- ชนิด อยู่โพธิ์. พระนิพพาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธธรรม (ฉบับเดิม). พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2531.
- _____. ไตรลักษณ์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2534.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). อนัตตาในพุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : พิพิธวิทยา, 2523.
- _____. นิพพาน – อนัตตา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2538.
- _____. พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, 2546.
- _____. รู้จักพระไตรปิฎก เพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2543.
- _____. พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. นนทบุรี : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539
- พระมหาณรงค์ชัย ฐานชโย (สนิทผล). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความหลุดพ้นในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเซน”(ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา บัณฑิต

- วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539),4-5
- พระมหานรินทร์ ฐานุตโตโร(วรสุข), “การศึกษาวิเคราะห์นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท”
(ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย2535), 131 – 132
- พระมหานิยม สีส้วโร(เสนารินทร์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญา
เถรวาท” (ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2542), ก - ข
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ชมมจิตโต). เปรียบเทียบแนวคิด พุทธทาส – ชาตรี. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2533.
- พระพรหมคุณาภรณ์. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, 2551.
- พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 7.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2527.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528.
- _____. พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ 11.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.
- _____. อัตตา – อนัตตาในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยครูสวนดุสิต, 2526.
- พระศรีสมโพธิ(เกษม กุฑทมฺโม). ตำนานพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2484.
- พัฒน์ เฟื่องผลา. ประวัติวรรณคดีบาลี. ประจวบคีรีขันธ์ : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ ค่ายธนรัชต์
ปราณบุรี, 2524.
- พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์). อนัตตาของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร :
กองทุนวัฒนธรรมจัดพิมพ์เพื่อรักษาดั้งฉบับเดิม 2482.
- ภาณี วงษ์เอก. ความสงบคือนิพพาน. กรุงเทพมหานคร : ธรรมบูชา, 2526.
- ภาทิพ ศรีสุทธิ. การอ่านจับใจความสำคัญและการอ่านคิดวิเคราะห์. เข้าถึงเมื่อ 26 พฤษภาคม 2552.
จาก <http://www.st.ac.th/bhatips/tip49/reading1.html>.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536.

มาเรียม นิลพันธุ์. วิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. นครปฐม : โครงการส่งเสริมการผลิตตำราและเอกสารทางการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

รังสี สุทนต์ ป.ศ. 9. นิพพานเป็นอนัตตตามนัยแห่งคัมภีร์พระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกา.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2542.

รัตนะ บัวสนธ์. วิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ : คำสมัย, 2551.

วิชัย เสถียม. วิเคราะห์พระวินัยปิฎกที่เกี่ยวกับพืชสมุนไพร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์

มหาบัณฑิตศาสตร์. ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

วิเชียร ชามุตรบุญทริก. พุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541.

วิทย์ วิศทเวทย์. อนัตตาในพุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พีชวิทยา, 2523.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมยาวชิรญาณวโรรส. ธรรมานุกรม. 22 พฤศจิกายน 2515.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ธรรมวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ 26.

กรุงเทพมหานคร : มหามงกุฏราชวิทยาลัย, 2532.

สมภาร พรหมทา. “อรรถกถากับนัตถิตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์
ดุสิตบัณฑิต. ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร :
มหามงกุฏราชวิทยาลัย, 2530.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 1. พระนคร :
มหามงกุฏราชวิทยาลัย, 2514.

_____. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร :
บรรณาการ, 2522.

สุรางค์ จันทวานิช. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ :

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2524.

ภาษาอังกฤษ

- Allen, G.F. The Buddha's Philosophy. London : George Allen & Unwin, 1959.
- Bahm, A.J. Philosophy of the Buddha. London : Rider & Co, 1958
- Chandrakaew, Chinda. "The Concept of Nibbana in Early Buddhism". Ph.D. Dissertation, University of Madras, 1976.
- _____. Nibbana : The Ultimate Truth of Buddhism. Bangkok : Mahachulalongkorn Buddhist University, 1982.
- Dasagupta, Surendranath. A History of Indian Philosophy Vol. I. London : Cambridge University Press, 1969.
- Kalupahana, David J.. Buddhist Philosophy. Honolulu : The University Press of Hawaii, 1976.
- Grimm, George. Buddhist Wisdom : The Mystery of the Self. Delhi : Notilal Banarsidass, 1989.
- _____. The Doctrine of Buddha. Delhi : Motilal Banarsidass, 1965.
- Johansson, Rune E.A. The Psychology of Nirvana. London : George Allen & Unwin, 1969.
- Snelling, John. On the Doctrine of Non- Self [Online]. Accessed 16 Febuary 2009. Available from <http://www.meaningoflife.i12.com/nonselself.htm>.
- Goldstein, Joseph. Non-Self [Online]. Accessed 16 Febuary 2009. Available from <http://www.meaningoflife.i12.com/nonselself.htm>.
- Kausalyayan, Bhadanta A. An Intelligent Man's Guide to Buddhism. New Delhi : Sterling Publishers Pvt Ltd, 1980.
- Keith, A.B. Buddhist Philosophy in India and Ceylon. 4th ed. Vanarasi : The Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1963.
- Krishnamurti. Spontaneous comprehension [Online]. Accessed 16 Febuary 2009. Available from <http://www.meaningoflife.i12.com/nonselself.htm>.
- Ling, Trevor. A Dictionary of Buddhism. Calcutta : K.P.Bagchi & Co., 1981.
- Epstein, Mark and HH Dalai Lama. Selflessness [Online]. Accessed 16 Febuary 2009. Available from <http://www.meaningoflife.i12.com/nonselself.htm>.
- Mererk Prayoon, Phramah. Self lessness in Sartre's Existentialism and Early Buddhism. Bangkok : Mahachulalongkorn Buddhist University, 1988.
- Murti, T.R.V. The central philosophy of Buddhism. 3rd ed. London : George Allen & Unwin, 1970.

- Thera, Nyanatiloka. Anatta and Nibbana : Egolessness and Deliverance. 2nd ed. Ceylon : Buddhist Publication Society, 1956.
- Pagis, Michal. "Toward an Analytic Theory of the Self: Studying the Buddhist "Non-Self" in Practice" Available from http://www.allacademic.com/meta/p103376_index.htm.
- Radhakrisnan, Saravepalli, and Moore, Charles A. A Source Book in Indian Philosophy. New Jerseu : Princeton University Press, 1971.
- Maharshi, Ramana. What is the best way to work for world peace? [Online]. Accessed 16 February 2009. Available from <http://www.meaningoflife.i12.com/nonselself.htm>.
- Sinha, Jadunath. A History of Indian Philosophy Vol. II. Meerut : Sri Gouraga Press, 1952.
- Stcherbatsky, Th. The Conception of Buddhist Nirvana. Delhi : Motilal Banarsidass, 1977.
- Sukhumvat, Chamras. Nibbana. Bangkok : Thaikasem Press, 1975.
- Suzuki Roshi, Shunryu. No 'I' [Online], Accessed 16 February 2009. Available from <http://www.meaningoflife.i12.com/nonselself.htm>.
- Wangyal Rinpoche, Tenzin. Paradox of the Essenceless Self [Online]. Accessed 16 February 2009. Available from <http://www.meaningoflife.i12.com/nonselself.htm>.
- Sri Rahula, Walpola. What the Buddha Taught [Online]. Accessed 16 February 2009. Available from <http://www.meaningoflife.i12.com/nonselself.htm>.
- Welbon, Guy Richard. The Buddhist Nirvana and Its Western Interpreters. Chicago : The University of Chicago Press, 1968.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- แบบวิเคราะห์เอกสาร
- แบบวิพากษ์เอกสาร
- ประเด็นในการสนทนากลุ่ม
- แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิพากษ์เอกสาร
- แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิเคราะห์เอกสาร

แบบวิเคราะห์เอกสาร

เรื่อง การวิเคราะห์บริบทของหน้าที่ส่งผลต่อการบรรณนิพพาน : กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก

ชื่อเอกสาร: พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี.

กรมการศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525. เล่ม ชื่อ หน้า

วันเวลา วันที่..... เดือน พ.ศ. เวลา.....

ประเด็นที่ 1 ความหมายของนิพพาน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ 2 วิธีการบรรณนิพพาน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ 3 ความหมายของอัตตา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ 4 ความหมายของอนัตตา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ 5 บริบทของอนัตตา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ 6 บริบทของอนาคตที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นอื่นๆ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

แบบวิพากษ์เอกสาร

เรื่อง การวิเคราะห์บริบทของอัตราที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพาน

แหล่งข้อมูล จากข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะผู้ทรงคุณวุฒิ

..... การสนทนากลุ่ม

วันที่..... เดือน พ.ศ. เวลา.....

ประเด็นที่ 1 ความหมายของนิพพาน

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ให้ข้อคิดเห็น

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ 2 วิธีการบรรลุนิพพาน

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ให้ข้อคิดเห็น

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ 3 ความหมายของอัตรา

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ให้ข้อคิดเห็น

.....

.....

.....

.....

.....

ประเด็นที่ 4 ความหมายของอนัตตา

.....
.....
.....
.....
.....

ประเด็นที่ให้ออกความเห็น

.....
.....
.....
.....
.....

ประเด็นที่ 5 บริบทของอนัตตา

.....
.....
.....
.....
.....

ประเด็นที่ให้ออกความเห็น

.....
.....
.....
.....
.....

ประเด็นที่ 6 บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน **ประเด็นที่ให้ออกความเห็น**

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

ประเด็นอื่นๆ

.....
.....
.....
.....
.....
.....

ประเด็นที่ให้ออกความเห็น

.....
.....
.....
.....
.....
.....

ประเด็นในการสนทนา 6 ประเด็น

ประเด็นที่ 1 ความหมายของนิพพาน

นิพพาน หมายถึง สภาพไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัดสัตว์ไว้ในภพ

ประเด็นที่ 2. วิธีการบรรลุนิพพาน

วิธีการบรรลุนิพพาน คือ การทำให้ตัณหาเครื่องร้อยรัดสัตว์ไว้ในภพลึกลงไป

ประเด็นที่ 3. ความหมายของอัตตา

ความหมายของอัตตา หมายถึง ภาวะที่เที่ยง ทนทาน ถาวร ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุ

ประเด็นที่ 4. ความหมายของอนัตตา

อนัตตา หมายถึง ภาวะที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ

ประเด็นที่ 5. บริบทของอนัตตา

บริบทของอนัตตา คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร เปลี่ยนไปตามเหตุ เกิด
เพราะเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

ประเด็นที่ 6. บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน

บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน คือ สิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ทนทาน ไม่ถาวร
เปลี่ยนไปตามเหตุ ดับเพราะหมดเหตุ

แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิเคราะห์เอกสาร

วัตถุประสงค์	ประเด็น	ผู้เชี่ยวชาญ			$\sum R$	IOC
		คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3		
วิเคราะห์ความหมายของนิพพาน	ความหมายของนิพพาน					
วิเคราะห์การบรรลุนิพพาน	วิธีการบรรลุนิพพาน					
วิเคราะห์ความหมายของอิตตา	ความหมายของอิตตา					
วิเคราะห์ความหมายของอนัตตา	ความหมายของอนัตตา					
วิเคราะห์บริบทของอนัตตา	บริบทของอนัตตา					
วิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพาน	บริบทของอนัตตาที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพาน					

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิพากษ์เอกสาร

วัตถุประสงค์	ประเด็น	ผู้เชี่ยวชาญ			$\sum R$	IOC
		คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3		
วิพากษ์ความหมายของนิพพาน	ความหมายของนิพพาน					
วิพากษ์การบรรลุนิพพาน	วิธีการบรรลุนิพพาน					
วิพากษ์ความหมายของอัสตา	ความหมายของอัสตา					
วิพากษ์ความหมายของอนัตตา	ความหมายของอนัตตา					
วิพากษ์บริบทของอนัตตา	บริบทของอนัตตา					
วิพากษ์บริบทของอนัตตาที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพาน	บริบทของอนัตตาที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพาน					

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข

- รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ
- รายชื่อผู้วิพากษ์ภายนอก
- รายชื่อผู้สนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ

1. รองศาสตราจารย์ สมประสงค์ น่วมบุญลือ	ผู้เชี่ยวชาญด้านพระไตรปิฎก
2. อาจารย์ บำรุง ชำนาญเรือ	ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาบาลี
3. อาจารย์ อนันต์ ปั้นอินทร์	ผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนสังคัมภีร์

ผู้วิพากษ์ภายนอก

1. พระมหา ดร.สุรชัย วราสโม
2. พระศรีธีรวงค์(สมัย สจจโร)
3. อาจารย์ อภิชาติ ธรรมสโรช

ผู้สนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

1. พระมหาคุณิตศักดิ์ ติคุชปัญโญ	วัดพระปฐมเจดีย์
2. พระมหาวิเชียร จิตปัญโญ	วัดพระปฐมเจดีย์
3. พระมหาบุญลือ วิชชากรโ	วัดพระปฐมเจดีย์
4. พระมหาเชาวน์ วรเขโม	วัดพระปฐมเจดีย์
5. พระมหาอนุรักษย์ อภิรฤโข	วัดพระงาม
6. พระมหาวีระ วีรปัญโญ	วัดพระงาม
7. พระมหาวิฑูร สิทธิเมธี	วัดพระงาม
8. พระมหาณรงค์ พุทฺธสโร	วัดวังตะกูน
9. พระมหาสมศักดิ์ สุขุมมาโล	วัดวังตะกูน

ภาคผนวก ก

- แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิพากษ์เอกสาร
- แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิเคราะห์เอกสาร

แบบประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบวิเคราะห์เอกสาร

วัตถุประสงค์	ประเด็น	ผู้เชี่ยวชาญ			$\sum R$	IOC
		คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3		
วิเคราะห์ความหมายของนิพพาน	ความหมายของนิพพาน	+1	+1	+1	+1	+1
วิเคราะห์การบรรลุนิพพาน	วิธีการบรรลุนิพพาน	+1	+1	+1	+1	+1
วิเคราะห์ความหมายของอัสตา	ความหมายของอัสตา	+1	+1	+1	+1	+1
วิเคราะห์ความหมายของอนัตตา	ความหมายของอนัตตา	+1	+1	+1	+1	+1
วิเคราะห์บริบทของอนัตตา	บริบทของอนัตตา	+1	+1	0	+1	+1
วิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพาน	บริบทของอนัตตาที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพาน	+1	+1	+1	+1	+1

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

.....

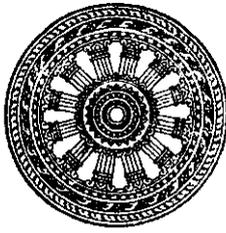
.....

.....

.....

ภาคผนวก ง

หนังสือเชิญวิพากษ์ข้อมูลและจัดสรรதாகุ่ม

ที่ ว. ๐๒ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง

อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง ขอความกรุณาช่วยวิพากษ์ข้อมูล
กราบเรียน พระมหา ดร.สุรัชย์ วราสโก

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ “การวิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก” โดยมีการวิพากษ์ข้อมูล เป็นการได้ข้อมูลระดับลึกซึ่ง กระผมจึงใคร่ขอความกรุณาจากท่านพระอาจารย์ ช่วยวิพากษ์ข้อมูลที่กระผมได้สรุปประเด็นแนบมา และขอข้อคิดเห็นในประเด็นที่ท่านอาจารย์เห็นแย้งหรือเห็นสมควรประการใดด้วย เพื่อประโยชน์แก่การวิเคราะห์ข้อมูลและการปฏิบัติ เพื่อนิพพานต่อไป

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบอาราธนามาด้วยความเคารพ

(พระครูสุธรรมนาถ)

เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอัตตา-อนัตตา ,บริบทของอนัตตา และบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ได้วิพากษ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๗ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๒ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง

อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง ขอบความกรุณาช่วยวิพากษ์ข้อมูล
กราบเรียน พระศรีธีรวงศ์ วัดพระประโทนฯ

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ “การวิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก” โดยมีการวิพากษ์ข้อมูล เป็นการได้ข้อมูลระดับลึกซึ้ง กระผมจึงใคร่ขอความกรุณาจากท่านพระอาจารย์ ช่วยวิพากษ์ข้อมูลที่กระผมได้สรุปประเด็นแนบมา และขอข้อคิดเห็นในประเด็นที่ท่านอาจารย์เห็นแย้งหรือเห็นสมควรประการใดด้วย เพื่อประโยชน์แก่การวิเคราะห์ข้อมูลและการปฏิบัติ เพื่อนิพพานต่อไป

จึงกราบเรียนมาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบอาราธนาด้วยความเคารพ

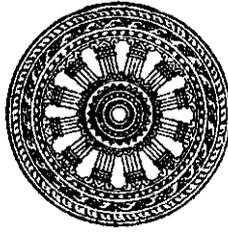
(พระครูสุธรรมนาถ)

เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอัตตา-อนัตตา ,บริบทของอนัตตา และบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ได้วิพากษ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๑ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๓ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง ขอความกรุณาวิพากษ์ข้อมูล
เจริญพร อาจารย์อภิชาติ ธรรมสโรช

ด้วยอาตมา พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ “การวิเคราะห์บริบทของอดีตที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก” โดยส่วนหนึ่งต้องมีการวิพากษ์ข้อมูล

ในการนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีความเข้าใจในคำสอนของพระพุทธเจ้ามาก จึงขอให้ท่านช่วยวิพากษ์ข้อมูล และข้อคิดเห็นตามสมควร

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอเจริญพร

(พระครูสุธรรมนาถ)

เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอดีต-อนัตตา ,บริบทของอนัตตา และบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ไว้วิพากษ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๗ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๑ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง นิมนต์สนทนากลุ่ม
เรียน พระมหาดุสิตศักดิ์ ดิถุขปญโญ

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ “การวิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก” โดยส่วนหนึ่งต้องมีการวิพากษ์ข้อมูล ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม ซึ่งจะนิมนต์พระภิกษุผู้จบการศึกษาระดับปริญญาธรรม ๔ ประโยค จำนวน ๔ รูป เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งนี้

ในการนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของสังคม จึงขออาราธนาท่านเข้าร่วมสนทนากลุ่ม ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

จึงกราบอาราธนามาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบอาราธนามาด้วยความเคารพ

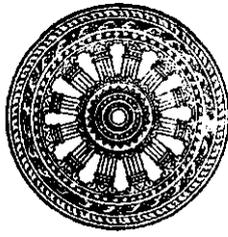
(พระครูสุธรรมนาถ)

เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอตฺตา-อนัตตา ,บริบทของอนัตตา และบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ได้อภิปรายเบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๗ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๑ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง

อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง นิมนต์สนทนากลุ่ม
เรียน พระมหาวีเชียร จิตบุญโณ

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ "การวิเคราะห์บริบทของอดีตที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก" โดยส่วนหนึ่งต้องมีการวิพากษ์ข้อมูล ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม ซึ่งจะนิมนต์พระภิกษุผู้จบการศึกษาระดับปริญญาธรรม ๙ ประโยค จำนวน ๙ รูป เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งนี้

ในการนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของสังคม จึงขออาราธนาท่านเข้าร่วมสนทนากลุ่ม ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

จึงกราบอาราธนามาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบอาราธนามาด้วยความเคารพ

(พระครูสุธรรมนาถ)
เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอดีต-อนัตตา ,บริบทของอนัตตา และบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ไว้วิพากษ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๗ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๑ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง นิมนต์สนทนากลุ่ม
เรียน พระมหาบุญลือ วิชชากรโ

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ "การวิเคราะห์บริบทของอดีตที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก" โดยส่วนหนึ่งต้องมีการวิพากษ์ข้อมูล ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม ซึ่งจะนิมนต์พระภิกษุผู้จบการศึกษาระดับปริญญาธรรม ๔ ประโยค จำนวน ๔ รูป เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งนี้

ในการนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของสังคม จึงขออาราธนาท่านเข้าร่วมสนทนากลุ่ม ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๕.๐๐ น. ณ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

จึงกราบอาราธนามาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

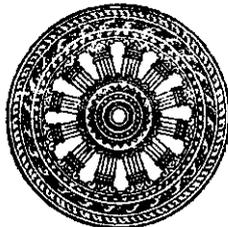
กราบอาราธนามาด้วยความเคารพ

(พระครูสุธรรมนาถ)
เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอดีต-อนัตตา ,บริบทของอนัตตา และบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ได้วิพากษ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๗ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๑ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง นิมนต์สนทนากลุ่ม
เรียน พระมหาเชวน์ วรเชโม

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ "การวิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก" โดยส่วนหนึ่งต้องมีการวิพากษ์ข้อมูล ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม ซึ่งจะนิมนต์พระภิกษุผู้จบการศึกษาระดับปริญญาธรรม ๔ ประโยค จำนวน ๔ รูป เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งนี้

ในการนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของสังคม จึงขออาราธนาท่านเข้าร่วมสนทนากลุ่ม ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

จึงกราบอาราธนาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบอาราธนามาด้วยความเคารพ

(พระครูสุธรรมนาถ)

เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอัตตา-อนัตตา ,บริบทของอนัตตา และบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ได้วิพากษ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๖ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๑ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง นิมนต์สนทนากลุ่ม
เรียน พระมหาอนุรักษ อภิรักษ์โช

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ “การวิเคราะห์บริบทของอเนตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก” โดยส่วนหนึ่งต้องมีการวิพากษ์ข้อมูล ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม ซึ่งจะนิมนต์พระภิกษุผู้จบการศึกษาระดับปริญญาธรรม ๔ ประโยค จำนวน ๔ รูป เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งนี้

ในการนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของสังคม จึงขออาราธนาท่านเข้าร่วมสนทนากลุ่ม ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๕.๐๐ น. ณ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

จึงกราบอาราธนามาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบอาราธนามาด้วยความเคารพ

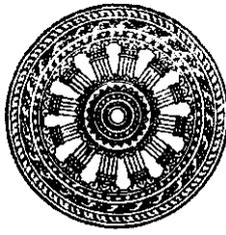
(พระครูสุธรรมนาถ)

เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอเนตตา-อนัตตา ,บริบทของอเนตตา และบริบทของอเนตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ได้วิพากษ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๗ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๑ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง

อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง นิมนต์สนทนากลุ่ม
เรียน พระมหาวีระ วีรบุญโอบ

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ “การวิเคราะห์บริบทของอดีตที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก” โดยส่วนหนึ่งต้องมีการวิพากษ์ข้อมูล ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม ซึ่งจะนิมนต์พระภิกษุผู้จบการศึกษาระดับปริญญาธรรม ๔ ประโยค จำนวน ๔ รูป เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งนี้

ในการนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของสังคม จึงขออาราธนาท่านเข้าร่วมสนทนากลุ่ม ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๕.๐๐ น. ณ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

จึงกราบอาราธนามาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบอาราธนามาด้วยความเคารพ

(พระครูสุธรรมนาถ)

เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอดีต-อนัตตา ,บริบทของอนัตตา และบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ตีพิมพ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๗ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๑ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง

อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง นิมนต์สนทนากลุ่ม
เรียน พระมหาวิฑูร สิทธิเมธี

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ "การวิเคราะห์บริบทของอดีตที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก" โดยส่วนหนึ่งต้องมีการวิพากษ์ข้อมูล ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม ซึ่งจะนิมนต์พระภิกษุผู้จบการศึกษาระดับปริญญาธรรม ๔ ประโยค จำนวน ๔ รูป เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งนี้

ในการนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของสังคม จึงขออาราธนาท่านเข้าร่วมสนทนากลุ่ม ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

จึงกราบอาราธนาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบอาราธนามาด้วยความเคารพ

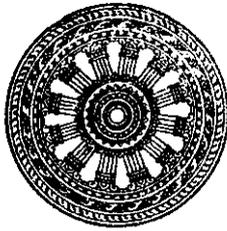
(พระครูสุธรรมนาถ)

เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน, วิธีการบรรลุนิพพาน, ความหมายของอดีต-อนัตตา, บริบทของอนัตตา และบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่วิพากษ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๗ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๑ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง นิมนต์สนทนากลุ่ม
เรียน พระมหาดรงค์ พุทธิสโร

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ “การวิเคราะห์บริบทของอเนตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก” โดยส่วนหนึ่งต้องมีการวิพากษ์ข้อมูล ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม ซึ่งจะนิมนต์พระภิกษุผู้จบการศึกษาระดับปริญญาธรรม ๔ ประโยค จำนวน ๔ รูป เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งนี้

ในการนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของสังคม จึงขออาราธนาท่านเข้าร่วมสนทนากลุ่ม ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

จึงกราบอาราธนามาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบอาราธนามาด้วยความเคารพ

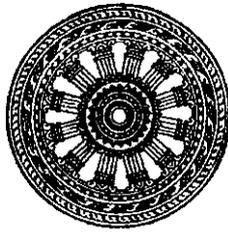
(พระครูสุธรรมนาถ)

เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอเนตตา-อนัตตา ,บริบทของอเนตตา และบริบทของอเนตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ได้วิพากษ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๗ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ที่ ว. ๐๑ / ๒๕๕๒

วัดปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง
อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

๕ เมษายน ๒๕๕๒

เรื่อง นิมนต์สนทนากลุ่ม
เรียน พระมหาสมศักดิ์ สุขุมมาโล

ด้วยผม พระครูสุธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย นิสิตปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์จะทำวิทยานิพนธ์ ในหัวข้อ “การวิเคราะห์บริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน กรณีศึกษาจากพระไตรปิฎก” โดยส่วนหนึ่งต้องมีการวิพากษ์ข้อมูล ในรูปแบบการสนทนากลุ่ม ซึ่งจะนิมนต์พระภิกษุผู้จบการศึกษาระดับปริญญาธรรม ๙ ประโยค จำนวน ๙ รูป เข้าร่วมสนทนากลุ่มครั้งนี้

ในการนี้ เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของสังคม จึงขออาราธนาท่านเข้าร่วมสนทนากลุ่ม ในวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๔.๐๐ น. ณ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

จึงกราบอาราธนามาเพื่อทราบ และหวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบอาราธนามาด้วยความเคารพ

(พระครูสุธรรมนาถ)

เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย

ปล. หัวข้อสนทนา (ความหมายของนิพพาน ,วิธีการบรรลุนิพพาน ,ความหมายของอัตตา-อนัตตา ,บริบทของอนัตตา และบริบทของอนัตตาที่เป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน) ได้ส่งข้อมูลที่ได้วิพากษ์เบื้องต้นมาพร้อมหนังสือฉบับนี้ด้วย

สำนักงานวัดปลักไม้ลาย โทร. ๐๓๔ - ๒๗๘ - ๑๒๔

เจ้าอาวาส โทร. ๐๘๗ - ๕๐๑ - ๒๕๔๔

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	พระครูสุทธธรรมนาถ ศรีศรทอง
ที่อยู่	49 หมู่ 6 ต.ทุ่งขวาง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม 73140
สถานที่ทำงาน	วัดปลักไม้ลาย 49 หมู่ 6 ต.ทุ่งขวาง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม 73140
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2549	สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต วิชาพระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส
พ.ศ. 2550	เข้าศึกษาต่อหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2526	ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดปลักไม้ลาย
พ.ศ. 2526 – ปัจจุบัน	ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม